

Журнал основан в 1918 г.

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАВРИЧЕСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА им. В. И. ВЕРНАДСКОГО

Научный журнал

Серия «Юридические науки»

Том 27 (66). № 2

Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского
Симферополь, 2014

Печатается по решению Ученого совета Таврического национального университета
им. В. И. Вернадского, протокол № 6 от 30.06.2014

**Редакционный совет журнала
«Ученые записки Таврического национального университета
имени В. И. Вернадского»:**

1. Багров Н. В.	– д-р географ. наук, проф., академик НАНУ (главный редактор)
2. Шульгин В. Ф.	– д-р хим. наук, проф. (зам. главного редактора)
3. Дзедолик И. В.	– д-р физ.-мат. наук, доц. (секретарь)

Члены Совета (редакторы серий и разделов серий):

4. Бержанский В. Н. – д-р. физ.-мат. наук, проф.	7. Копачевский Н. Д. – д-р. физ.-мат. наук, проф.
5. Богданович Г. Ю. – д-р. филол. наук, проф.	8. Подсолонко В. А. – д-р. экон. наук, проф.
6. Вахрушев Б. А. – д-р. геогр. наук, проф.	9. Ротань В. Г. – д-р. юрид. наук, проф.
7. Гришковец В. И. – д-р. хим. наук, проф.	10. Темурьянц Н. А. – д-р. биолог. наук, проф.
8. Казарин В. П. – д-р. филол. наук, проф.	11. Шоркин А. Д. – д-р филос. наук, проф.
9. Климчук С. В. – д-р. филол. наук, проф.	12. Юрченко С. В. – д-р. полит. наук, проф.

Редакционная коллегия серии «Юридические науки»

Ротань В. Г., д-р юрид. наук, проф. (редактор серии)
Даниленко В. М., д-р истор. наук, проф., член-корр. НАНУ
Носик В. В., д-р юрид. наук, проф., член-корр. АПРНУ
Скакун О. Ф., д-р юрид. наук, проф., член-корр. АПРНУ
Бахин В. П., д-р юрид. наук, проф.
Карпов Н. С., д-р юрид. наук, проф.
Рыскельдиева Л. Т., д-р филос. наук, проф.
Донская Л. Д., канд. юрид. наук.
Бугаев В. А., канд. юрид. наук, доц.
Михайлов М. А., канд. юрид. наук, доц.
Гармаев Ю. П., д-р юрид. наук, проф. (Российская Федерация)
Комиссарова Я. В., канд. юрид. наук, доц. (Российская Федерация)
Змерзлый Б.В., докт. ист. наук, проф. (секретарь)

**Постановлением Президиума ВАК Украины № 1-05/2 от 10.03.2010 г. журнал внесен в список
специализированных изданий (юридические науки)**

Подписано в печать 25.07.2014. Формат 70x100 1/16
18,37 усл. п. л. Тираж 500. Заказ № 25/07-УЗ.

Отпечатано в информационно-издательском отделе ТНУ.
пр. Академика Вернадского, 4, г. Симферополь, 95007

«Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського»

Науковий журнал. Серія «Юридичні науки». Том 27 (66). № 2.

Сімферополь, Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2014

Журнал заснований у 1918 р.

Адреса редакції: пр. Академіка Вернадського, 4, м. Сімферополь, 95007

Надруковано в інформаційно-видавничому відділі Таврійського національного університету
ім. В. І. Вернадського. Пр. Академіка Вернадського, 4, м. Сімферополь, 95007

© Таврический национальный университет, 2014 г.

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА; ИСТОРИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ И ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

ПРАВОВИЙ ПРОГРЕС ТА ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ ПРАВА

Воронцова А. В.

*Львівський інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом,
м. Львів, Україна*

Стаття розглядає взаємозв'язки між правовим прогресом та основоположними принципами права в контексті їхнього втілення на різних рівнях правової системи. Показано значення справедливості, свободи, рівності та гуманності як інструмента забезпечення правового прогресу. Доводиться, що основоположні принципи права виступають як межі розвитку правової системи, які забезпечують правовий прогрес. Стаття спрямована на вивчення сутності і характеристик основоположних принципів права в контексті розвитку правової системи. Автор вказує, що правовий прогрес безпосередньо залежить від міри, з якою основоположні принципи права представлені та втілені в правовій системі.

Ключові слова: правовий прогрес, основоположні принципи права, справедливість, рівність, свобода, гуманізм.

Постановка проблеми. Пошук сучасним суспільством основи для розвитку безсумнівно стикається з питанням про те, які мають бути норми та правила, які визначатимуть вигляд суспільства в майбутньому. Так само суттєвою проблемою залишається пошук відповіді на спрямованість розвитку правової системи.

Суспільства час від часу проходять через кризи. Однак суттєвим залишається те, чи змогло це суспільство впоратися з економічною, технічною чи соціальною проблемою (комплексом проблем), яка викликала цю кризу. Важливим в цьому контексті є визначення місця права у подоланні цієї кризи. Саме тому дослідження правового прогресу в контексті дослідження основоположних принципів права набуває особливого значення. Адже не тільки самі ці принципи визначають те, яким буде право, перспективи його розвитку. На нашу думку, справедливе і інше твердження, а саме: досягнення правового прогресу у відповідній правовій системі (або в певній її частині) забезпечує максимально можливе втілення основоположних принципів права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правової системи і її окремих складових є одним із ключових напрямків сучасної загальнотеоретичної юриспруденції. Пошук інструментів, які б допомогли удосконалити правову систему або засобів пізнання правової системи викликає жвавий науковий інтерес. В цьому відношенні категорія «правового прогресу» є одним із предметів наукового пізнання. Адже ця категорія може виступати і як інструмент удосконалення правової системи, так і засобом пізнання правової дійсності.

Безперечно розвиток концепції правового прогресу пов'язаний з іменами Гердера І., Канта І., Гегеля Г. тощо. Серед сучасних правників, які досліджували цю тематику варто вказати Нерсесянца В., Алексєєва С., Семітко А., Люкіну О., Барсукова А., Оборотова Ю.

Основоположні принципи права були предметом вивчення таких дослідників, як Цвік М., Шевчук С., Козюбра М., Нерсесянц В., Зайцев Ю., Рабінович П., Рабінович С., Головатий С.

Вони ставали предметом дисертаційних досліджень, як докторських, наприклад, таких вчених як Колодій А. [1] та Погребняк С. [2], так і кандидатських, наприклад, у таких дослідників як Фулей Т. [3] та Бахновська І. [4].

Зазначимо, наприклад, що Погребняк С. до основоположних принципів права відносить: справедливість, рівність, свободу, гуманізм і як похідну від них – верховенство права [2, с. 38]. Саме на цей вибір основоположних принципів права ми і будемо орієнтуватися.

В рамках нашої розвідки варто звернути, також, увагу на точку зору Карася А., який якраз підкреслює зв'язок правового прогресу із вихідними засадами права. Так, він зазначає необхідність, аналізуючи правовий прогрес, «вірно оцінювати його вихідні позиції», тоді як щодо цілей правового прогресу, то він наголошує, що ними «можуть бути лише загальновизнані еталони» у формі системи правових цінностей, «що розвивається і вбирає досягнення світової юридичної культури». [5, с. 88]. Незважаючи на те, що основну увагу він приділяє цінностям права як цілям розвитку правової системи, вважаємо, що ця позиція, в свою чергу, підтверджує і зв'язок правового прогресу з принципами права (вихідними засадами).

Таким чином, *метою даної статті* є вивчення взаємозв'язку між правовим прогресом та основоположними принципами права.

Вклад основного матеріалу дослідження. Погребняк С. визначає основоположні принципи права як «систему найбільш загальних і стабільних вимог, закріплених у праві, які є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні цій системі права, і визначають її характер і напрямки подальшого розвитку» [2, с. 37]. Для нашого дослідження найбільш важливою є фраза «визначають її характер і напрямки розвитку». Очевидно, що на думку Погребняка С., саме від розуміння основоположних принципів права та повноти їхнього втілення залежать особливості прогресу правової системи.

Для розуміння зв'язку між правовим прогресом і основоположними принципами права варто зазначити, що становлення і розвиток правової системи (а так само правового прогресу) пов'язані як з формуванням основних засад правової системи та їх утвердження, так і з встановленням меж свавілля держави, посиленням правових гарантій особи та антропологізації права, яка виявлялася через поміщення інтересів людини в центр правової карти за допомогою принципу гуманізму. У цьому відношенні ключовим питанням стає проблема верховенства права з її ідеєю обмеження свавілля та проблема людської гідності як критерій діяльності держави.

Таким чином, основоположні принципи права виступають не лише як межі правової системи, але і як мета та орієнтир розвитку правової системи. Або, інакше кажучи, задають вектор (напрямок) правового прогресу. Яким же чином це відбувається?

Розуміння правового прогресу в контексті основоположних принципів права неможливе без згадки поглядів відомого філософа і правника Віко Дж. В рамках його концепції історичного кругообігу, Віко Дж. показує як в межах запропонованих ним стадій природного права відбувається поступове удосконалення якості права для того. Він оцінює природне право з точки зору критерію розуму. Для Віко Дж. перша стадія пов'язана з уявленнями людей, що суспільство залежить від божественної волі, друга стадія – з пануванням сили через людську нездатність «підкорятися розуму», а третя стадія – з правом, сформульованим «розвинутим людським розумом», яке виражається через справедливість та рівність.[6, с. 377–379].

В той же час, саме рівень правової свободи осіб, які володіли цивільними правами, так само дозволяє нам виділити різні етапи становлення правового статусу особи:

- 1) той, де всі, крім декого, були безправними;
- 2) той, де цивільні права належать певним групам населення, а інші були практично безправними;
- 3) той, в якому «внаслідок рівності природи розуму (істинної людської природи людини) всі зрівняні законами» оскільки всі народилися вільними у вільних народних державах [6, с. 379–380].

Прогрес правового статусу в цьому випадку тісно пов'язаний з максимізацією втілення таких основоположних принципів, як свобода та гуманізм, через надання правового захисту всім категоріям населення.

Врешті-решт саме гуманізм розглядається ним як критерій розвитку судової діяльності – від судових ордалій через суд, який ставить вище всього дотримання законної процедури, нехай навіть і на шкоду справі, до суду, що ґрунтується на «законах милості у всьому що вимагає рівна для всіх корисність причин» [6, с. 380].

Поглянемо на правовий прогрес з точки зору справедливості.

Незалежно від того, чи ми зосередимося на змістовній, процесуальній чи формальній справедливості, визнаючи справедливість як основоположний принцип права, ми повинні забезпечити її досягнення. Більше того, справедливість виступає як критерій правового закону, забезпечує можливість критично оцінити якість закону та процедуру його прийняття [7, с. 225].

Оцінка якості закону з точки зору справедливості дозволяє переосмислювати та змінювати норми права таким чином, щоб було дотримано цієї вимоги. Ще більшого значення принцип справедливості набуває на ідеологічному рівні правової системи. Адже саме за допомогою правової свідомості та правової ідеології ми оцінюємо відповідність юри дико-значимих дій вимозі справедливості. Причому, як вже згадувалося, розуміння справедливості в межах правової системи розвивається разом із нею. Так, «принцип таліону», або ордалії, як засіб забезпечення справедливості витісняється новими більш складними механізмами забезпечення справедливості. Разом із тим, варто зазначити, що порушення принципу справедливості з боку держави (як і, різною мірою, інших основоположних принципів, як от свободи чи рівності) призводить до революцій, повстань заворушень та інших соціальних катаклізмів, перериваючи еволюційний шлях розвитку суспільства. Це, в свою чергу, має своїм наслідком спрощення правової системи, її деградацію або, інакше кажучи, правовий регрес.

Що стосується правозастосування, то втілення справедливості в конкретних правовідносинах залишається одним із найскладніших питань сучасної юриспруденції, зважаючи на те, що у кожній стороні відповідної юридичної справи поняття справедливості значною мірою залежить від зайнятої нею правової позиції та вимог. Саме на судді лежить обов'язок знайти рішення, яке максимально наблизитиметься до забезпечення принципу справедливості. Таким чином, від здатності судової системи якомога точніше втілити справедливість у якомога більшій кількості справ залежить хід правового прогресу правової системи на рівні правозастосування. В цій ситуації «належне» віддається особі сторонньою щодо неї публічною інстанцією [8, с. 136], яка спеціально для цього призначена, забезпечуючи фіксацію справедливості як підстави удосконалення правової системи.

Розглядаючи принцип свободи в контексті правового прогресу, варто, очевидно, вказати, що на думку Фейерабенда П., лише свобода є тим принципом, який не перешкоджає науковому прогресу [9, с. 142]. «Свобода не лише, – за висловом Гаска Ф., – є підставою для зростання цивілізації. Але й свобода, певною мірою, збіжна із правом, зокрема тоді, коли право виступає у вигляді правил завдяки яким люди визволяються» [8, с. 64]. В цьому контексті правовий прогрес визначається тією мірою, якою людська сваволя по відношенню до інших замінюється обмеженням свавільного посягання на свободу іншої особи. Саме в цій тенденції правової системи залежність правового прогресу від ступеня забезпечення свободи в суспільстві досягає максимуму.

Принцип рівності з одного боку виступає як засада формальної рівності всіх перед законом та судом, а з іншого як механізм захисту від дискримінації.

Нерсесянц В. зауважував, що ідея права розгортається через втілення прогресуючої еволюції змісту, обсягу, масштабу і міри формальної (правової) рівності, коли цей принцип розглядається як загальний принцип права. Він зазначав, що різним етапам історичного розвитку права характерні свій зміст формальної (правової) рівності, інакше кажучи його зміст еволюціонує [10, с. 28]. Таким чином, ми спостерігаємо ситуацію, коли суспільство проходить процеси наділення рівними правами все більшої кількості осіб. Якщо держава на ранніх етапах історичного розвитку базувалася на вирізненні одної особи або групи осіб і наділенні їх особливим правами на відміну від інших членів суспільства, то формування демократичної держави сутнісно вимагає зрівняння співгромадян у правах та обов'язках. Разом із тим, суспільство може надавати відповідні засоби підтримки тим, хто цього потребує (так звані «позитивні заходи») для усунення певної несправедливості. Роль принципу рівності для правового прогресу має особливе значення. В історії має місце спроба забезпечити рівність результатів, яка протиставлялася формальній рівності (СРСР, Північна Корея). Однак, такий підхід недостатньо враховує те, що люди є різними. Внаслідок цього, право як засіб забезпечення рівного масштабу руйнується, а правова система регресує. Наявність правового засобу забезпечення формальної рівності підміняється наділенням відповідних посадових осіб повноваженнями забезпечувати рівність результатів через механізм перерозподілу матеріальних благ. На практиці з часом це призводить до появи привілейованих груп населення, які отримують ці результати всупереч принципу рівності результатів.

Гуманізм як основоположний принцип права розкривається, зокрема, через поняття людської гідності. Для гуманізму людина виступає як найвища цінність, не забуваючи, однак, враховувати її негативні риси. Гуманізм як соціальний рух ставив перед собою завдання гарантування кращого життя людини через її розвиток. Незважаючи на те, що гуманізм виступає як «глибинний і такий, що постійно діє фактор загальноєвропейської цивілізації» [11], своє значення повною мірою почав виявляти лише після II Світової війни, коли необхідність захисту людської гідності було закріплено в міжнародно-правових документах, а згодом і в національних конституціях і законах. Розвиток гуманізму передбачає як повагу людини в собі, так і повагу людини в іншій особі [12, с. 314]. Саме запровадження концепції прав людини стало тим дієвим механізмом, який дозволив перетворити гуманізм з «головної тенденції в історії людства» (Кант І.) в явище правової дійсності, звичайно не відмінюючи першого. Принцип гуманізму, втілюючись у конкретних правових нормах, забезпечує прогрес правової системи, оскільки сам по собі спрямований на покращення як людини, так і людського суспільства у напрямку поваги до людської гідності.

Висновки. Отже, правовий прогрес, визначаючи напрямок розвитку правової системи, безпосередньо залежить від міри (або ступеня), з якою основоположні принципи права представлені та втілені на всіх рівнях правової системи: ідеологічному, нормативному та функціональному.

Такий підхід дозволяє розглядати основоположні принципи права як межі, які встановлюються для змін правової системи, дотримання яких забезпечує правовий прогрес, а їхнє порушення має своїм наслідком регрес правової системи.

Очевидно, що подальше дослідження основоположних принципів права як чинників, що впливають на динаміку правової системи, дасть змогу більш глибоко осмислити сутність та зміст правової системи, спрогнозувати бажані та небажані наслідки її розвитку.

Основоположні принципи права перетікають один в одного. Можна сказати, що саме взаємодія, синергія перерахованих вище принципів посилює правовий прогрес.

Що стосується принципу верховенства права, як похідного від основоположних принципів права, то його зв'язок з правовим прогресом потребує окремого дослідження.

Список літератури:

1. Колодій А. М. Принципи права України / А. М. Колодій. – Національна академія внутрішніх справ України. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
2. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : монографія / С. П. Погребняк / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
3. Фулей, Т. І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Т. І. Фулей / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2003. – 253 с.
4. Бахновська І. П. Основоположні принципи права як інтегруючий елемент правової системи України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / І. П. Бахновська / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2011. – 185 с.]
5. Карась А. Г. Співвідношення понять «цінність права» і «правова культура» / А. Г. Карась // Держава і право. – Вип. 52. – С. 86–92.
6. Вико Дж. Основания Новой науки об общей природе наций / Дж. Вико. – М. – К. : «REFL-book» – «ИСА», 1994. – 656 с.

7. Радбрух Г. Философия права / Г. Радбрух. – М. : Международные отношения, 2004. – 240 с.
8. Шкода В. В. Вступ до правової філософії / В. В. Шкода. – Х. : Фоліо, 1997. – 223 с.
9. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки / П. Фейерабенд. – М. : Прогресс, 1986. – 543 с.
10. Нерсесянц В. С. Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства / В. С. Нерсесянц. – М. : Норма, 2002. – 288 с.
11. Кувакин В. А., Гинзбург В. Л. Международное гуманистическое движение и «Гуманистический манифест 2000» / В. А. Кувакин, В. Л. Гинзбург // Современный гуманизм: материалы и исследования. – М. : РГО, 2000. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://razumru.ru/ginzburg/09.htm>.
12. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / И. Кант // Сочинения: в 8 т. – М. : Чоро, 1994. – Т. 7. – С. 137–376.

Воронцова А. В. Правовой прогресс и основоположные принципы права / Воронцова А. В. // Учёные записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). – № 2. – С. 3-8.

Статья рассматривает взаимосвязи между правовым прогрессом и основоположными принципами права в контексте их воплощения на разных уровнях правовой системы. Показано значение основоположных принципов права как инструмента обеспечения правового прогресса. Доказывается, что основоположные принципы права выступают как границы развития правовой системы, обеспечивающих правовой прогресс. Статья направлена на изучение сущности и характеристик основоположных принципов права в контексте развития правовой системы. Автор указывает, что правовой прогресс напрямую зависит от степени, в которой основоположные принципы права представлены и воплощены в правовой системе.

Ключевые слова: правовой прогресс, основополагающие принципы права, справедливость, равенство, свобода, гуманизм.

THE LEGAL PROGRESS AND THE FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF LAW

Vorontsova A. V.

Lviv Institute Interregional Academy of Personnel Management, Lviv, Ukraine

The article examines the relationship between the legal progress and the fundamental principles of law in the context of their implementation at different levels of the legal system. The fundamental principles of law are great tool for providing legal progress. So, the legal progress» is not only a tool to improvement of the legal system but the means of knowledge of the legal reality.

The article examines the relationship of legal progress with such fundamental principles of law as justice, equality, freedom, humanity.

The author points out that achieving legal progress in the relevant legal system (or in part of it) provides the maximum possible implementation of fundamental principles of law.

It is proved that the fundamental principles of law serve as boundaries of legal systems providing legal progress. The article aims to explore the nature and characteristics of the fundamental principles of law in the context of legal system. The author points out that the legal progress depends on the extent to which the fundamental principles of law would be implemented in legal system.

The fundamental principles of law also act as a goal and a landmark of legal system development. They point direction of legal progress.

Violation of the fundamental principles of law by the state interrupts the evolutionary path of social development. This, in turn, has the effect of simplifying the legal system, its degradation or, in other words, the legal regress.

The legal progress in determining the direction of legal system development depends on the extent of the fundamental principles of law implementation at all levels of legal system: ideological, normative and functional.

Key words: legal progress, fundamental principles of law, justice, equality, freedom, humanity.

ПИТАННЯ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИПИНЕННЯМ ІСНУВАННЯ СРСР: АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЇ «НУЛЬОВОГО ВАРІАНТА»

Задорожній О. В., Хмельова І. Є.

*Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Стаття присвячена аналізу правонаступництва України у зв'язку з припиненням існування СРСР. Було досліджено існуючу договірну базу з цього питання та основні принципи вирішення даної проблеми, які були покладені в основу процесу правонаступництва. Стаття також аналізує спірні питання, які виникли між державами в ході правонаступництва. Було вивчено концепцію «нульового варіанту», яка часто пов'язується з проблематикою правонаступництва у зв'язку з припиненням існування СРСР. Стаття доводить, що вищезгадана концепція не може бути застосована, оскільки вона не підтверджена ні на рівні міжнародного звичаю, ні на договірному рівні. А питання про розподіл власності СРСР між Україною та Росією і досі не вирішене.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародний договір, правонаступництво, нульовий варіант, Україна.

Постановка проблеми. У зв'язку з докорінною зміною українсько-російських відносин, ще більш актуальним стає питання аналізу всіх спірних аспектів у відповідності до засад міжнародного права. Саме тому остаточне врегулювання питань правонаступництва є важливою та нагальною темою для дослідження.

Питання правонаступництва та його засад досить детально вивчене в доктрині міжнародного права, що можна пояснити високим значенням даного інституту не лише для теорії, але і для практичного виміру. Так, розподіл власності та активів має прямий зв'язок з економічними відносинами, правонаступництво щодо архівів тісно пов'язане з історичною пам'яттю народу та національною безпекою.

Пра правонаступництва України у зв'язку з припиненням існування СРСР завжди було складним і не до кінця розв'язаним питанням, яке ще більше загострилось у зв'язку зі зміною в характері відносин між Україною та Російською Федерацією. Саме тому метою статті є дослідження міжнародно-правової основи правонаступництва, а також обґрунтування неможливості практичного застосування так званої концепції «нульового варіанту».

Вклад основного матеріалу. Пра правонаступництво держав означає зміну однієї держави іншою у несенні відповідальності за міжнародні відносини певної території, перехід ряду прав та обов'язків. При правонаступництві мають місце: держава-попередник (держава, яка була змінена іншою при правонаступництві) і держава- правонаступник (держава, яка прийшла на зміну попередника). Підставами для виникнення питання про правонаступництво називають деколонізацію, об'єднання або поділ держав, передачу частини території іншій державі тощо.

Довгий час основу інституту правонаступництва становили звичаєві норми міжнародного права, проте в кінці 70-х – на початку 80-х років у Відні були проведені міжнародні конференції з кодифікації норм щодо правонаступництва, на яких були прийняті Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо міжнародних договорів 1978 р. і Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо державної власності, державних архівів і державних боргів 1983 р. (не вступила в силу) [1]. В той же час, і досі існує принцип, за яким питання правонаступництва вирішуються за домовленістю між зацікавленими суб'єктами.

Початком процесу вирішення питань правонаступництва у зв'язку з припиненням існування СРСР можна вважати Мінську угоду від 8 грудня 1991 р., підписану Україною, Росією та Білоруссю, та Алматинську Декларацію країн СНД від 21 грудня 1991 р. Було встановлено, що СРСР як суб'єкт міжнародного права припинив своє існування. Одночасно 21 грудня була прийнята Постанова глав держав СНД, в якій зазначалось, що «Держави Співдружності підтримують Росію в тому, щоб вона продовжила членство СРСР в ООН, включаючи постійне членство в Раді Безпеки, та інших міжнародних організаціях» [2]. Як правило, саме цим рішенням російська доктрина обґрунтовує тезу про те, що Росія є продовжувачем, наступником СРСР. На нашу думку, такі обґрунтування базуються на спотворенні фактів, оскільки навіть вищезазначений документ стосувався лише правонаступництва у багатосторонньому міжнародному договорі – Статуті ООН. Всі інші питання залишались невирішеними.

Подальшим кроком став Меморандум про порозуміння з питань правонаступництва щодо договорів колишнього Союзу РСР від 6 червня 1992 р., який встановив, що питання про участь у договорах, що становлять взаємний інтерес, вирішується відповідно до принципів і норм міжнародного права кожною державою-учасницею самостійно, у залежності від специфіки конкретного випадку, характеру й змісту того або іншого договору. Такий підхід був втілений і в Законі України «Про правонаступництво України» [3].

Найбільш гострими питаннями були ті, що стосувались розподілу власності. Так, згідно з Договором про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу та активів Союзу РСР від 4 грудня 1991 р., сторони домовились, що частка кожної з них у загальній сумі боргу та активів визначається з урахуванням виробленого національного прибутку, експорту, імпорту та чисельності населення (ст. 4 Договору – РФ 61,34%, Україна – 16,37%). 6 липня 1992 р. країнами-учасницями СНД підписано Угоду про розподіл усієї власності Союзу РСР за кордоном, 2 серпня 1992 р. набрала чинності Угода між Урядом України та Урядом Російської Федерації про реалізацію права на закордонну власність колишнього СРСР. В даних угодах ще раз підтверджувались вищезазначені відсотки.

В той же час, Російська Федерація в односторонньому порядку обрала інший шлях вирішення проблеми. Б. М. Єльцин в 1993 р. дав доручення уряду залагодити розподіл власності на двосторонній основі, а не на базі уже досягнутих домовленостей. Відповідно до Указу Президента РФ від 8 лютого 1993 р. РФ як держава-продовжувач СРСР перейняла на себе всі права на закордонну власність СРСР та обов'язки по її використанню. 10 лютого МЗС України заявило, що односторонні рішення РФ суперечили міжнародному праву та порушували права інших держав-суб'єктів колиш-

нього СРСР. Більш того, МЗС України неодноразово зверталось нотами до зарубіжних держав з проханням не перереєструвати майно на РФ. Особливо важливим є те, що заперечення України унеможлиблювали утворення міжнародного звичаю.

Появу концепції «нульового варіанту» пов'язують з Угодою між Україною і Російською Федерацією про врегулювання питань правонаступництва стосовно зовнішнього державного боргу та активів колишнього Союзу РСР від 9 грудня 1994 р. [2]. Ст. 3 встановила, що «Україна передає, а Російська Федерація бере на себе зобов'язання по виплаті частки України у зовнішньому державному борзі колишнього Союзу РСР станом на 1 грудня 1991 р.». Ст. 4 говорить про те, що «для виплати частини зовнішнього боргу, закріпленого за Україною, Україна передає, а Російська Федерація приймає частку України в активах колишнього Союзу РСР станом на 1 грудня 1991 р.». В той же час, в ст. 6 зазначено, що «Угода набуває чинності з дати обміну повідомленнями про виконання внутрішньодержавних процедур, необхідних для набуття нею чинності». Верховна Рада України не ратифікувала дану угоду. Більш того, ВР України 19 лютого 1997 р. прийняла Постанову «Про порядок ратифікації Угоди між Україною та Російською Федерацією про врегулювання питань правонаступництва щодо зовнішнього державного боргу та активів колишнього СРСР» [4], в якій було підтверджено статус України як повноправного правонаступника активів колишнього СРСР. Питання про доцільність прийняття Закону України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Російською Федерацією про врегулювання питань правонаступництва щодо зовнішнього державного боргу та активів колишнього СРСР» вирішено було розглянути лише після виконання уповноваженими органами РФ ряду вимог, в тому числі надання повної інформації про обсяги пасивів та активів СРСР. Загалом, умови, передбачені п. 1 Постанови так і не були виконані, тому і концепція нульового варіанту на сьогодні може вважатися лише доктринальною теорією або потенційним шляхом вирішення проблеми, а не реально існуючою дійсністю у відносинах України та Російської Федерації.

Висновки. Таким чином, концепція «нульового варіанту» не підтверджена ні на рівні міжнародного звичаю, ні на договірному рівні. А питання розподілу власності СРСР залишається актуальним. Більш того, нещодавня заява МЗС РФ про те, що Росія готова до переговорів з Києвом щодо розподілу майна СРСР, якщо Україна компенсує Росії 20 млрд. доларів, виглядає необгрунтованою, оскільки за весь час обсяги реальних активів та пасивів СРСР жодного разу не оголошувались та офіційно не встановлювались.

Більш того, Угода між Україною і Російською Федерацією про врегулювання питань правонаступництва стосовно зовнішнього державного боргу та активів колишнього Союзу РСР від 9 грудня 1994 р., яка встановлювала «нульовий варіант», не була ратифікована Верховною Радою України, і тому не може вважатись чинним міжнародним договором. Україна неодноразово заперечувала проти односторонніх дій РФ, які нівелювали досягнуті в 1991–1992 р. домовленості (Україна мала отримати 16,37% активів СРСР), що унеможлиблює виникнення міжнародного звичаю. Питання про розподіл власності СРСР між Україною та Росією і досі не вирішене. Україна як правонаступниця СРСР має право на повну інформацію про відповідні активи та пасиви та на власну частку майна СРСР.

Список літератури:

1. Бирюков П. Н. Международное право: [учебное пособие] / П. Н. Бирюков. – М. : Юристъ, 1998. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bibliotekar.ru/mezhdunarodnoe-pravo-3/36.htm>.
2. Буткевич В. Г., Мищик В. В., Задорожний О. В. Міжнародне право. Основи теорії : [підручник] / за ред. В. Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2002. – 608 с.
3. Про правонаступництво України: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1543-12>.
4. Про порядок ратифікації Угоди між Україною та Російською Федерацією про врегулювання питань правонаступництва щодо зовнішнього державного боргу та активів колишнього СРСР : Постанова ВРУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/86/97>.

Задорожний А. В. Вопросы правопреемства в связи с прекращением существования СССР: анализ концепции «нулевого варианта» / А. В. Задорожний, И. Е. Хмелева // Учёные записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014 – Т. 27 (66), № 2. – С. 9-12.

Статья посвящена анализу правопреемства Украины в связи с прекращением существования СССР. Было исследовано существующую договорную базу по этому вопросу и основные принципы решения данной проблемы, которые были положены в основу процесса правопреемства. Статья также анализирует спорные вопросы, возникшие между государствами в ходе правопреемства. Было изучено концепцию «нулевого варианта», которая часто связывается с проблематикой правопреемства после прекращения существования СССР. Статья доказывает, что вышеупомянутая концепция не может быть применена, поскольку она не подтверждена ни на уровне международного обычая, ни на договорном уровне. А вопрос о распределении собственности СССР между Украиной и Россией до сих пор не решен.

Ключевые слова: международное право, международный договор, правопреемство, нулевой вариант, Украина.

**SUCCESSION ISSUES RESULTING FROM THE DISSOLUTION OF THE SOVIET UNION:
ANALYSIS OF THE SO-CALLED CONCEPT OF «ZERO OPTION»**

*Zadorozhny A. V., Khmeleva I. Y.
Institute of International Relations,
Kiev National Taras Shevchenko University, Kiev, Ukraine*

Succession occurs when one state ceases to exist or loses control over part of its territory, and another state comes into existence or assumes control over the territory lost by the first state. The 1978 Vienna Convention on Succession of States in Respect of Treaties (hereafter, the 1978 Vienna Convention) defines state succession as “the replacement of one state by another in the responsibility for the international relations of territory”. The phenomenon is protean: decolonization, unification, and separation are the possible occurrences of state succession.

International law has not yet satisfactorily delineated the legal effects of State succession, especially on commercial or property obligations. Notwithstanding certain developments within the law, many issues remain unresolved. Traditional theses regarding State succession, when applied to particular cases, remain ill-fitting.

Much thought has been given to the topic of the effects of state succession, but it should be mentioned that each particular case must be studied on its merits.

This article analyzes the succession of Ukraine in connection with the termination of the USSR. Existing legal framework as to this issue and the basic principles for solving this problem, which formed the basis of the succession process, were investigated. The article also examines the controversial issues that have arisen between the States as to the succession. The so-called concept of “zero option”, which is often associated with the problems of succession after the cessation of existence of the USSR was studied. Paper argues that the abovementioned concept cannot be applied because it is not confirmed either by international custom, or by international treaties.

Ukraine has repeatedly objected to the unilateral actions of the Russian Federation, that were contrary to the agreements achieved in 1991–1992 (Ukraine was to receive 16.37% of the assets of the USSR). This fact excludes the possibility of the formation of an international custom.

The so-called ‘zero option’ agreement between Ukraine and the Russian Federation dated 9 December 1994 was not ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine, and therefore cannot be regarded as an international treaty in force.

The question of the distribution of Soviet property between Russia and Ukraine is still not resolved. Ukraine, as a successor to the USSR, has the right to be fully informed of the amount of assets and liabilities of former USSR and is entitled to receive its share in the funds and property.

Key words: international law, international treaty, succession, the zero option, Ukraine.

**СТАНОВЛЕНИЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ БАЗЫ
И РАЗВИТИЕ МАЯЧНОГО ДЕЛА В БАССЕЙНАХ ЧЕРНОГО
И АЗОВСКОГО МОРЕЙ В XVIII – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.**

Змерзлый Б. В.

*Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского,
г. Симферополь*

Статья посвящена изучению проблем становления и развития нормативно-правовой базы маячного дела в бассейнах Черного и Азовского морей в XVIII – первой половине XIX в. В работе указывается, что основу данной базы заложили еще указы Петра I начала XVIII в., которыми была создана коммерц-коллегия и определялись ее обязанности. До начала XIX в. маяки не имели единого подчинения и структуры. Некоторыми из них управляли военные, другие строили и содержали города, а отдельные маяки на Балтике вообще находились в частных руках. 17 января 1829 г. принят указ «О передаче из Гражданского в Черноморское ведомство маяков, на берегах Черного и Азовского морей устроенных», вместе с тем военным морякам перешли и все маячные сборы. Это положение действовало до 1917 г.

Ключевые слова: нормативно-правовая база, маяки, управление.

Становление нормативно-правовой базы деятельности маяков в Российской империи происходило по мере становления вообще мореходства и по мере возникновения потребности в регулировании данной проблемы. Случилось это лишь с выходом границ государства к берегам Балтийского моря в начале XVIII в. Так, в принятом 3 марта 1719 г. регламенте коммерц-коллегии, сразу указывалось, что целью ее учреждения было развитие купечества и купеческого судоходства [1, с. 671]. Исходя из этого, п. 7 устава возложил на данное учреждение надзор за «содержанием огненных баков или маяков, когда оные к безопасному ходу ночью мореходцам Его Царское Величество учинить повелит, такожде и над лоцманами, дабы они в безопасности мореплавания свое дело исправно отправляли, чтобы корабли на мель не находили» [1, с. 672]. В принятом 5 апреля 1722 г. регламенте об управлении Адмиралтейства и верфи (ч. 2 Регламента морского), п. 55 «Где держать огни для хода кораблей». В нем предписывалось «держать огни для хода кораблей в определенных местах, а именно: на Даге-порте, Гохланте, на Гари-валдае, на Котлинской косе или где определено будет. И на содержание тех огней брать деньги с кораблей торговых чужестранных и Российских, по Регламенту» [2, с. 525–534].

Следующий нормативно-правовой акт определявший развитие маячной сети стал принятый 24 августа 1765 г. «Регламент об управлении Адмиралтейств и флотов, с приложением должностей Интендантского и Экипажного Департаментов и Счетной Экспедиции». В его части 1, гл. 9, п. 2 назывался «О имени для мореплавающих су-

дов огней в настоящих местах». Им предписывалось развитие системы специальных огней в портах, для чего там имелись баканы и спирт [3, с. 258].

Важность и необходимость устройства и бесперебойной деятельности маяков подчеркнул и принятый 23 ноября 1781 г. «Устав купеческого водоходства». П. 295 устава категорически запрещал «от законно устроенного маяка в пятидесятиверстном расстоянии по берегу вод Российской Державы устроить, или раскладывать или зажигать от вскрытия льда до замерзания вод по берегу огонь или маяк». При нарушении этого положения, а особенно если такой шаг привел к крушению или аварии судна, данное деяние характеризовалось как уголовное и требовало рассмотрения суда [4, с. 336].

Следует упомянуть, что это положение долгое время практически не менялось. Так, к примеру, в правилах о спасении кораблей и судов, претерпевших крушение или гибель, от 21 мая 1836 г. (п. 10), запрещалось от «законно устроенного маяка в пятидесятиверстном расстоянии по берегам вод Российской Империи устраивать иные маяки, или раскладывать и зажигать по берегу огонь от вскрытия льда до замерзания вод». Виновных в нарушении данного правила требовалось задерживать и отсылать в местную полицию, для дальнейшего предания суду [5, с. 534–536].

Развитие торгового судоходства происходило весьма медленно. В то же время расширение границ государства, в первую очередь за счет присоединения значительных территорий на побережье Черного и Азовского морей, создание Черноморского военного флота, чехарда с ликвидацией и недолгим восстановлением коммерц-коллегии в конце XVIII – начале XIX в., а также и другие факторы способствовали тому, что постепенно дело контроля за деятельностью маяков, расширением их сети, регулирование работы и многое другое стало переходить в руки военного ведомства. Именно военно-морской флот оказался наиболее заинтересованной стороной в нормальном функционировании маячной сети, кроме того, в конце XVIII в. в системе управления флота появляется понимание, что изучение морских пространств, законов природы и физических законов и умение их применения являются залогом к улучшению безопасности судоплавания. Очевидно, исходя из этих причин, в принятом 25 февраля 1797 г. уставе военного флота упоминается и учреждение должности профессора астрономии и навигации. На него возлагалась обязанность «Делать исчисления, наблюдения, проверять исчисления, сообщая о нахождении кораблей на карте, контролировать штурманов, регистрировать приливы и отливы, перемену магнитной стрелки» [6, с. 355]. С принятием в 1805 г. решения о преобразовании морского департамента, констатировалось значительное отставание во многих вопросах, по сравнению с флотами наиболее развитых тогда держав Англии и Франции. В разделе, посвященном ученой части флота, указывалось «Всевозможное усовершенствование морского искусства во всем его пространстве» [7, с. 935]. 8 же апреля 1808 г. принят указ «О преобразовании Главного Черноморского Управления», в котором косвенно давалась негативная характеристика его предыдущей деятельности.

В конце XVIII – начале XIX в. Российская империя вступила в череду различных войн, преимущественно сухопутных. Это значительно ослабило внимание со стороны государства к военно-морскому флоту, подорвало внешнюю морскую торговлю и, в результате, экономику. Как известно, принятое в начале XIX в. решение об управ-

лении отдельными наиболее важными городами и небольшими регионами при них специальными чиновниками – градоначальниками, в последствии оправдало себя. Именно на них была возложена обязанность попечения о развитии конкретных городов, местной торговли и так далее. Поэтому не удивительно, что в этот период на градоначальников и было возложено попечение о развитии маячного дела.

Указом от 8 мая 1808 г. «О поручении купеческого мореплавания по Азовскому морю попечению одного лица, под названием: Главного Попечителя купеческого судоходства по Азовскому морю» эта обязанность была возложена на градоначальника Таганрога. По указу в его ведение, кроме прочего, перешли «все устраиваемые на мысах и на отмелях оною моря береговые и плавучие маяки» [7, с. 220].

18 июня 1812 г. именным указом, данным Таганрогскому градоначальнику Папкову, предписывалось устроить по Азовскому морю, близ Ениколя на мысе Фонарь, береговой маяк и шесть плавучих. Они должны были стать дополнением к уже построенному маяку на Белосарайской косе. Основной причиной принятия данного решения стали известные всем знающим Азовское море множество мелей, камней и прочих опасностей. Указом же были утверждены необходимые планы и сметы, предписано построить катер для разездов при осмотре маяков. Всего было выделено 43456 руб. 50 коп., их предлагалось взять из 10-й части таможенного сбора, что находилась в наличии в Таганрогском строительном комитете. Также было разрешено, на первое время, для содержания маяков расходовать 9730 руб., до особого постановления, также из таможенного сбора [9, с. 366].

Учитывая дороговизну постройки и дальнейшего содержания маяков, да еще и в ходе вторжения наполеоновской армии, 21 ноября 1812 г., по представлению департамента государственной экономии принят указ «Об установлении новых сборов с ластов на содержание и освещение маяков на Азовском море», которым предписывалось установить ластовый сбор с судов: с каждого ласта, содержимого в судне, по 20 коп., а в случае недостатка сбора на содержание маяков, поднять сбор и до 25 коп. с каждого ласта. При этом сбор с ластов и паспортов, на основании изданных правил, должен был поступать в государственное казначейство, из которого уже, по требованию министра внутренних дел, отпускалась ежегодно нужная сумма на содержание и освещение маяков. При этом, заботясь о развитии мелких промыслов и каботажной торговли, лодки на Азовском море освободили от всякого платежа пошлин [9, с. 460–461].

О том, насколько быстро решались в этот период подобные вопросы, говорит уже одно принятие указа от 10 марта 1813 г. «Об устройении маяков на Азовском море и о назначении на ежегодное содержание оных сумм». Согласно данному документу, по представлению министра внутренних дел, государственный совет решил на устройство маяков единовременно выделить 43456 руб. 50 коп. из накопившегося таможенного сбора в пользу Таганрога. Из остальной же суммы предлагалось выделить на содержание и на жалование чиновникам и служителям 9833 руб., а дальнейшее их финансирование производить от государственного казначейства [9, с. 543–544]. Как видим, почти год понадобился для решения такого важного, хотя и не сложного вопроса, между тем процесс строительства маяков был затянут.

Окончание эпохи наполеоновских войн и некоторое улучшение финансового положения государства позволили значительно улучшить финансирование маяч-

ного дела, тем более что началось строительство Еникольского берегового маяка. 22 января 1817 г. принят указ «О прибавке суммы на содержание Азовских маяков». К штатным ежегодно выделяемым 9733 руб. было добавлено 4572 руб. 45,5 коп. Предусматривалось увеличение и этой суммы, когда с завершением постройки Еникольский маяк будет введен в эксплуатацию, на 1587 руб. 37,5 коп. из государственного казначейства [10, с. 30]. Указом же 6 февраля 1819 г. «Об остатках ремонтной суммы по Азовским маякам», градоначальнику Таганрога предоставлено право не отсылать в казначейство оставшиеся от ремонта 2493 руб. 98 коп. (так и будущие остатки от этих сумм), хранить под особой статьей в его распоряжении, употребляя эти средства на различные нужды [11, с. 60].

Тем не менее, ситуация на маяках не была идеальной. Так, по утвержденному 18 июня 1812 г. штату для Азовских маяков, назначенные при Белосарайском береговом маяке 1 смотритель и 4 вольнонаемных служителя с производством каждому из них жалования по 120 руб. в год, были приняты к маяку за эту плату и оставались до 1818 г. на штатном жаловании. Но перед наступлением 1818 г. сообщили, что они в связи с поднятием против прежнего цен на все жизненные потребности, не могут более удовлетворяться получаемым жалованием, а потому и просили о прибавке к нему по 80 руб., так, чтобы каждому вместе с штатным жалованием получалось в год по 200 руб. В ином случае они не хотели продолжать службу при этом маяке.

Сколько директор маяков не убеждал этих 4-х остаться на прежнем жаловании, но они указывали на простых работников, из которых каждый в это время получал там в год более 300 руб. (кроме дневной от хозяев порции), и не соглашались продолжать службу без требуемой прибавки. Директор пригласил их остаться при маяке, по крайней мере, до тех пор, пока он смог бы найти на их место других служащих на штатное жалование. Но это оказалось невозможно. Обратившись с данной проблемой к градоначальнику, он указывал, что без служителей Белосарайский маяк останется в бездействии.

Градоначальник, генерал-майор Папков, ссылаясь на то, что служащим Таганрогской портовой таможни в 1818 г. полагалось платы от 350 до 375 руб. за одну навигацию, продолжающуюся не более 8 месяцев, признал со своей стороны запрашиваемую плату служителям Белосарайского маяка по 200 руб. каждому в год весьма умеренной и для казны выгодной. А потому согласился на прибавку в 80 руб. каждому служителю, назначив выдать их за 1818 только год по третям из остаточной суммы от 1817 г. по маякам суммы от освещения Белосарайского маяка 251 руб. 22 коп., а всего 2492 руб. 98 коп. Однако это была экстраординарная мера, направленная на удержание служащих маяка. Для разрешения же ситуации в обычном порядке градоначальник Таганрога вынужден был обратиться к МВД.

Тот, в свою очередь, принимая во внимание уважительные причины, изложенные градоначальником, и убедившись, что цены со времени составления штата Азовским маякам на все жизненные припасы несравненно выросли, а также руководствуясь постановлением комитета министров от 18 ноября 1819 г., которым разрешалось суммы, хозяйственным образом сбереженные, обращать в подкрепление той же самой части, и мнением госсювета от 6 февраля 1819 г., предложено разрешить Таганрогскому градоначальнику производить служащим маяка прибавку к жалованию по его

усмотрению из остатков ремонтных для Азовских маяков сумм [11, с. 293–293]. Так и была разрешена данная ситуация, а 17 июля 1819 г. за № 27888 принят соответствующий указ.

Некоторая стабилизация ситуации и оживление торговли на фоне расходов государства на содержании маяков, очевидно, привела к мысли некоторых чиновников о необходимости возложить все расходы на их содержание на самих купцов. Кроме того, в период упадка торгового судоходства в регионе из-за военной ситуации, некоторые маяки были закрыты. Ситуация оказалась весьма неоднозначной. Из принятого 16 октября 1823 г. указа «О содержании береговых Азовских маяков» мы узнаем, что комитетом министров было заслушано сообщения министра финансов об устройстве маяков и шпирт-баканов на Азовском море. По смыслу сообщения стало понятно, что Таганрогское купечество не имело возможности делать это самостоятельно. Мнение совещавшихся разделились, что и было зафиксировано в решении. Большая часть расходов по развитию маячной сети, восстановление закрытых маяков были возложены на средства Таганрогского купечества, и лишь 2 маяка царь повелел оставить, как и ранее, на казенном содержании [12, с. 1240–1241].

Как видно из представленного выше материала, основное внимание в деле строительства и содержания маяков в первые десятилетия XIX в. уделялось именно Азовскому морю. Вызвано это было тем, что данное море, по сути, оказалось внутренним для России, а потому более безопасным от внешнего проникновения и угроз. Исходя из этого и с учетом его богатейших природных ресурсов, оно намного быстрее осваивалось, а его берега заселялись. Однако именно небезопасность судоходства в акватории этого моря, а также природные особенности Керченского канала и заставляли уделять столь много внимания обеспечению безопасности в них. В этот период кораблекрушения, по различным причинам, являлись обычным делом, а о наличии точных карт с обозначением географии дна говорить совершенно не приходилось.

Начало нового этапа в развитии маячной сети и самой работе этих пунктов было положено принятием 24 августа 1827 г. указа «О предварительном образовании Морского Министерства» [13, с. 702]. В общий состав данного министерства вошли, кроме прочего, управление генерал-гидрографа и Ученый комитет. В состав управления генерал-гидрографа вошли: его канцелярия, гидрографическое депо и морская типография [13, с. 704]. Канцелярия генерал-гидрографа состояла из 2 отделений. Первое отделение вело дела по инспекторской части корпуса штурманов и по штурманским полуэкипажам; дела текущие по предметам лоции; дела по наблюдению за маяками в отношении к лоции.

Устанавливалось, что Гидрографическое депо управляется особенным директором, под непосредственным начальством и наблюдением генерал-гидрографа. Депо состояло из 2 отделений, первое отделение – архив гидрографической части; сюда принадлежало: хранение карт, планов, описаний берегов и морей, журналов: компаний, экспедиций и военных действий; библиотека и музей. В этом отделении рассматривались морские журналы и составлялись о них выписки.

Отделение 2 занималось предметами астрономическими, геодезическими и навигационными; изданием инструкций по этим вопросам, карт, морских таблиц и календарей. Также на него возлагались художественные вопросы, как то: рисование,

черчение, гравирование, печатание, литография и металлография. Этому отделению принадлежала инструментальная камера, которая была хранилищем всех инструментов: астрономических, геодезических, физических, хронометров, а также атласов и книг отпускаемых на суда. Ему поручалось снабжение этими предметами кого следовало, вести их учет, даже если они были в других портах. Продажа книг и карт возлагалась также на это отделение [13, с. 708].

Морской ученый комитет состоял из председателя и 4 непременных членов, которые определялись министром. Кроме них приглашались почетные члены и корреспонденты, как российские, так и иностранные. Главная задача комитета была – распространение сведений о учебной части морского искусства. Кроме того, ему полагалось составлять инструкции по ученой части для командиров судов, назначаемых в дальние плавания, или для исследования недостаточно описанных земель и берегов. Его представители участвовали в надзоре за всеми морскими учебными заведениями, присутствуя при испытании их воспитанников [13, с. 724].

Штаты данных учреждений были весьма незначительны. Так, гидрографическую часть составлял генерал-гидрограф. В его канцелярии были: дежурный офицер, 2 старших адъютанта, 2 секретаря и 2 их помощника, 1 журналист и 6 писарей.

Гидрографическое депо, под руководством директора, как указывалось, состояло из 2 отделений. 1-е отделение составляли: начальник отделения, 2 его помощника, 2 секретаря, 1 библиотекарь, 4 писаря. Второе: начальник отделения, 4 помощника, 1 астроном, 2 секретаря и 2 их помощника, бухгалтер, 8 писарей. Принятие данного указа знаменует собой новый этап уже потому, что:

- 1) предусматривалась передача в руки военных моряков маячного дела;
- 2) создавались пусть не многочисленные, но все же первые научные структуры в составе морского министерства, на которые было возложено не только содержание маяков, но и изучение всего, связанного с мореплаванием.

Более того, предусматривалась возможность подготовки и издания карт, составление инструкций и прочая необходимая организаторская, управляющая и информирующая деятельность. В последующем эти направления деятельности были конкретизированы и получили свое последующее развитие. Применение такого подхода было более чем оправданным, так как соответствовало потребностям как военного, так и торгового мореплавания, что позволяло консолидировать имеющийся опыт.

В развитие данного положения решением от 25 сентября 1827 г., в штатных чиновников и воспитанников причислили к гидрографическому департаменту [13, с. 817]. А по указу от 24 марта 1828 г. «Об учреждении Морского Штаба при Его Императорском Величестве», в него, кроме прочих частей управления флотом, вошло и Управление генерал-гидрографа [14, с. 329].

В связи с концентрацией властных и научных сил в военно-морском ведомстве, по предложению главного командира Черноморского флота и портов и новороссийского генерал-губернатора, 17 января 1829 г. принят указ «О передаче из Гражданского в Черноморское ведомство маяков, на берегах Черного и Азовского морей устроенных». Военным морякам перешли и все маячные сборы [15, с. 26]. Логическим продолжением этого стало принятие указа 12 февраля 1830 г. «Дополнительное поста-

новление о торговом судостроении и мореходстве». Им предписывалось отменить сбор в Азовских портах на маяки по 20 коп. серебром с лапта [16, с. 158].

16 же декабря 1831 г. было принято два последовательных указа «О приведении в исполнение вновь составленного образования Главного Управления Черноморского Флота и Портов» [17, с. 308] и «Образование Главного Управления Черноморского Флота и Портов» [17, с. 309]. Последним создавалась также должность главного командира Черноморского флота и портов, а еще в составе управления создано Гидрографическое отделение. Его обязанности были те же, что и означенные в п. 53, 54, 58, 59 и 60 предварительного образования Морского министерства. Гидрографическим отделением управлял инспектор корпуса штурманов Черноморского флота. Начальник гидрографического Черноморского депо подчинялся непосредственно Управляющему отделением, и отвечал за сохранность и содержание в порядке хранящихся в депо: карт, планов, описей, книг, инструментов и прочих предметов. В состав депо также входили чертежная, типография, библиотека и обсерватория [17, с. 315].

Учитывая изменения в подчиненности и, соответственно, в финансировании, 21 января 1833 г. принят указ «О производстве на ремонт и светильню для Черноморских маяков по 2400 рублей в год». Ранее отпускалось на каждый маяк по 600 руб. в год «на заготовление для оных светильни и по 150 руб. на каждый на ремонт и мелочные расходы». Вместо этого, согласно с мнением адмирала Грейга, предписывалось выделять из общей суммы на кораблестроение и ремонт по Черноморскому департаменту, на ремонт и освещение для каждого Черноморского маяка по 300 руб., а на все 2400 руб. в год. При этом дирекции маяков более предлагалось не требовать по этим вопросам никаких от пособий деньгами или материалами [18, с. 37].

Исходя из имеющегося материала, и материалов ф. 778 (Дирекция маяков и лоции Черного и Азовского морей) Российского государственного архива ВМФ, именно в 1828 г. была создана дирекция маяков и лоции Черного и Азовского морей, в последствии занимавшейся ведением этого дела. Впрочем, удержать общий объем финансирования маяков Черного и Азовского морей не удалось в связи с развитием маячной сети. Так, 31 октября 1835 г. принят указ «Об отпуске на освещение плавучего маяка на Кибургской косе по сто рублей в год и о производстве жалования Смотрителю оного». Им также предполагалось, кроме масла, отпускаемого Адмиралтейством в натуре, выделять по 100 руб. в год на прочие надобности по освещению, и производить жалования смотрителю маяка по 150 руб. в год, наравне со смотрителями прочих береговых маяков [19, с. 1268].

Или же именным указом главному командиру Черноморского флота и портов от 27 ноября 1838 г. «О принятии в морское ведомство маяка на Бердянской косе», построенный гражданским ведомством, каменный маяк перешел военным. На него назначался из ластовых экипажей 1 унтер-офицер в должности смотрителя и 6 рядовых, с производством всем им жалования и провизии наравне с прочими нижними чинами, состоящими на маяках. Для освещения нового маяка следовало отпускать ежегодно по 300 руб. из кораблестроительной и ремонтной суммы Черноморского управления. Также следовало снабжать Бердянский маяк, как и другие маяки, от Черноморского ведомства материалами и вещами, необходимыми для содержания его в исправности, а также и посудой для нижних чинов при маяке [20, с. 346–347].

Как видим, принятое решение о исключительном ведении маяков Черного и Азовского морей морским ведомством в лице специальной дирекции строго соблюдалось. Однако новые условия развития торгового судоходства и необходимой для этого инфраструктуры ставили на повестку дня и новые задачи. С появлением первых крупных и стратегически важных портов, многие из них, с учетом фарватеров и других особенностей, вынуждены были использовать различные виды маяков (обычные, створные и так далее). Учитывая, что данные сооружения обслуживали интересы коммерческих портов, они не могли находиться в исключительном ведении военно-морского ведомства. Попытка применения нового подхода в изучаемом регионе обнаруживается в указе от 26 декабря 1851 г. «Положение о управлении Сулинским портом на Дунае» [21, с. 189]. Им, в частности, среди обязанностей капитана порта, находим: «... наблюдение... за исправным освещением и содержанием маяка в продолжение всего определенного времени; причем вменяется в обязанность капитана порта о недостатке чего либо при маяке сообщать заблаговременно Директору Черноморских маяков» [21, с. 191].

В остальном же, подчиненность маяков военно-морскому ведомству соблюдалась строго. Так, по указу от 17 июля 1853 г., предписывалось назначать на Черноморские маяки смотрителями унтер-офицеров ластовых экипажей [22, с. 17]. Возможно, что основанием такого решения стали события, предшествовавшие и начала Крымской войны, которая значительно затормозила развитие маячного дела. Так, к примеру, еще до войны были заказаны маяки по тем временам новейшей, усовершенствованной системы во Франции. С учетом сохраняющихся сложных взаимоотношений с данным государством, на будущее предполагалось теперь «закупать фонари и осветительные аппараты френелевой системы». Для скорейшей их доставки 11 марта 1860 г. принят указ «О беспошлинном пропуске из-за границы осветительных аппаратов для маяков» [23, с. 198–199].

Завершая рассмотрение вопроса о становлении нормативно-правовой базы и развития маячного дела, мы не можем обойти стороной такой аспект обеспечения безопасности российского торгового судоходства, как информирование моряков, капитанов и шкиперов судов об устройстве и деятельности различных маяков и иных средств, направленных на безопасность. В этот период основную ответственность на себя в этом деле взял департамент внешней торговли, который рассылал соответствующие циркуляры, в основном в таможенные учреждения и порты для их размещения на соответствующих местах для ознакомления со стороны заинтересованных сторон. Такие циркуляры редко были на каком-нибудь одном языке, чаще всего они были двуязычными – на русском языке информация предназначалась для российских мореплавателей, а на прочих языках, чаще всего, для мореплавателей той страны, которой циркуляр собственно касался. Так, к примеру, 17 декабря 1843 г. вышел циркуляр на русском и английском языках о плавучем маяке в Кокле-Гате [24, л. 2].

24 июня 1844 г. вышел циркуляр на русском и французском языках:

- 1) о новом маяке, установленном на Виареджском моле, в Герцогстве Лукском;
- 2) об освещении маяков на островах: Удсар, Торунген и на мысе Сандваг, и о прекращении освещения маяка в Марке; на русском и английском языках
- 3) о маяках, устроенных в Плимутском брекватере [24, л. 17].

Следует упомянуть и циркуляр от департамента внешней торговли о новых морских знаках, которые с открытием навигации 1846 г. должны быть устроены в разных местах Зунда, Дрогдена и Копенгагенского рейда [25, л. 39]. А также последующее объявление от департамента внешней торговли мореходцам о новых морских знаках, «которые предположительно устроят в 1847 г. на водах датских, а также об последующих изменениях в прежних знаках» [26, л. 71–72].

11 июня 1847 г. вышел циркуляр на русском и итальянском языках о новом маяке на мысе Компанелла [26, л. 48]. Тогда же появилось и «Объявление мореходцам о новом маяке на мысе Кампанелла, против острова Капри, под 40° 34' 11" широты и 11° 59' 17" восточной долготы от Парижского меридиана. «Зажжен новый маяк с кадаптриотическим снарядом 4 разряда, коего свет постоянный и неизменяющийся. Огонь этого снаряда возвышается над уровнем моря на 90 миль (около 24 метров) и может быть видим на расстоянии 10 миль, по 60 миль в градусе» [26, л. 54].

Отдельно было сообщено об открытии в Неаполитанском королевстве с 18/30 апреля 1847 г. маяка в Прочадском канале [26, л. 515].

30 июня 1847 г. вышел циркуляр на русском и французском языках о возобновлении работы маяков у мыса Френеля и об освещении фарватера, ведущего во внутренний рейд Аберврака (Франция) [26, л. 517].

30 ноября 1847 г. датируется циркулярное предписание портовым таможням и таможенным заставам Белого, Балтийского и Азовского морей. В нем департамент внешней торговли указал: «Для сведения мореходов выставить в приличном месте препровождаемые три объявления:

1) на Русском языке, о зимних морских знаках, которые имеют быть устроены на Ланнегрудской мели;

2) на русском и французском языках, о маяках на островах Шозе и на мысах Год и Танкарвил;

3) на русском и английском языках о знаках на Гудвинских отмелях. Сверх того, каждой портовой таможне поручается выставить переводы сих объявлений на иностранных языках, наиболее употребляемых между мореходами в том порте, где таможня находится» [27, л. 2].

Также в 1847 г. вышел циркуляр, требовавший разместить объявления: «1) на русском языке о новом маяке устроенном на Спотсберге при входе в Изсфиорд; 2) на русском и французском языках об освещении маяков Фореского и Игтадского в Швеции; 3) о вновь устроенном фонаре на таможенном доме в Оте Бом Сукцисо, близ Белемской башни (в Лиссабоне); 4) на русском и английском языках о первом освещении маяков у мыса Тревоз на Северо-Западном берегу Корнуолла; 5) о Гудвинской отмели; 6) о маяке на мысе Тревоз на Северо-западном берегу Корнуолла» [27, л. 11].

19 июня 1848 г. вышло циркулярное предписание [27, л. 22], а несколько позже от департамента внешней торговли пришло «объявление мореходам», о том, что «2 новых маяка, устроенные в Сторском заливе в Алжирии. Сим извещаются мореходцы:

1) что 3/15 декабря 1847 г., на высоте вновь построенной башни, на острове Сригина, в заливе Сторском, в Алжирии, зажигается новый огонь. Широта 36° 56' 19". Долгота 4° 32' 32" Е. Высота маяка над поверхностью моря 55 м. Расстояние, на которое он виден – 10 миль. С 3/15 того же декабря, маяк с постоянным огнем зажегся

на о. Обезьян, при входе в залив Сторский». Далее в объявлении также были указания широты, долготы, высоты, расстояния и так далее [27, л. 23]. В июле 1848 г. было сообщено о остановке работы маяка Нарвы из-за ремонта, обычно в таких случаях указывалось и время, на которое маяк не работал [27, л. 24].

И, наконец, последний пример – циркуляр от 17 августа 1848 г. извещал: «1) на русском языке о временном не освещении Сурупского маяка; 2) на русском и французском языках об освещении 3 новых маяков и об уничтожении Беруардского маяка во Франции» [27, л. 32]. Следует также упомянуть, что к подобным циркулярам прилагались иногда и прочие вложения, то есть не маленькие короткие объявления, какими были все выше перечисленные, а собственно сами циркуляры в полном виде о тех или иных маяках, опознавательных знаках и так далее.

Список литературы:

1. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. Т. 5. 1713–1719. – СПб., 1830. – 780 с.
2. Полное собрание законов Российской империи с 1649. Т. VI. 1720–1722. – СПб., 1830. – 815 с.
3. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. Т. XVII. 1765–1766. – СПб., 1830. – 1135 с.
4. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. Т. XXI. 1781–1783. – СПб., 1830. – 1083 с.
5. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. XI. Отделение первое. 1836. – СПб., 1837. – 893 с.
6. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. Т. XXIV. 1796–1798. – СПб., 1830. – 869 с.
7. Полное собрание законов Российской империи с 1649 г. Т. XXVIII. 1804–1805. – СПб., 1830. – 1328 с.
8. Полное собрание законов Российской империи с 1649 г. Т. XXX. 1808–1809. – СПб., 1830. – 1404 с.
9. Полное собрание законов Российской империи с 1649 г. Т. XXXII. 1812–1815. – СПб., 1830. – 1107 с.
10. Полное собрание законов Российской империи с 1649 г. Т. XXXIV. 1817. – СПб., 1830. – 958 с.
11. Полное собрание законов Российской империи с 1649 г. Т. XXXVI. 1819. – СПб., 1830. – 734 с.
12. Полное собрание законов Российской империи с 1649. Т. XXXVIII. 1822–1823. – СПб., 1830. – 1354 с.
13. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. II. 1827. – СПб., 1830. – 1138 с.
14. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. III. 1828. – СПб., 1830. – 1246 с.
15. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. IV. Отделение первое. 1829. – СПб., 1830. – 968 с.
16. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. V. Отделение первое. 1830. – СПб., 1831. – 594 с.
17. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. VI. Отделение первое. 1831. – СПб., 1832. – 834 с.
18. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. VIII. Отделение первое. 1833. – СПб., 1834. – 832 с.
19. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. X. Отделение второе. 1835. – СПб., 1836. – 1269 с.
20. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. XIII. Отделение первое. 1838. – СПб., 1839. – 1067 с.
21. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. XXVI. Отделение первое. 1851. – СПб., 1852. – 752 с.
22. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. XXVIII. Отделение первое. 1853. – СПб., 1854. – 704 с.
23. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. XXXV. Отделение первое. 1860. – СПб., 1862. – 960 с.
24. Государственный Архив в Автономной Республике Крым. Узаконивания и наставления по разным предметам: о порядке таможенных сборов, о правилах содержания заставы. – 1844 г. – 41 л.
25. Государственный Архив в Автономной Республике Крым. Узаконивания и постановления по разным предметам: с предписанием об особом наблюдении за провозимыми в Россию Еврейскими книгами, об акцизе на товары, следующие через заставу. – 1846 г.

26. Государственный Архив в Автономной Республике Крым. Узаконивания и постановления по разным предметам: о заключении конвенции с границей (Австрия, Франция) о мореплавании и внешней торговле. – 1847 г. – 80 л.

27. Государственный Архив в Автономной Республике Крым. Узаконивания и постановления по разным предметам: с предписаниями департамента внешней торговли об освещении маяков и правилах сбора пошлин. – 1848 г. – 49 л.

Змерзлий Б. В. Становлення нормативно-правової бази і розвиток маякової справи в басейнах Чорного та Азовського морів у XVIII – першій половині XIX ст. / Б. В. Змерзлий // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). – № 2. – С. 13-23.

Стаття присвячена вивченню проблем становлення і розвитку нормативно-правової бази маякової справи у басейнах Чорного і Азовського морів у XVIII – першій половині XIX ст. У роботі вказується, що основу цієї бази заклали ще укази Петра I початку XVIII ст., якими була створена комерц-колегія і визначалися її обов'язки. До початку XIX ст. маяки не мали єдиного підпорядкування і структури, деякими з них управляли військові, інші будували і утримували міста, а окремі маяки на Балтиці взагалі знаходилися в приватних руках. 17 січня 1829 р. прийнято указ «Про передачу з Цивільного в Чорноморське відомство маяків, на берегах Чорного і Азовського морів влаштованих», в той же час військовим морякам перейшли і усі маякові збори. Це положення діяло до 1917 р.

Ключові слова: нормативно-правова база, маяки, управління.

**THE ESTABLISHMENT OF THE NORMATIVE-LEGAL BASE
AND THE DEVELOPMENT OF LIGHTHOUSE ACTIVITY IN THE BASINS
OF THE BLACK AND AZOV SEAS IN THE XVIII – FIRST HALF XIX CENTURES**

Zmerzliy B. V.

Tauride National University named after V. I. Vernadsky, Simferopol

The article is devoted to the problems of formation and development of the legal base of the lighthouse activity in the Black and Azov seas in the XVIII – first half XIX centuries. In the work indicated, that the basis of this base laid back the decrees of Peter I in the beginning of the XVIII century, which created the Collegium of Commerce, and defined its duties. Before the beginning of the XIX century, the lighthouses had no single subordination and structure, some of them were controlled by the military, others built and kept cities, and the individual lighthouses on the Baltic sea were in the private hands. On 24 August 1827 a decree «On preventive formation the Ministry of the Navy» was adopted. It includes, among other things, the management of the general hydrograph and the Scientific committee. The structure of the management of the general hydrograph includes his office, the hydrographic station and marine printing house. The office of the general hydrograph consisted of the 2 sections. Exactly on the first branch office, among other things, was entrusted with the affairs of monitoring lighthouses. Based on this, already on 17 January, 1829, the decree “On the transfer of Civil in the Black sea office of lighthouses, which arranged on the coast of the Black and Azov seas” was adopted, however, military seamen got all the lighthouse dues too. This provision was in force until 1917. The logical continuation of this was the adoption of the decree of 12 February 1830, it was recommended to cancel the fee in the Azov ports on beacons on 20 kop. of silver with lasts. With the formation in 1831 of the main department of the Black sea and the fleets and ports in its structure, the Hydrographic department was established, which is responsible for the activities of the lighthouses.

One of the areas of security of the Russian merchant shipping was the information of the seafarers on the device and the activities of the various lighthouses and other means, aimed at the safety. In this period the main responsibility in this matter was taken by the department of external trade, which sent the relevant circulars, mainly in the customs institutions and ports for their accommodation at appropriate locations for review by interested parties.

Key words: normative-legal base, lighthouses, management.

ДИХОТОМИЯ ПРАВА: ПОНЯТИЕ И ОСОБЕННОСТИ

Мельник К. П.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
г. Одесса, Украина*

Статья посвящена явлению «дихотомия права» – его первое упоминание, эволюция данной правовой категории, понятие указанного явления и его особенности. Дано определение частному и публичному праву, а также мнения различных ученых о принадлежности той или иной отрасли права к праву частному и публичному. Проанализированы критерии отграничения частного права от публичного. Также в статье отмечено о тенденции конвергенции частного права и публичного.

Ключевые слова: дихотомия права, частное право, публичное право, критерии дихотомии права.

Постановка проблемы. Тема деления права на частное и публичное, соотношения этих двух правовых сфер и их методологии остается одной из наиболее популярных как в отечественной правовой науке, так и за рубежом. Дискуссии и споры, которые достаточно долгое время имеют место в науке, не могут дать точный ответ на вопрос о верном разграничении частного права от публичного. На сегодняшний день многие отрасли права – а именно на них сейчас происходит деление права – несут в себе признаки как частного, так и публичного права. Поэтому выделение более четких критериев разграничения частного и публичного права дало бы возможность установить пределы каждой из областей права, что позволит говорить о дихотомии права в чистом виде.

Цели и задачи исследования. Целью данной работы является исследование явления «дихотомия права», его особенностей, а также критериев разграничения частного и публичного права.

Цель работы предполагает реализацию таких заданий:

- 1) проанализировать понятие категории дихотомия права, её первое упоминание и эволюцию;
- 2) выяснить определения частного и публичного права, а также проанализировать мнения как отечественных, так и зарубежных ученых касательно принадлежности отраслей права к праву частному и публичному;
- 3) исследовать критерии разграничения частного и публичного права;
- 4) проанализировать современные тенденции конвергенции частного и публичного права.

Анализ последних достижений и публикаций. Изучение явления «дихотомия права» накопило достаточно объемный материал, который составляет основу данного исследования. К нему обращались во многих научных публикациях, учебниках, учебных пособиях такие отечественные и зарубежные ученые и юристы, как Азми Д. М., Алексеев С. С., Амвросова О. Н., Белых В. С., Беляневич О. А., Игнатенко Г. В., Кашанина Т. В., Коршунов Н. М., Кулагин М. И., Нарышкина Р. Л., Суханов Е. А. и другие.

Изложение основного материала. Дихотомия права – явление, нашедшее широкое применение в правовых системах большинства стран мира. Если говорить о дихотомии в правовой сфере, то, прежде всего, речь идет о делении права на частное и публичное. Впервые данная правовая категория встречается в трудах юристов Древнего Рима. Оно обусловлено социально-экономическими, историко-политическими и правовыми предпосылками: его происхождение связывают с социальной унификацией общества на определенном этапе его развития, с возникновением значительного слоя частных собственников, с формированием свободных экономических отношений, с возможностями их правового нормирования [1, с. 4]. По мнению Алексеева С. С., публичное и частное право – это не отрасли, а целые сферы, зоны права, (суперотрасли). Причем такое деление права не только и, пожалуй, даже не столько классификационное, сколько концептуального порядка. Оно касается самих основ права, его места и роли в жизни людей, и его определяющих ценностей [2, с. 23–27].

Ульпиану приписывается первая формулировка этого деления, включенная в Дигесты: «Изучение права распадается на две части: публичное и частное (право). Публичное право, которое (относится) к положению Римского государства, и частное, которое (относится) к пользе отдельных лиц; существует полезное в общественном отношении и полезное в частном отношении» [3, с. 23].

Идея дихотомии права была воспринята глоссаторами и постглоссаторами. Кроме того, она получила теоретическое обоснование в работе Монтескье «О духе законов». Философ настаивал на необходимости четкого разграничения законодательной, исполнительной и судебной властей [4, с. 10].

После этого данные положения были заимствованы и доработаны буржуазным правом, они получили дальнейшую разработку, и превратились в основополагающее деление буржуазного права в континентальной Европе. Деление на публичное и частное право вполне соответствовало сложившимся в течение XIX века на основе капиталистической частной собственности отношениям.

Создание в XIX веке почти во всех странах континентальной Европы особых кодексов (в первую очередь – гражданских), регулирующих именно частнопровые отношения, стало дополнительным аргументом в пользу такого разграничения.

Англо-американской правовой системе деление на частное и публичное право не свойственно, хотя в новейших судебных решениях, а также в юридической английской и американской литературе оба эти понятия встречаются и употребляются в том же значении, что и на континенте [5, с. 4–5].

У ученых-юристов разных стран существуют различные точки зрения на понимание частного и публичного права. Частное право можно обозначить как совокупность правил и норм, которые касаются определения статуса и защиты интересов отдель-

ных лиц, которые не являются фигурантами государства, не находятся в отношениях власти и подчинения один к другому, равноправно и свободно устанавливают себе права и обязанности в отношениях, которые возникают по их инициативе. При этом публичное право можно определить как совокупность правовых норм, которые составляют особенную функционально-структурную систему, которая, с целью урегулирования и защиты общественных интересов с помощью предписаний преобладающе императивного характера, регламентирует отношения с участием государства, а также между субъектами, которые являются фигурантами государства, либо находятся в отношениях власти и подчинения. Деление права на публичное и частное представляет собой соотношение различных, порой диаметрально полярных, правовых начал. В правовой действительности указанное соотношение имеет несколько уровней. Эти начала можно проследить и на уровне отраслей права и законодательства, и на уровне правовых институтов, и отдельно взятой нормы [6, с. 123].

Во многих государствах дихотомия права формально закреплена в законодательстве, в некоторых – нет. При этом граница между публичным и частным правом проходит главным образом по отраслям. Так, французские юристы к частному праву относят нормы не только гражданского права, но и торгового, гражданского процессуального и даже уголовного права, поскольку большая часть его норм направлена на защиту частноправовых интересов. Частноправовыми признаются также те отрасли, в которых нормы права частного и публичного права тесно взаимосвязаны и переплетены. К их числу относятся трудовое, лесное, горное, страховое, международное частное право [7, с. 1857]. Однако что касается данных отраслей права, то единой точки зрения не существует. Одни ученые причисляют к отраслям частного, другие к отраслям публичного права.

Традиционно международное частное право (далее – МЧП) включается в систему частного права. Но, не смотря на это, среди специалистов по МЧП идет давний спор. Одни ученые («националисты») рассматривают МЧП в качестве внутреннего (гражданского) права. Другие («интернационалисты») утверждают, что МЧП представляет собой одно из подразделений общего международного права. Решение данного спора можно представить в виде номенклатуры юридических специальностей, которая включает в себя специальность 12.00.03. Как в нашем государстве, так, например, и в России, в нее входит международное частное право [8, с. 25].

Суханов Е. А. отмечает, что в систему частного права (наряду с крупными частями гражданского права) включаются семейное, торговое (коммерческое), международное частное право [9, с. 26–30]. С точки зрения Кашаниной Т. В., в состав частного права входит семь подразделений: гражданское право, наследственное право, семейное право, авторское право, изобретательское (патентное) право, трудовое право, предпринимательское право с его «ядром» – корпоративным правом [10, с. 36–41]. К сфере публичного права традиционно принадлежат административное, уголовное, международное публичное право, хотя стоит отметить, что касательно принадлежности международного публичного права могут возникнуть некие сомнения: если за основной критерий брать метод правового регулирования отрасли, то способом определения взаимоотношений между государствами является не императивный, а диспозитивный метод. Именно вопрос критериев отграничения публичного от частного права является весьма актуальным.

В науке было выдвинуто несколько критериев отграничения публичного права от частного. Условно все доктринальные концепции в рассматриваемой области можно разделить на три основные разновидности: теории интереса, теории метода и теории предмета. Первый критерий – теория интереса – своими истоками ведет к рассуждениям Ульпиана: публичное право призвано защищать интересы государства, частное право – интересы частных лиц. Данная теория строится на идеях того, что нормы публичного права определяют организацию государства и регулируют отношения государства и его органов с частными лицами. Частное же право регулирует только отношения частных лиц между собой.

Однако положения теории интересов были подвергнуты резкой критике. Ее противники указывали на тот факт, что многие публичные службы используют частно-правовые институты. Нередко частный и публичный интерес связаны неразрывно.

В начале XX века теорию интереса заменила, а позже вытеснила другая теория разграничения права частного и публичного – теория метода. В ее основе лежал иной предложенный вопрос: не что защищается правом, а как это делается. Различные ученые и юристы внесли свой вклад в развитие и формулировку данной теории. Немецкий ученый Еленек Г. выделял два различных вида правоотношений: в одних из них стороны равны, а в других одна сторона зависит от другой. Если публичное право есть область власти и подчинения, то частное есть область свободы и частной инициативы. Этой же позиции придерживались такие видные юристы, как Покровский Н., Петражицкий Л. и Кельзен Г. Букхардт В. писал, что дихотомия права в виде деления на частное и публичное совпадает с делением правовых предписаний на императивные и диспозитивные – частноправовые нормы могли действовать только в том случае, если стороны не договорились о другом, а публично-правовые – независимо от усмотрения участника правоотношения [4, с. 41].

Однако, как и теории интереса, данная теория также имеет свои уязвимые места и также подвергалась критике. Некоторые гражданско-правовые отношения возникают независимо от воли их участников. Аналогично можно сказать и про правоотношения в сфере публичного права – существуют случаи, когда применяются нормы по добровольному согласию сторон. Кроме этого, координационные отношения не составляют монополии частного права, а субординационные отношения – публичного права. К примеру, взаимоотношения между детьми, которые не достигли совершеннолетия, и их родителями являются отношениями субординации, а отношения между органами местного самоуправления одного и того же уровня – координации – несмотря на то, что регулируются нормами публичного права.

Учитывая недостатки каждой из вышеперечисленных теорий, учеными была выдвинута теория предмета правового регулирования. Однако, в последнее время многие отечественные и западные юристы, чьи попытки объяснить дихотомию права не являются столь успешными, ограничиваются разграничением по формальному критерию – по субъектному составу соответствующих правоотношений – публичное право регулирует отношения индивида с государством, а частное – индивидов между собой.

Выводы. Можно сказать, что на смену значения внутреннего деления права должно прийти понимание того, что юридическая наука, кроме всего иного, должна помогать решению практических проблем правового регулирования общественных отношений в современных условиях, и, вместо поиска границ между частным и публичным в праве,

объяснять конкретные механизмы обеспечения баланса и солидарности индивидуальных, групповых и публичных интересов всех членов общества [12, с. 26]. Дихотомия права во многом ограничивается романо-германской правовой семьей. Но и это обстоятельство довольно спорно. Определяющей и все больше усиливающейся тенденцией мирового развития обосновано признается конвергенция частного и публичного права, состоящая в проникновении частного права в сферу публичных отношений, а публичного права – в сферу частных отношений [13, с. 2]. В настоящее время в большинстве правовых системах рафинированных отраслей права практически не осталось. Этому свидетельствует и тот факт, что в одном и том же правиле поведения, в зависимости от конкретных условий его нормативного отображения и реализации, может выдвигаться на первый план или индивидуальное, или «государственное» юридическое начало. Например, право и обязанность родителей воспитывать своих детей носит частноправовой характер лишь до тех пор, пока воспитательный процесс не приводит к нарушению прав личности ребенка (то есть, до того периода и в тех пределах, пока правомерное поведение не перетекает в противоправное) [14, с. 8]. В этом плане актуальной задачей является определение четких критериев разграничения частного и публичного права, а также границ использования публичных основ регламентации общественных отношений, с тем, чтобы не было ни доминирования императивных методов, ни гипертрофирования диспозитивных методов в правовом регулировании. Все это должно послужить толчком к последующему правовому исследованию явления «дихотомия права».

Список литературы:

1. Правовые проблемы управления российской государственности : сб. статей, ч. 5 / под ред. В.Ф. Воловича. – Томск, Издательство Том. Ун-та, 2000. – С. 4.
2. Алексеев С. С. Частное право: научно-публицистический очерк / С. С. Алексеев – М., – 1999. – 158 с.
3. Дигесты Юстиниана. Избранные фрагменты в переводе и с примечаниями И. С. Перетерского. – М., 1984. – 456 с.
4. Кулагин М. И. Предпринимательство и право: опыт Запада / М. И. Кулагин – М. : «Дело», 1992. – 144 с.
5. Гражданское и торговое право капиталистических государств : [учебник] / под ред. проф. Нарышкиной Р. Л. / Р. Л. Нарышкина – М. : Междунар. отношения, 1983. – 288 с.
6. Белых В. С. Предпринимательское право в системе права России / В. С. Белых // Известия вузов. Правоведение. – 2001. – № 1. – С. 115–136.
7. Амвросова О. Н., Атаян Г. Ю. Проблема дуализма права в контексте соотношения понятий «торговое право», «коммерческое право», «хозяйственное право», «предпринимательское право» / О. Н. Амвросова, Г. Ю. Атаян // Право и политика. – 2008. – № 8. – С. 1856–1860.
8. Игнатенко Г. В. Публичное и частное право в международном праве: факторы интеграции / Г.В. Игнатенко // Публичное и частное право: проблемы развития и взаимодействия, законодательного выражения и юридической практики : материалы Всероссийской научно-практической конференции (23–24 апреля 1998 г.), Екатеринбург. – 1999. – С. 23–26.
9. Суханов Е. А. Система частного права / Е. А. Суханов // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. – 1994. – № 4. – С. 26–30.
10. Кашанина Т. В. Корпоративное право (Право хозяйственных товариществ и обществ) : [учебник для вузов] / Т. В. Кашанина – М., – 1999. – 802 с.
11. Беляневич О. А. Декілька нотаток про дуалізм права / О. А. Беляневич // Юридичний журнал. – 2004. – № 12. – С. 24–26.
12. Коршунов Н. М. Противостояние «хозяйственников» и «цивилистов» в контексте конвергенции частного и публичного права / Н. М. Коршунов // Предпринимательское право. – 2011. – № 1. – С. 2–4.
13. Азми Д. М. Конституционно-правовые нормы в системе дуалистического строения права / Д. М. Азми // Конституционное и муниципальное право. – 2009. – № 22. – С. 5–9.

Мельник К. П. Поняття та особливості дихотомії права / К. П. Мельник // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). – № 2. – С. 24-29.

Стаття присвячена явищу «дихотомія права» – перша згадка, еволюція цієї правової категорії, поняття цього явища та його особливості. Було надане визначення приватному та публічному праву, а також думки різних вчених про приналежність тієї чи іншої галузі права до права приватного і публічного. Проаналізовані критерії відмежування приватного права від публічного. Також в статті відмічено щодо тенденції про конвергенцію приватного права і публічного.

Ключові слова: дихотомія права, приватне право, публічне право, критерії дихотомії права.

LAW DICHOTOMY: CONCEPT AND PECULARITIES

Melnyk K. P.

National University «Odessa Law Academy», Odessa, Ukraine

The article is dedicated to the phenomenon of «law dichotomy», analyses its genesis – first mention, the evolution of this law category. The author has made a definition of «law dichotomy» and its peculiarities. Its also given a definition of private and public law, and are pointed opinions of different scientists about an attachment of varying branches of law to public or private law. Are pointed peculiarities of branches of law, norm of which are tightly connected between themselves. Special attention is paid to the place of international private and public law, and their attachment to public and private law. Author also has made an analysis of the criteria of delimitation of private law from public, are considered three theories advanced in science. First – theory of method, which has begun since Ancient Rome and Ulpian's considerations. In the article is noted, that this theory had been flayed and in the beginning of XX century it was changed by theory of method. The author points arguments of different scientists in favor of this theory. But its also defined, that the theory of method was being criticized too. Accept of of these two theories its also described a third theory, weaknesses of which are also pointed. As a conclusion author discerns that for the change of inner delimitation of law must be an understanding that juridical science, apart from all another, should help to solve practical problems of law regulation of public relations in today's conditions, and that instead of searching the division between private and public in the law, it should explain concrete mechanisms of providing balance and solidarity of individual, group and public interests of all community members. Moreover, today is widely spread a tendency of convergence of private and public – in the majority of legal systems there are no more fining branches of law existing.

Key words: law dichotomy, private law, public law, criteria of law dichotomy.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 2. С. 30-35.

УДК 340.12(=512.145) «1917/1918»

ДЕРЖАВНА ДІЯЛЬНІСТЬ НОМАНА ЧЕЛЕБІДЖИХАНА В ПЕРІОД УТВОРЕННЯ КУРУЛТАЮ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ

Пасечник О. С.

*Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського,
м. Сімферополь*

Стаття присвячена аналізу завершального етапу державної діяльності Номана Челебіджихана, який був безпосередньо пов'язаний з формуванням національного парламенту Демократичної Кримської Республіки, утвореного легітимним шляхом на Курултай кримськотатарського народу в грудні 1917 р. Автор дослідив історію походження терміну «курултай». На підставі аналізу наукових публікацій автор дослідив процес започаткування вищих органів національного самоуправління кримських татар у листопаді 1917 р. – на початку січня 1918 р., які очолював Номан Челебіджихан. Викладений у статті матеріал дозволив автору відокремити кілька важливих етапів у розвитку політико-правових поглядів Номана Челебіджихана в контексті його державної і громадської діяльності.

Ключові слова: Курултай, Національний парламент, Конституція Демократичної Кримської Республіки, державна діяльність.

Постановка проблеми. Актуальність теми статті обумовлена необхідністю введення до наукового обігу багатьох фактів, імен, явищ, які з різних причин випали з поля зору вчених або висвітлювалися неповно. У тому числі поза увагою залишилася багатогранна спадщина Номана Челебіджихана (1885–1918 рр.) – активного учасника кримськотатарського національно-визвольного руху першої чверті ХХ ст., видатного релігійного та політичного діяча, який мав значний вплив на формування політико-правової думки, становлення національної правової свідомості кримськотатарського народу.

Мета та завдання дослідження. У аналізі державної і громадської діяльності Номана Челебіджихана у період, коли він перебував на вищих посадах органів національного самоврядування кримських татар: голови Тимчасового мусульманського комітету (із 25 березня до 26 листопада 1917 р.); голови Курултаю кримськотатарського народу та голови Ради національного управління (з 18 грудня 1917 р. до 8 січня 1918 р.).

Для досягнення зазначеної мети в процесі написання статті, автором вирішувались наступні завдання:

- дослідити історію походження терміну Курултай;
- проаналізувати основні етапи створення національного парламенту Демократичної Кримської Республіки
- відокремити кілька важливих етапів у розвитку політико-правових поглядів Номана Челебіджихана в контексті його державної і громадської діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед представників історико-правової науки, які глибоко досліджували питання політико-правової думки кримськотатарського народу слід відзначити таких вчених, як Бочагов А. К., Змерзлий Б. В., Копиленко О. Л., Пашеня В. Н., Тимошук О. В., Таран П. Є та ін.

Вклад основного матеріалу дослідження. Із середини листопада 1917 р. Номан Челебіджихан приходив до висновку про необхідність створення суверенної Демократичної Кримської Республіки легітимним шляхом – проведення виборів до Курултаю кримськотатарського народу – Національного парламенту, прийняття Конституції Демократичної Кримської Республіки та формування національного уряду – Ради Директорів.

Рішення про скликання Курултаю кримськотатарського народу було прийнято ще 1–2 жовтня 1917 р. на другому делегатському кримськотатарському з'їзді в Сімферополі, а наступні політичні події та зміна політичного режиму у центрі і в Криму лише уточнювали дату його проведення, питання, що виносились на порядок денний, та статус цього представницького органу.

Тут, мабуть, потрібно вказати, що сам термін «курултай» (тур. *kurultay* – з'їзд, збори) має тюркське походження. У давніх монгольських і тюркських народів Курултай – це з'їзд знаті для вирішення найважливіших державних питань. Термін застосовувався також як назва зборів, свят, бенкетів. Курултай як державний орган з'явився у часи Чингізхана. На початку XIII ст. монгольський хан Темучин, спираючись на племена, які його підтримували, об'єднав під своєю владою решту монгольських племен. У 1206 р. на Курултаї кочової аристократії Темучина було обрано ханом усіх монголів під ім'ям Чингізхана. Під час його правління Курултаї збиралися досить часто, бо їм надавалося великого значення. Збиралися вони й пізніше, в Золотій Орді, яку заснував хан Батий у пониззі Волги. Тут Курултай існував як колегіальний орган. У ньому брали участь сини хана, його найближчі родичі (царевичі), вдови ханів, еміри, нойони, беги, темники. Курултай не був постійно діючим органом. Він збирався в особливо важливих випадках, і його скликанню надавалося урочистого характеру. Курултай звичайно приурочувався до релігійних свят. На ньому вирішувалися питання війни і миру, найважливіші спори між представниками феодалної верхівки, переглядалися кордони улусів, оголошувалися рішення хана, розглядалися інші питання державної справи. До компетенції Курултаю належало обрання хана. Курултай був дорадчим органом. Він приймав рішення, угодні ханові. Статус Курултаю визначено у «Великій Ясі» – збірці монгольських законів і звичаїв. Після розпаду Золотої Орди в ханствах Криму і Кавказу Курултай продовжував збиратися аж до припинення їх незалежного політичного існування [1, с. 442]. Курултай був вищим органом державної влади в Бухарській Народній Радянській Республіці та в Хорезмській Народній Радянській Республіці (1920 р.). Сьогодні, після розпаду СРСР та утворення на його теренах незалежних держав, деякі бувші східні радянські республіки створили свої вищі представницькі органи – курултаї.

Саме таким традиційним представницьким органом влади національного самоврядування кримських татар задумувався Курултай кримських татар Номаном Челебіджиханом.

Для підготовки і проведення курултаю було обрано організаційний комітет у складі Боданінського А., Озенбашли А., Сейдамета Д. і Хаттатова С. на чолі з Нома-

ном Челебіджиханом [2, с. 213]. Тоді ж була створена комісія з підготовки Конституції Демократичної Кримської Республіки, яку очолив Номан Челебіджихан [2, с. 178].

У листопаді 1917 р. міські і повітові мусульманські комітети провели вибори делегатів до Курултаю кримськотатарського народу [3, с. 38].

Вибори делегатів на Курултай проводилося за пропорційною виборчою системою на основі спеціального закону, ухваленого Мусульманським виконуючим комітетом. У відповідності до нього у виборах приймали участь всі кримські татари, яким виповнилося на день виборів двадцять років.

На Курултай були обрані: від Ялти – 24 делегати, Сімферополя – 19, Федосії – 16, Євпаторії – 11, від Орська – 6. Всього було обрано 76 делегатів [4]. Одночасно обиралися делегати Всекримських установчих зборів. За пропозицією члена Мусульманського виконавчого комітету Озенбашли А. було прийнято рішення розпочати роботу Курултаю 24 листопада 1917 р. у Бахчисараї до початку скликання Всеросійських установчих зборів. Челеб'єв Ч. вважав, що Курултай повинен визначити своє відношення до майбутньої форми правління демократичної Росії. Але через технічні причини, пов'язані з тим, що в окремих регіонах вибори делегатів були перенесені у зв'язку з загостренням політичної ситуації, перше засідання Курултаю розпочалося 26 листопада 1917 р. у ханському палаці в Бахчисараї [3, с. 38].

Його відкрив Номан Челебіджихан, який у своїй промові наголосив на чотирьох основних питаннях. По-перше, він відзначив, що «Курултай відновлює знищену російським абсолютизмом татарську національну державність. Татарська нація сьогодні заново народжується». Але далі йде застереження, що «рани, нанесені пригнобленням і тиранією російського деспотизму, і до сьогодні кровоточать у нашому суспільному житті» [2, с. 156].

По-друге, він акцентував увагу делегатів на значенні Лютневої революції 1917 р. для народів Росії і нагадав їм про відповідальність перед кримськотатарським народом за вирішення його нагальних проблем: «Проживаючий на Кримському півострові татарський народ поставив вас, шановні делегати, як керівну у політичній історії силу, як вождя на чолі своєї батьківщини, щоб реалізувати це священне право» [2, с. 157].

По-третє, Номан Челебіджихан визнав рівність всіх народів Криму, але при цьому досить чітко сформував прагнення кримських татар до власної державності: «Татарський народ, визнаючи рівність всіх людей, в той же час із прапорами інших націй підняв на Курултаї свій власний національний прапор і буде відтепер будувати своє життя на основі власної конституції за законами братства» [2, с. 157].

По-четверте, Номан Челебіджихан у своїй промові наголосив на спадковості влади кримськотатарського національного самоуправління від Тимчасового Мусульманського комітету до обраного на Курултаї легітимним шляхом Національного парламенту [5, с. 4–75].

Надалі делегатам було запропоновано наступний порядок денний Курултаю, який включав наступні питання: про державний устрій Криму, форму і структуру уряду; взаємовідносини кримських татар із представниками інших національностей Криму; про форму і структуру національного уряду кримських татар; розробка законів, визначаючих національні, соціальні, релігійні і культурні особливості життя кримських татар.

Віднайдені нами документи свідчать про гостру дискусію при обговоренні питань порядку денного Курултаю. У виступі Сейдамета Д. пролунала пропозиція про перетворення Курултаю кримськотатарського народу у Національний парламент, який розробляє і ухвалює всі законопроекти, що подавалися на затвердження Всекримських установчих зборів. Пропозиція Сейдамета Д. була підтримана більшістю делегатів і Курултай продовжив свою роботу як постійно діючий орган – Національний з'їзд [3, с. 42].

Делегат Боданінський А. висловив застереження про те, що Курултай може узурпувати права загальнокримських демократичних організацій. У цьому випадку необхідно, мабуть, вказати, що рішення, прийняті на той момент курултаєм, та цей вислів Номана Челебіджихана не суперечили головним напрямкам розвитку його політико-правових поглядів та конкретному етапу становлення кримської державності. Та й не тільки його, так, сучасні дослідники приходять до подібних висновків і щодо політико-правових поглядів Сейдамета Д. [3, с. 138]. До того ж, у цьому випадку і надалі, потрібно зважувати на складність поточної політичної ситуації у державі, яка, до того ж, постійно змінювалась. Відповідно до цього, доводилось маневрувати у своїй політичній діяльності Номану Челебіджихану та виробляти нові стратегічні ходи для втілення своєї мрії – відтворення державності кримських татар.

Досить важливою подією для нашого дослідження є акт передачі влади від Мусульманського виконавчого комітету, який очолював Номан Челебіджихан, до Курултаю кримськотатарського народу. Мусульманський виконавчий комітет за своїми повноваженнями одночасно виконував функції вищого законодавчого і виконавчого органу національного самоуправління кримських татар, а Номан Челебіджихан був вищою посадовою особою у цій структурі влади. Спогади сучасників подій 1917 – першої половини 1918 рр. свідчать про те, що представницький з'їзд кримськотатарського народу – Курултай – очолив Номан Челебіджихан, який одночасно обіймав вищу духовну посаду мусульман Таврійської губернії – муфтія. Це підтверджують і інші дослідження [6, с. 775].

Після обрання Номана Челебіджихана головою Курултаю, він тимчасово залишається вищою посадовою особою у державних і конфесійних органах влади. Це суперечило ст. 2 Конституції Демократичної Кримської Республіки, за якою парламент (Меджліс) обирався прямим всенародним голосуванням. А примітка 1 ст. 3 Конституції, яка юридично терміном на один рік ліквідувала представницький з'їзд шляхом формування Меджлісу із делегатів Курултаю, засвідчує про те, що вона була прийнята під тиском радикально налаштованих лідерів на чолі із Сейдаметом Д. і фактично у такий спосіб усунула Номана Челебіджихана від керівництва законодавчим органом.

Таким чином, підводячи підсумки, маємо зазначити, що державна і громадська діяльність Номана Челебіджихана засвідчує про складний процес розвитку його політико-правових поглядів, у період, коли він перебував на вищих посадах органів національного самоврядування кримських татар: голови Тимчасового мусульманського комітету (із 25 березня до 26 листопада 1917 р.); голови Курултаю кримськотатарського народу та голови Ради національного управління (з 18 грудня 1917 р. до 8 січня 1918 р.).

Висновки. Викладений у розділі матеріал дозволяє виокремити кілька важливих етапів у розвитку політико-правових поглядів Номана Челебіджихана в контексті його державної і громадської діяльності. Найголовнішими з них є такі: етап боротьби за реалізацію ідеї культурної автономії кримських татар шляхом легалізації нелегальних національних організацій, етап створення національно-культурної автономії у складі федеративної, демократичної Російської держави, шляхом вироблення відповідної нормативно-правової бази, організації роботи Мусульманського виконавчого комітету та етап створення на території Криму демократичної держави на засадах права, законності, культури, науки, просвіти, яка у своєму складі буде мати кримськотатарську національно-культурну автономію.

У кожному із них Номан Челебіджихан показав себе талановитим організатором і лідером з розвиненими політико-правовими поглядами.

У грудні 1917 р. ідеї Номана Челебіджихана відносно національно-культурної автономії кримськотатарського народу у складі загальнокримської держави знайшли своє втілення у практиці державного будівництва, коли на підставі визначень Національної Конституції кримськотатарського народу, ухваленої Курултаєм у грудні 1917 р., відбулося нормативне оформлення самоорганізації мусульманської громади Криму. За своїми рисами цей процес цілком відповідав ознакам поняття «Національно-культурна автономія», широко вживаному в сучасній теоретико-правовій науці. Сама ж історична доля Національної Конституції кримськотатарського народу склалася вкрай негативно. Надзвичайна бурхливість динаміки політичних процесів в Криму наприкінці 1917 р. – першій половині 1918 р. унеможливила її реалізацію. Кримськотатарська державницька ідея залишилася не реалізованою.

Список літератури:

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. : т. 3 / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редакції) та інші. – К. : «Укр. енциклопедія». – 2002. – 800 с.
2. Ülkusal Mustecip. Kıgım Türk-tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını). – İstanbul, 1980. – 232 p.
3. Королев В. И. Таврическая губерния в революциях 1917 года / Королев В. И. – Симферополь : Таврия. – 1993. – 86 с.
4. Остроумов Н. П. Коран и прогресс. По поводу умственного пробуждения современных российских мусульман / Остроумов Н. П. – Ташкент, 1901–1903. – 248 с.
5. Hatif O. Gök bayrak altında milli faaliyet. – Ankara, 1998. – 145 p.
6. Окружина сонця : [антол. кримськотатарської поезії XIII – XX ст.] / [упоряд. : Мірошниченко, Ю. Кандим; Вступ. ст. М. Мірошниченко]. – К. : Головна спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин. України, 2003. – 792 с.

Пасечник О. С. Государственная деятельность Номана Челебиджихана в период образования Курултая кримскотатарского народа / О. С. Пасечник // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 2. – С. 30-35.

Статья посвящена анализу завершающего этапа государственной деятельности Номана Челебиджихана, который был непосредственно связан с формированием национального парламента Демократической Крымской Республики, образованного легитимным путем на Курултае кримскотатарского народа в декабре 1917 г. Автор исследовал историю происхождения термина «курултай». На основании анализа научных публикаций, автор исследовал процесс учреждения высших органов национального самоуправления кримских татар в ноябре 1917 г. – начале января 1918 г., которые возглавлял Номан Челебиджихан. Изложенный в статье материал позволил автору отделить несколько важных этапов в развитии политико-правовых взглядов Номана Челебиджихана в контексте его государственной и общественной деятельности.

Ключевые слова: Курултай, Национальный парламент, Конституция Демократической Крымской Республики, государственная деятельность.

**THE STATE ACTIVITY OF NOMAN CHELEBIDZHIAN DURING THE FORMATION
OF THE KURULTAY OF THE CRIMEAN TATAR PEOPLE**

*Pasechnyk O. S.
Taurian National University Vernadsky, Simferopol*

The article is devoted to the analysis of the final stage of the state activity of Noman Chelebidzhian, who was directly connected with the formation of the national Democratic Parliament of the Crimean Republic, formed legitimate by the Kurultay of the Crimean Tatar people in December 1917.

The author researched the history of the origin of the term Kurultay. Based on the analysis of scientific publications, the author investigated the process of establishment of the supreme bodies of the national self-government of the Crimean Tatars in November 1917 – early January 1918, which was headed by Noman Chelebidzhian. The material, presented in article, allowed the author to separate several important stages in the development of political and legal views of Noman Chelebidzhian in the context of its state and public activity.

Topicality of the article is caused by the necessity of introducing into the scientific circulation of the many facts, names, events, which for various reasons have fallen out of view of scientists or incompletely covered. Including out of sight remained multifaceted legacy of Noman Chelebidzhian (1885–1918) – is an active participant of the Crimean Tatar national-liberation movement in the first quarter of the XX century, an outstanding religious and political figure, who had a significant influence on the formation of political and legal thought, the development of national legal consciousness of the Crimean Tatar people.

Goal and tasks of research. In the analysis of the state and public activity of Noman Chelebidzhian in the period, when he was in top positions of the national self-government bodies of the Crimean Tatars: chairman of the Provisional Muslim Committee (from March 25 to 26 November 1917), the chairman of the Kurultay of the Crimean Tatar people and the chairman of the Council of national control (from December 18, 1917 to January 8, 1918). To achieve this goal in the process of writing the article, following tasks were solved by the author:

- to explore the history of origin of the term Kurultay;
- to analyze the main stages of the creation of the national Parliament of the Crimean Democratic Republic;
- to separate several important stages in the development of political and legal views of Noman Chelebidzhian in the context of its state and public activity.

Key words: Kurultay, national Parliament, the Constitution of the Crimean Democratic Republic, state activities.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 2. С. 36-41.

УДК 342.28

ПРОБЛЕМА ЗАЩИТЫ ГОСУДАРСТВА ОРГАНАМИ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Папуля Г. Я.

*Львовский государственный университет внутренних дел,
г. Львов, Украина*

Изучение условий, которые влияют на возможность государства выполнять свои непосредственные функции в настоящее время встает достаточно остро. В статье рассмотрены предпосылки реагирования органов внутренних дел на воздействия, возникающие в условиях глобализованного общества. Так как разработка и решение ситуативных конфликтов государством возлагается на правоохранительные органы, вопрос их реформирования и модернизации является одним из ключевых в настоящее время.

Ключевые слова: государство, органы внутренних дел, глобализация, общество, терроризм.

Постановка проблемы. Современные процессы мировой глобализации создают новые условия функционирования государства. Органы внутренних дел, как и остальные ее органы, обеспечивают реализацию и поддержку власти, должны своевременно и адекватно реагировать на такие перемены. В условиях, когда из-за глобализованных изменений перед обществом встают новые угрозы и риски, именно такой элемент государственного механизма должен выступить гарантом обеспечения и сохранения правовых институтов.

Состояние исследования. При глобализационных преобразованиях в обществе особого внимания заслуживает вопрос реализации и обеспечения выполнения правовых норм.

В период общественных преобразований зарубежные и отечественные ученые активно исследуют данную проблематику. Из них Бабкина А., Бек У., Белорус А., Бжезинский С., Вовк В., Гаврилишин Б., Горбатенко В., Крымский С., МакГро Е., Медоуз Д., Михальченко М., Павленко С., Сорос Дж., Стиглиц Дж., Удовик С., Фезерстоун М., Яковец Ю. и др.

Целью статьи является определение роли органов внутренних дел как части государства в условиях глобализации.

Изложение основных положений. В связи с тем, что деятельность государства направлена на совершенствование системы основных ценностей общества, она предусматривает создание новой структуры усовершенствованных общесоциальных гарантий прав человека и гражданина.

Такое обеспечение предусмотрено на разных уровнях реализации государственной власти, позволяет отслеживать и предупреждать различные нарушения.

Это, в частности, относится к органам внутренних дел как составляющей аппарата государства. Они должны обеспечить одну из основных функций государства – правоохранительную.

Органы внутренних дел должны реагировать на общественные изменения. Такое явление всегда было предметом изучения исследователей, которые в своих работах высказывают мнение, что «функции различных управляющих систем и их составных частей испытывают сильное влияние со стороны новых объективных факторов, меняется их содержание, соотношение, во взаимодействии звеньев возникают новые моменты» [1].

На внутригосударственном уровне можно говорить о приоритетности защиты основных прав и свобод граждан, принятых и защищенных государством. Однако настоящее бросает новые вызовы на этом пути. На практике можно увидеть, насколько тонкой является грань между такой декларируемой защитой признанных прав и свобод и интересов и их реализацией в повседневной жизни.

В период осложнения внутригосударственных и межнациональных отношений, органы внутренних дел выступают как структура, наделенная не только властными полномочиями, но и силовыми средствами воздействия.

Сегодня среди новых проблем на межгосударственном уровне, претендующих на статус глобальных, можно назвать и проблему терроризма из-за того, что, во-первых, она имеет на самом деле планетарный, общемировой характер, затрагивает жизненные интересы всех народов и государств, во-вторых, требует для своего решения общих и неотложных усилий всех государств и народов.

Поскольку в настоящее время многократно возросла оснащенность международного терроризма самыми современными средствами, включая информационные, и, соответственно, возросла возможность нанесения существенного вреда миропорядку и международной стабильности.

В поисках основных причин и основ современных форм и проявлений противостояния на глобализационном уровне Хантингтон С. отмечает, что одной из самых распространенных ошибок современности является точка зрения, «... которая имеет свои корни в убеждении времен «холодной» войны, согласно которому единственной альтернативой коммунизму является либеральная демократия и что смерть первого приводит к универсальности второй» [2].

Проблема терроризма, если ее рассматривать именно в современном глобализационном контексте, – это проблема, прежде всего, мировоззренческая, а следовательно, антропосоциальная и этно-религиозная. Один из ведущих современных отечественных исследователей в области социоантропологии Табачковский В. Г., в частности, говорит: «Убедительным примером столкновения символических потуг западной и восточной культур стали и осенние события первого года нового тысячелетия. Манхэттенская трагедия и все, что происходит после нее, это не просто военное и политическое столкновение терроризма и демократии, а главным образом – проявление невиданного антропокультурного кризиса современности, вызванного неспособностью крупных регионов планеты достичь взаимопонимания. Столкнулись принципиально разные взгляды на человека, его назначения в мире, ее способы самоутверждения, ее свободу, ее ответственность» [3].

Одним из инструментов противостояния вызовам глобального терроризма есть формирование эффективной системы государственного управления. Важным инструментом национальных государств при противостоянии глобальному терроризму

является реализация принципов международного права, которые не должны противоречить национальным системам права. Это свидетельствует о том, что любые транснациональные структуры, которые призваны противостоять терроризму, в первую очередь, должны опираться на принципы права. В этом плане целесообразно разработать международно-правовую базу борьбы с терроризмом, которая бы упростила выдачу преступников, привлечения военных сил и судебных институтов, а для этого необходимо выработать четкую систему урегулирования конфликтов, обусловленных террористическими актами. В соответствии с этим, государства мира получают одинаковые инструменты противостояния глобальному терроризму, и, соответственно, повысят свой потенциал в борьбе с общим врагом. Только сильное государство может гарантировать безопасность своих граждан в противостоянии с глобальным терроризмом на правовой основе [4].

Однако, здесь сразу же возникает вопрос, как меняется специфика функционирования государства, подвергнувшегося террористическому акту. Поэтому роль террористических актов в развитии национального государства целесообразно рассматривать с двух сторон: с одной – он ослабляет формы функционирования национального государства, а с другой – он приводит к возникновению новой организационно-институциональной основы и безопасности государства – глобальных альянсов (в условиях глобализации внешняя и внутренняя безопасность государства находятся почти в тождественном отношении). Именно через реализацию глобальной безопасности сегодня можно достичь соответствующего уровня национальной безопасности, поскольку национальное государство приобретает национальную безопасность, только приобщившись к соответствующим глобальным структурам. Однако именно условия глобализации ставят государство перед вызовами, которые при «правильной» государственной политике могут обернуться преимуществами общественного развития. Именно поэтому государства, чтобы противостоять общественным вызовам глобального терроризма, должны объединить свои усилия, чтобы выработать новые координаты государственно-управленческих решений, которые бы четко согласовывались с решениями не только других государств, но и транснациональных структур. Прежде всего, говорится о так называемом транснациональном сотрудничестве между государствами и транснациональными структурами, которое в будущем станет эффективным средством в противостоянии глобальному терроризму. Важным аспектом исследований современного глобального международного терроризма является необходимость учета множества факторов политического, экономического и социального порядка, влияющие на его развитие и распространение. В этом плане изучение терроризма напрямую связано с исследованиями глобализации.

Мировоззрение борьбы с глобальным терроризмом сегодня базируется на таких позициях, как убеждение, двойственность, стремление человеческой солидарности в борьбе со злом, нарушение моральных и юридических канонов, которые дают соответствующее оправдание террористических действий и приводят к необходимости исповедания идеологии терроризма. Самоцелью различных форм террористических акций, которые имеют место в глобальном мире, является достижение определенных целей. Они выступают в форме некоего абсолюта, согласно которому и направляется их террористическая деятельность.

В наше время терроризм стал неотъемлемой частью политических и экономических процессов в мире, составляет все большую угрозу общественной и национальной безопасности. С единичных проявлений он превратился в массовое явление. Будучи разновидностью организованной преступности, все больше проникая в мощную теневую экономику, терроризм может поставить под сомнение весь процесс дальнейшего развития человечества. Так, его предупреждения, то есть устранение причин и условий возникновения, является насущной проблемой, тесно связанной с эффективным развитием как правового государства вообще, так и наличием соответствующей законодательной базы в частности [5, с. 34].

В нашей стране развитию терроризма способствуют социально-экономический кризис, противостояние политических сил, нарастание проявлений сепаратизма, обнищание и люмпенизация значительной части населения, процессы социального расслоения, развитие уголовных предпринимательских и государственных структур, коррумпированность государственного аппарата, развитие мощного нелегального рынка оружия, девальвация моральных и духовных ценностей. Анализ соответствующих материалов свидетельствует о том, что наиболее распространенной в Украине мотивацией совершения терактов является криминальная деятельность, особенно ее транснациональные формы; попытки помешать общественной, политической или экономической деятельности; создание осложнений или напряжения в межгосударственных отношениях.

Так, в Украине совершено более 560 преступлений террористического характера, в результате чего 90 человек (из них 15 представителей властных структур) погибли. При этом оперативная обстановка характеризуется ростом активности международных террористических организаций, в первую очередь из стран Ближнего Востока («Хезболлах», «Абу Ниджал», «Хамас», «Братья-мусульмане»), которые стремятся использовать территорию Украины для транзита своих боевиков в страны Западной Европы, а также для подготовки акций против послов и представителей иностранных государств в Украине, прежде всего США и Израиля.

Значительное влияние на активизацию терроризма оказывает рост всех форм организованной преступности.

Анализ преступлений террористической направленности, организованной и транснациональной преступности дает основания особенно подчеркнуть, что Украина должна как можно скорее включаться в международный процесс борьбы с этим ужасным явлением. Актуальным становится вопрос о разработке общегосударственной системы противодействия терроризму [6, с. 48].

За последние годы увеличилась угроза совершения терактов. По статистике Службы безопасности Украины, все чаще поступают анонимные звонки о минировании вокзалов, остановок и станций метро [6].

Подытоживая вышеуказанное, необходимо отметить, что несвоевременное внесение соответствующих изменений в действующее законодательство является основой для распространения терроризма на территории Украины. Эффективная борьба с терроризмом, преступностью на государственном, межгосударственном уровне возможна только в том случае, если к ней присоединится гражданское общество.

Основными стратегическими условиями предотвращения терроризма в условиях формирования правового государства в Украине является:

- исключительное право государства и его монополия на применение силы внутри общества;
- блокирование терроризма на начальной стадии и недопущение становления и развития его структур;
- недопущение идеологического оправдания террора под знаменами «защиты прав нации», «защиты веры» и т. п.;
- предотвращения распространения терроризма всеми средствами массовой информации;
- комплекс мероприятий, направленных на ликвидацию предпосылок возникновения и существования терроризма;
- системный анализ терроризма, его форм, проявлений и видов, причин существования и развития и анализ степени отражения форм терроризма в действующем международном праве и национальном законодательстве отдельных стран;
- согласование стандартов и унификация подходов, применяемых оперативную отработку системной концепции предотвращения терроризма;
- осуществление перманентного мониторинга причин потребности в терроризме, его привлекательности как средства решения межнациональных, этнических и других потенциальных конфликтов;
- содействие негосударственной системе безопасности как составного элемента системы национальной безопасности Украины;
- разработки гипотетической модели проникновения террористов в государственную власть; подготовка управленцев с системным мышлением;
- формирование и реализация умеренной религиозной политики и политики региональной безопасности;
- повышение уровня жизни населения; защита прав и свобод человека.

Следует рассмотреть также вопросы активизации усилий по вхождению Украины в существующие и создаваемые общеевропейские системы универсальной и региональной безопасности, одним из важных элементов деятельности которых, является предотвращение терроризма. В частности, всячески способствовать политическому объединению Центральной и Восточной Европы, а также формированию политической элиты Украины, способной принимать адекватные жесткие меры по борьбе с терроризмом.

Выводы. В современном обществе нельзя игнорировать процессы происходящие вокруг. Государство и его структурные подразделения при планировании своей деятельности должны учитывать изменения в глобализованном обществе. При этом такое положение взаимодействия должно учитывать все положительные и отрицательные моменты. К положительным тенденциям можно отнести быстрое и эффективное взаимодействие между структурными элементами различных государств на высшем уровне. К негативным явлениям можно отнести широкий диапазон воздействия преступности на общество. Эффективное внедрение и поддержка правовых норм должно стать приоритетом каждого отдельно определенного государства и общества в целом.

Список литературы:

1. Тихомиров Ю. А. Социальные управляющие системы // Ю. А. Тихомиров. Советское государство и право. – 1970. – № 5. – С. 67–68.
2. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – [пер. с англ. Т. Велимеева. Ю. Новикова]. – М : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.
3. Табачковський В. Г. У пошуках невтраченого часу: нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників // В. Г. Табачковський. – К. : Парапан, 2002. – 296 с.
4. Хоффман С. Столкновение глобализаций. Как сделать мир более пригодным для жизни // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imperativ.net/imp11/hoffman.html>
5. Глушков В. А. Політико-правові аспекти становлення боротьби з тероризмом в Україні // Український часопис прав людини. – 1996 – № 2. – С. 31–35.
6. Учасники саміту ООН підписали Конвенцію з боротьби з актами ядерного тероризму // Голос України. – 2005. – 16 верес. – № 174 (3674). – С. 1.
7. <http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/index>
8. Михеев И. Р. Терроризм: Понятие, ответственность, предупреждение (уголовно-правовое исследование). Квалификационная работа / И. Р. Михеев. – Владивосток : ЮИ ДВГУ, 2003. – 80 с.
9. Телешун С. Сучасний тероризм: українські реалії / С. Телешун // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1 (10). – С. 163–169.
10. Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави : [інформаційно-аналітичний бюлетень]. – 2006. – № 6. – 164 с.

Пашуля Г. Я. Проблема захисту держави органами внутрішніх справ в умовах глобалізації / Г. Я. Пашуля // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 2. – С. 36–41.

Вивчення умов, що впливають на можливість держави виконувати свої безпосередні функції на даний час постає досить гостро. У статті розглянуто передумови реагування органів внутрішніх справ на впливи, що виникають в умовах глобалізованого суспільства. Через те, що розробка та вирішення ситуативних конфліктів державою покладається на правоохоронні органи, питання їх реформування та модернізації є одним із ключових на даний час.

Ключові слова: держава, органи внутрішніх справ, глобалізація, суспільство, тероризм.

**THE PROBLEM OF PROTECTION OF THE STATE BODIES
OF INTERNAL AFFAIRS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION**

Pashulya G. Ya.

*Associate, Department of Theory and History of State and Law
of the Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine*

Study of the conditions that they put on the state's capacity to perform its direct functions currently appears pretty serious. The article examines the preconditions reaction of the Interior to the impact that arise in a globalized society. Because the development and resolution of case conflicts, the state of law enforcement agencies, the issue of reform and modernization is a key at this time.

A special place in the functioning of the global risk society owned terrorism as such a social phenomenon that prevents the civilization of the modern world. For the state, it is crucial to direct its goals in the implementation of practical problems of socio-economic and political development in a globalizing world. The reasons for the emergence of globalization external challenges include: subversive activities undertaken by the intelligence agencies of individual countries in the world, international terrorism, economic blockade, political pressure, blackmail, threat of force actions. Accordingly, a separate nation-state exercising its internal policies should consider the interests of the entire international community to thus get the opportunity to confront the challenges of globalization. Today terrorism in most cases have a distinct inhumane nature, they are distinguished by an increase in attacks on human life and health by reducing attacks on material objects; increase in murders; increase in casualties in some terrorist acts; strengthening the cruelty and arrogance of the actions of terrorists.

The practice of international law regulates the fight against terrorism and establishes responsibility for terrorist acts. From the fullness of knowledge on the effectiveness of terrorism countering both the international level and at the state, including the formation of contractual and legal regulation of such countermeasures.

To create a model of ruling the state and the protection of social values in the context of globalization must take into account all these positive and negative impacts.

Key words: government, police, globalization, society, terrorism.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 2. С. 42-48.

УДК 343.41

ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ СТАНОВЛЕНИЯ ЯЛТИНСКОЙ ДУМЫ ПО ГОРОДСКОЙ РЕФОРМЕ 1870 ГОДА

Федунов В. В.

*Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского,
г. Симферополь*

Статья посвящена становлению Ялтинской городской думы как органа местного самоуправления на основании Городового положения от 16 июня 1870 г. Автором проанализирован Закон, выборы и состав городской думы и управы в 1871–1875 гг. Автор указал на многонациональный состав думы, отметил особенности избирательной системы и поведение избирателей на выборах, проанализировал процесс формирования доходной и расходной частей бюджета города.

Ключевые слова: городская дума, городская управа, городской голова, гласные, городская земля, доходы и расходы Думы.

6 июля 1870 г. в Российской империи было утверждено «Городское положение», которое закрепило систему новых органов городского общественного управления: городское избирательное собрание и городскую думу с городской управой – исполнительным органом. Все городские избиратели в соответствии с имущественным (податным) цензом делились на три группы, каждая из которых избирала треть гласных в городскую думу [1, с. 176].

Постановка проблемы. Актуальность статьи связана с организацией органов самоуправления на основании городской реформы 1874 г., которая обеспечила быстрое развитие всех хозяйственных отраслей городов. К решению этих вопросов привлекался широкий круг населения уездного города Ялта, представителей дворян и торгово-промышленной буржуазии. Это сделало городское самоуправление гибким и мобильным. Изучение работы Ялтинского городского самоуправления, использование всего полезного, с учетом современных реалий, может дать правильное понимание смысла реформирования городских органов самоуправления в Украине на основе глубокого изучения наследия предшественников.

Целью и задачей исследования является анализ Городского положения от 16 июня 1870 г., выборы и состав Ялтинской городской думы и управы. Для достижения поставленной цели автор на основе документальных источников предпринял попытку проследить историю становления и деятельности Ялтинской городской думы первого и второго созывов.

Анализ последних исследований и публикаций. В настоящее время отсутствует комплексное историко-правовое исследование, посвященное выборам в Ялтинскую городскую думу первого и второго созывов и ее деятельности в решении хозяйственных, культурных и социальных проблем города. В 1887 г. опубликован краткий

исторический очерк Владимира Антоновича Рыбицкого – первого городского головы Ялты [2]. В настоящее время имеется одна небольшая публикация в Интернете сотрудника Ялтинского историко-литературного музея Фоменко И. о купцах Ялты. В современной краеведческой литературе о Ялте фрагментарно упоминается: «Ялтинская городская дума».

Особую ценность представляют документы 522 фонда Государственного архива Автономной Республики Крым, на основании которых автор предпринял попытку изучить вопрос, поставленный целью исследования.

Изложение основного материала исследования. Городское положение 1870 г. было значительным шагом в направлении расширения самостоятельности органов городского самоуправления, повышения их роли в управлении хозяйственными, культурными и социальными вопросами своих территорий.

Согласно Городскому положению от 16 июня 1870 г. в выборах Ялтинской городской думы принимал участие широкий круг избирателей. Быть избранными гласными думы могли быть лица, достигшие двадцатипятилетнего возраста, владеющие недвижимостью, промышленными или торговыми предприятиями, занимающиеся мелкой торговлей, представляющие любое сословие. Не допускались к выборам лица, подвергавшиеся суду, отстраненные от должности, подследственные, лишенные духовного сана. Юридические лица и женщины участвовали в выборах через своих представителей. Голосование было тайным. Городские выборы проводились один раз в четыре года [3, с. 258, 260].

Указанный Закон ограничивал избирательные права евреев. В ст. 88 указывалось, что евреи не могут быть избранными городскими головами [3, с. 261].

Городскими думами формировались исполнительные органы – городские управы. Ключевой фигурой самоуправления был городской голова, избравшийся гласными городского собрания и утверждавшийся в должности губернатором [4, с. 465; 3, с. 261].

Законом городской голова был наделен достаточно широкими полномочиями, руководил работой, как думы, так и управы. Он издавал распоряжения о созыве думы и определял ее порядок работы, представлял интересы города в отношениях с административными органами. Гласные городских дум работали на общественных началах, члены управ – на постоянной основе [4, с. 465].

Избиратели в Ялтинскую городскую думу до непосредственного голосования зачитывали и подписывали присяжный лист – своеобразную клятву следующего содержания: «Я, нижеименованный, обещаюсь и клянусь Всемогущим Богом перед святым его Евангелием в том, что хочу и должен при выборе в установленные гражданские должности в городе Ялте для отправления правосудия и других дел по чистой моей совести их нахожу я способными и достойными и от которых, надеюсь, что они на возложенных на них должностях покажут себя ревностными к службе его императорского Величества и попечительными о пользе общественной. Если же я иначе поступлю, то как нерадивый о благе общественном, в коем и мое собственное заключается, подвергаю себя нареканиям собратьев моих. А в будущей жизни отвечу перед Богом и Страшным судом его. В заключение оней моей клятвы о беспристрастном выборе моем целую слова и крест моего спасителя. Аминь!» [7, с. 7–12].

После клятвы начинались выборы, в которых использовали избирательные шары. Голосование шарами не было чем-то принципиально новым. Само слово «баллотироваться» происходит от итальянского «ballotta» – шар. Те, кто высказывался «за», опускали белый шар, те кто против – «черный» [9].

Выборы в Ялтинскую городскую думу состоялись в сентябре 1871 г. Гласными избирали физические лица, являющиеся плательщиками городских сборов, т. е. являлись владельцами недвижимости, содержали торговые и промышленные заведения, обладали купеческими и промышленными свидетельствами. В состав Ялтинской думы было избрано по трем куриям 30 гласных, из которых 90% составляли представители дворянства и купечества. Среди гласных первого состава Думы были видные государственные деятели империи, проживавшие в Ялте, граф Воронцов С. М., князь Голицын Д. В. [5, с. 1, 20, 25, 32].

В Ялтинскую думу вошли представители различных национальностей, проживавшие в городе. Русские представляли дворян, а татары, греки, евреи, караимы были купцами, имея в собственности доходные дома, гостиницы, магазины и т. д. [6, с. 20].

1 октября 1871 г. состоялось первое заседание думы [9, с. 9]. Городским головой был избран камергер двора его императорского величества Галахов С. П., владелец гостиницы, который в 1872 г. сложил с себя полномочия по болезни. Новым городским головой Ялты гласные избрали коллежского советника Рыбицкого В. А., пробывшего в должности в течении 7 лет [2, с. 36, 55].

По воспоминаниям городского головы Рыбицкого В. А. деятельность думы в начальный период была осложнена отсутствием у города собственной земли, что порождало невозможность ведения хозяйственной деятельности и наполнения доходной части бюджета с владельцев недвижимости [2, с. 36]. В 1874 г. по ходатайству Ялтинской думы император Александр II подписал Указ о плане расширения города. Вместо прежних 6 десятин городская территория увеличилась на 500 десятин. В городскую черту были включены деревни Аутка и Дереккой. Увеличение городской территории позволило властям выделять земельные участки под частное жилищное строительство, строительство доходных домов, гостиниц европейского уровня и других торговых заведений. Первая гостиница на 130 номеров была построена в 1875 г. на набережной города и получила название «Россия». В 70–80-х гг. XIX в. в Ялте было построено три современные гостиницы: «Эдинбург», «Франция», «Бристоль» [10, с. 222–223].

В связи с недостатком городской земли и необходимостью организации торговли в Старом городе Ялтинская городская дума вновь обратилась к императору Александру II о содействии, поскольку земельный участок, на котором планировалось разместить базар, принадлежал графу Мордвинову. 1 июня 1878 г. император подписал Указ об отчуждении из владений Мордвинова Н. С. двух десятин под базарную площадь и улицу в Старой части города [13, с. 201].

Учитывая потребность города в земле, гласный – князь Воронцов С. М. передал безвозмездно городу часть своей земли в Массандре под городскую скотобойню [11, с. 21].

Решением Ялтинской думы от 17 июня 1875 г. был награжден купец Митрофан Кузнецов, который добровольно передал городу свой участок земли в 22 сажени под строительство Виноградной улицы [18, с. 2–3].

22 января 1873 г. для организованного ведения строительства при Ялтинской управе было образовано строительное отделение в составе городского головы, члена управы – купца Бугаевского А. В. и архитектора Грейма Н. [11, с. 2].

21 марта 1873 г. Ялтинская городская дума поручила строительному отделению закончить проект по снабжению водой жителей города, а также установила новые правила торговли [11, с. 16].

В 70–80-е гг. XIX в. было реконструировано 10 улиц старого города с постройкой гостиниц «Бристоль», «Центральная», «Гранд-Отель». Строительство мола позволило Ялте принимать круизные пароходы и грузовые суда. Заново был построен Новый город, состоящий также из 10 улиц: Набережная, Виноградная (Чехова), Аутская (Кирова), Садовая, Екатерининская, Морская и т. д. [10, с. 233–234].

Городской голова Рыбицкий В. А. описывает достижения думы первого созыва следующим образом: «Четыре года только прошло со времени введения городского положения, а город заключает уже – в 1875 г. – контракт на устройство газового освещения, город обладает тротуарами, фонарями, водопроводом» [2, с. 39].

Рост строительства, открытие торговых заведений, туризм способствовали быстрому наполнению доходной части бюджета Ялтинской городской думы. За первое четырехлетие работы думы с 1871 по 1875 гг. бюджет города увеличился в 5 раз, с 5896 руб. до 34712 руб., а в 1876 г. он составил уже 37563 руб. [12, с. 5].

29 июля 1876 г. в Ялтинскую городскую думу пришло разъяснительное письмо о том, что согласно ст. 128 Городового положения от 16 июня 1870 г. разрешено устанавливать в пользу города следующие сборы: оценочный с недвижимых имуществ, не выше 1% их стоимости; с документов на право ведения торговли и промыслов; с трактирных заведений, постоянных дворов и съестных лавочек; с извозного и перевозного промыслов; с лошадей и экипажей, содержащихся местными лицами и с собак. Дума была обязана на своем заседании утвердить размеры обложения и способы их взимания [14, с. 91–92].

Кроме того, на основании ст. 136 Городового положения в бюджет города поступали дополнительные средства от составления различного рода актов, сборы при клеймении мер и весов, от аукционных продаж движимого имущества, с привозимых на продажу товаров. Согласно ст. 137 введение новых не предусмотренных сборов могло иметь место, но с разрешения центральной власти и думы [14].

В 1876 г. доходная часть бюджета Ялтинской думы второго созыва составила 37563 руб.72 коп. Предусмотрено было две группы доходов города. Первая группа называлась – обыкновенные. Она состояла из четырех статей. Большая часть финансов пополнялась от сборов на торговлю и аренды городских помещений. Поступления в казну города составили 21975 руб. Существовали еще три статьи доходов. Вторая – с промышленников, третья – налоги косвенные (контракты, договора) и четвертая – доходы случайные (штрафы, не выполнение городских постановлений и продажа лишних продуктов).

Вторая группа городских доходов называлась чрезвычайной. В нее входили средства от продажи городской земли, взыскание недоимок, проценты от неоплаченных ссуд местным купцам и по векселям за участки в слободской части города. Доход по этой группе составлял 7311 руб. [15, с. 3–4].

Таким образом, первая обыкновенная группа доходов в три раза превышала вторую, из чего можно сделать вывод, что город Ялта развивался за счет торговли и курортной инфраструктуры.

Расходы Ялтинской городской думы в 1876 г. составили 37017 руб. 16,5 коп. и подразделялись на 4 группы. Первая самая большая часть составила 14060 руб. на содержание управы, суда, полиции, городского врача (500 руб.), строительство улицы, покупка чугунных фонарей для освещения города (2776 руб.). Вторую группу составляли коммунальные расходы в сумме 10816 руб. (освещение города, чистка отхожих мест, прием императорской семьи). Третья, пока небольшая, часть расходов (1599 руб.) направлялась на содержание учебных благотворительных заведений, покупку земли для здания детского приюта. К четвертой группе относились расходы в сумме 3429 руб. под отводы земельных участков для улиц новой части города согласно утвержденному императором плану строительства от 1 ноября 1873 г. [16, с. 5–6].

Протоколы заседаний Ялтинской думы за 1877 г. показывают, что основными вопросами ее работы были обеспечение продовольствием города и пополнение доходной части бюджета, в том числе восполнение сборов по недоимкам с недвижимых имуществ, сборе городского налога с городских заведений (гостиниц, трактиров и т. п.). Кроме того, 23 июня 1879 г. председатель думы Рыбицкий В. А. доложил гласным о разрешении императора Александра II установить в пользу города нового налога – сбора с приезжающих, о чем ходатайствовал еще в мае 1876 г. [13, с. 11, 198]. Указанный сбор взимался ежегодно в период с 1 апреля по 1 ноября и направлялся на организацию развлекательных мероприятий в период курортного сезона. При этом законодательством был определен круг лиц освобожденных от уплаты курортного сбора, а именно: дети до 14 лет, командировочные, прислуга и рабочие, лица, уплачивающие за наем квартиру менее 20 руб. и лица, пребывающие в городе не более восьми дней [21, с. 100].

Доходы и расходы Ялтинской думы постоянно увеличивались за счет поступления обыкновенных и чрезвычайных сборов. В 1878 г. за счет обыкновенных сборов в бюджет поступило 27776 руб. и дополнительно за счет чрезвычайных – 30396 руб., что составило 58172 руб. Расходная часть составила 30348 руб. [17, с. 93]. Таким образом, доходная часть бюджета значительно превышала расходную, что позволяло выделять значительные суммы на развитие инфраструктуры города.

10 сентября 1879 г. Ялтинская дума уволила Рыбицкого В. А. с должности городского головы по его заявлению. Новым головой был избран барон Врангель А. А., занимавший эту должность, как и предыдущий, в течении 7 лет [13, с. 235; 2, с. 44]. В 1881–1882 гг. пополнение доходной части бюджета обеспечивалось с разрешения городской управы на покупку земельных участков, строительство и аренду домов, торговых заведений, купален, пекарен и т. п. [19, с. 16–90]. По проектам Ялтинских архитекторов Терехеньева П. К., Штакеншнейдера Н. А., Шрейбера Н. жилые дома строились в Новом городе на улицах Виноградной, Екатерининской, Набережной, Садовой. К 19 апреля 1883 г. новая улица была застроена, освещена фонарями и названа Екатерининской [20].

Выводы. На основании изложенного историко-правового материала можно сделать следующие выводы и обобщения:

1. Выборы в Ялтинскую городскую думу прошли в сентябре 1871 г. Избиратели гласных думы принимали присягу, обязуясь голосовать по совести. Покупка или продажа голосов была исключена и, вообще, находилась за пределами мыслей избирателей, дававших клятву Богу.

2. Первым городским головой стал Рыбицкий В. А., пробывший в должности 7 лет, обеспечивший становление думы, организацию работы гласных и управы.

3. Состав гласных Ялтинской думы первого и второго созывов был многонациональным, в большинстве включал представительство дворянства и купечества.

4. Бюджет думы формировался на основании норм Городового положения от 16 июня 1870 г., состоял из обычных и чрезвычайных сборов, которые превышали расходную часть.

5. Огромное содействие в развитии Ялты оказал император Александр II, принимавший личное участие в расширении ее городских земель, способствуя развитию курортной инфраструктуры города.

Список литературы:

1. Исаев И. А. История государства и права России. / Курс лекций. – М., 1993. – 245 с.
2. Рыбицкий В. А. Пятидесятилетие Ялты. 1837–1887 гг. / Исторический конспект и памятная книжка. – Ялта, 1887. – 74 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права України у 2-х томах. – Т. 1 / за ред. В. Д. Гончаренко. – К., 2000. – 471 с.
4. Історія держави і права України у 2-х томах. – Т. 1 / за ред. В. Я. Тація. – К, 2000. – 646 с.
5. Государственный архив Автономной Республики Крым (ГАРК). – Ф. 522 – Оп. 1. – Д. 85.
6. ГАРК. – Ф. 522. – Оп. 1. – Д. 85. – Л. 20.
7. ГАРК. – Ф. 522. – Оп. 1. – Д. 2.
8. Новая Ялта. – № 41(183). – 17 марта. – 2009.
9. ГАРК. – Ф. 522. – Оп. 1. – Д. 62.
10. Путеводитель по Крыму (Сосногоровой и Караулова) / под ред. Н. Головкинского, К. Вернера. – М., 1889. – 280 с.
11. ГАРК. – Ф. 522. – Оп. 1. – Д. 85.
12. ГАРК. – Ф. 522. – Оп. 1. – Д. 208.
13. ГАРК. – Ф. 522. – Оп. 1. – Д. 241.
14. ГАРК. – Ф. 522. – Оп. 1. – Д. 205.
15. ГАРК. – Ф. 522. – Оп. 1. – Д. 209.
16. ГАРК. – Ф. 522. – Оп. 1. – Д. 209.
17. ГАРК. – Ф. 522. – Оп. 1. – Д. 241.
18. ГАРК. – Ф. 522. – Оп. 1. – Д. 178.
19. ГАРК. – Ф. 522. – Оп. 1. – Д. 332.
20. ГАРК. – Ф. 522. – Оп. 1. – Д. 332. – Л. 90; Д. 398. – Л. 11, 38, 40; Д. 430. – Л. 9.
21. Новокрещенов Е. В. История Ялты. – Ялта, 2011. – 318 с.

Федунов В. В. Історико-правові аспекти становлення Ялтинської міської думи з реформи 1870 року / В. В. Федунов // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 2. – С. 42-48.

Стаття присвячена становленню Ялтинської міської думи як органу місцевого самоврядування на підставі Міського положення від 16 червня 1870 р. Автором проаналізовано Закон, вибори і склад міської думи і управи в 1871–1875 рр. Автор вказує на багатонаціональний склад думи, відзначені особливості виборчої системи і поведінку виборців на виборах, проаналізовано процес формування дохідної та видаткової частин бюджету міста.

Ключові слова: міська дума, міська управа, міський голова, голосні, міська земля, доходи і витрати Думи.

**HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE FORMATION
OF THE YALTA CITY COUNCIL ON REFORM 1870**

Fedunov V. V.

Taurida National University named after V. Vernadsky, Simferopol

Article is devoted to the formation of the Yalta city council, as the local authority on the basis of city regulations of 16 June 1870 . The authors analyzed the Act , the election and composition of the city council and the council in 1871-1875gg . The author points to the multinational composition of the Duma , marked features of the electoral system and voting behavior in elections, analyzed the formation of the revenue and expenditure sides of the budget of the city.

Relevance of articles associated with the organization of local governments on the basis of urban reform in 1874, which enabled rapid development of all economic sectors cities. To address these issues attract a wide range of the population of the county town of Yalta, the representatives of the nobility and the commercial and industrial bourgeoisie. This made the municipality flexible and mobile. Study of the work of Yalta city government, the use of all useful, given the current realities, can give a proper understanding of the meaning of the reform of urban self-government in Ukraine on the basis of in-depth study of heritage predecessors.

The purpose and objective of the study is to analyze the position of the City June 16, 1870, elections and the composition of the Yalta city council and administration. To achieve this goal the author on the basis of documentary sources attempted to trace the history of the formation and activities of the Yalta city council first and second convocations.

Key words: City Council, City Council, Mayor, vowels, urban land, income and expenses of the Duma.

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

УДК 341:327.3:616.9

НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ ПО БОРЬБЕ С ИНФЕКЦИОННЫМИ ЗАБОЛЕВАНИЯМИ

Клименко Е. П.

*Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского,
г. Симферополь*

Статья посвящена исследованию основных направлений деятельности Содружества Независимых Государств по борьбе с инфекционными заболеваниями. В частности, обеспечение санитарной охраны территорий государств-участников СНГ, противостояние таким инфекционным заболеваниям, как ВИЧ/СПИД, грипп H1N1, ящур. Выделены основные нормативные акты, принимаемые по каждому из таких направлений, например, Соглашение о сотрудничестве в области санитарной охраны территорий государств-участников Содружества Независимых Государств 2001 г., Соглашение о сотрудничестве в решении проблем вич-инфекции 1998 г., Комплекс совместных мер государств-участников СНГ по предупреждению проникновения и распространения гриппа птиц на территории государств-участников СНГ 2007 г., Программа совместных действий государств – участников СНГ по профилактике и борьбе с ящуром в государствах Содружества 2004 г. и др.

Ключевые слова: СНГ, деятельность, инфекционные заболевания.

Актуальность исследования деятельности Содружества Независимых Государств в борьбе с эпидемиями обуславливается необходимостью систематизации всей существующей нормативно-правовой базы, направленной на профилактику и лечение опасных заболеваний для накопления опыта и дальнейшего успешного противодействия им. На сегодняшний день инфекционные заболевания представляют повышенную угрозу для жителей стран-участниц СНГ. Очаги таких заболеваний, как туберкулез, полиомиелит, малярия, ящур, грипп H1N1 обнаруживаются на всей территории содружества. Со времен основания СНГ представителями его стран-участниц найден один из эффективнейших методов профилактики и предупреждения распространения опасных заболеваний. Этим методом является всестороннее сотрудничество государств в борьбе с эпидемиями. Исходя из многолетнего опыта противодействия вирусам, стало понятно, что силами одного государства справиться с возникновением инфекционных заболеваний невозможно. Необходим комплексный, урегулированный, системный подход. Прежде всего, с помощью правовых норм. Именно посредством этого инструмента можно направить деятельность граждан, медицинских учреждений, государственных, местных органов на активную, сплоченную борьбу с эпидемией, что впоследствии приведет к ее полному исчезновению.

Исследование применения правового механизма в борьбе с эпидемиологическими заболеваниями является необходимым и актуальным. Причиной этому является

появление особо опасных, неизученных вирусов, несущих в себе вред для человечества. Только разработка своевременного комплекса мер по предотвращению и профилактике заболеваний сможет уменьшить потери среди населения, снизить риск развития инфекции на близлежащие территории, и справиться с последствиями эпидемий.

Не только специалисты-практики, но и ученые стремятся создать базу по накоплению опыта в противодействии инфекционным заболеваниям, в частности в СНГ. Эти немногочисленные работы, безусловно, представляют повышенный интерес, т.к. направлены на сохранение благосостояния всего человечества, ограждение его от возможного заражения опасными заболеваниями.

Среди юристов-международников можно выделить работы, посвященные СНГ, в том числе монографии, соответствующие разделы в учебниках, а также статьи таких авторов, как Абашидзе А. Х., Блищенко И. П., Бекашева К. А., Волосова М. Е., Гречко Л. В., Вельяминова Г. М., Игнатенко Г. В., Каламкаряна Р. А., Колосова Ю. М., Костенко М. Л., Кремнева П. П., Кривчиковой Э. С., Курдюкова Г. И., Лавреновой Н. В., Лазарева М. И., Лукашука И. И., Малеева Ю. Н., Малинина С. А., Марочкина С. Ю., Нешатаевой Т. Н., Пустогарова В. В., Сандровского К. К., Смирновой Е. С., Старушенко Г. Б., Талалаева А. Н., Тиунова О. И., Тузмухамедова Б. Р., Ушакова Н. А., Черниченко С. В., Шестакова Л. Н., Шинкаревой Г. Г. [1].

Однако в этих работах преимущественно рассмотрен вопрос об основах правового статуса и политико-правового устройства СНГ, о международно-правовом аспекте и проблемах деятельности СНГ, об экономической интеграции государств СНГ и так далее. Исследованием вопроса противостояния эпидемиологическим заболеваниям в СНГ занимались немногие ученые. В этой отрасли работали некоторые эпидемиологи, например, Смоленский В. Ю., который рассматривал организационные и методические аспекты международного сотрудничества в области санитарно-эпидемиологического благополучия населения на примере сотрудничества стран в рамках СНГ [2, с. 14–15]. Из юридических работ можно выделить те, в которых освящается какой-либо отдельный аспект по рассматриваемой проблематике. Так, Сильченко Н. П., провела анализ законодательства по проблемам ВИЧ/СПИДа на примере стран-участниц СНГ [3, с. 21–22]. Еще в одной актуальной работе исследователя Симоновой А. Е. содержатся сведения, характеризующие СНГ как организацию, занимающуюся пресечением и предотвращением биотерроризма [4, с. 11]. Также необходимо отметить работы, в которых проводятся исследования различных аспектов международного сотрудничества в сфере борьбы с эпидемиями. Так, ученые Сандахчиев Л. С., Мартынюк Р. А. занимались изучением необходимости международного сотрудничества в борьбе с инфекционными заболеваниями [5, с. 3]. Для сравнительного анализа особый интерес представляет работа Горлинского А. И., который занимался вопросами международного сотрудничества в области борьбы с глобальными эпидемиями на современном этапе и изучал роль в борьбе с эпидемиями таких международных организаций как ВОЗ, ООН, «Большая Восьмерка» [6, с. 2–4].

Несмотря на это, систематизированного исследования по выделению основных направлений деятельности Содружества Независимых Государств по противодействию инфекционным заболеваниям проведено не было. Считаем, что данный вопрос

заслуживает детального рассмотрения. Более того, необходим анализ соответствующих нормативных актов, посредством которых была проведено вышеупомянутая работа.

Закрепление положения о том, что государства-члены организации будут вести сотрудничество в сфере противодействия инфекционным заболеваниям, началось еще со времен основания СНГ, в первых принимаемых документах. Например, в Соглашении о сотрудничестве в области охраны здоровья населения, подписанного в г. Минске 26 июня 1992 г. Ст. 4 данного нормативного акта определяет, что договаривающиеся стороны обязуются сотрудничать в областях:

- координации разработки нормативной базы здравоохранения и санитарного законодательства;
- введения санитарно-гигиенических нормативов, организации и проведения иммунопрофилактики;
- мероприятий по санитарной охране территорий.

А ст. 5 указывает, что договаривающиеся стороны обязуются оказывать помощь при ликвидации последствий стихийных бедствий, экологических и иных катастроф, эпидемий [7].

Определение первоочередных задач по обеспечению эпидемиологической безопасности в содружестве требовало создания специального органа, ответственного за проведение данных мероприятий. 26 июня 1992 г. Соглашением о сотрудничестве в области охраны здоровья населения было утверждено Положение о Совете по сотрудничеству в области здравоохранения Содружества Независимых Государств. Задачи совета определены во втором разделе документа. Одной из задач, в п. 3 является проведение согласованной политики по профилактике наиболее распространенных инфекционных и массовых неинфекционных болезней. П. 5 определяет, что также к задачам данного органа относится предоставление информации о состоянии здоровья населения на территории каждого из государств, входящего в состав Содружества, в том числе об эпидемиях.

Р. IV Положения определяет полномочия Совета. Во втором пункте указывается на то, что он рекомендует научно обоснованные гигиенические нормативы, санитарно-карантинные мероприятия и другие [8].

Так было положено начало совместной работы по противостоянию эпидемиям. В дальнейшем принимались документы, которые регулировали какой-либо отдельный вопрос сотрудничества членов организации в этой области. Например, в Соглашении об обеспечении населения лекарственными средствами, вакцинами и другими иммунобиологическими препаратами, изделиями медицинского назначения и медицинской техники, производимыми на территории государств – участников Содружества Независимых Государств, подписанном в городе Ашгабате 24 декабря 1993 г., были отражены договоренности по большому кругу вопросов, касающихся взаимопомощи по предоставлению вакцин между государствами-участниками организации. Это было чрезвычайно важно. Ведь именно вакцина представляет собой медицинский или ветеринарный препарат, предназначенный для создания иммунитета к инфекционным болезням. Представители стран СНГ поступили обдуманно и мудро, предпринимая такое решение, потому что необходимым условием в борьбе с

эпидемиями является их своевременное предотвращение, и только совместные усилия соседних стран могут справиться с этой задачей. В Соглашении указывалось, что государства-участники:

- будут оказывать поддержку предприятиям-производителям медицинской продукции, аптечной службы и системы медтехники в обеспечении вакцин и других иммунобиологических препаратов (ст. 1);
- будут сотрудничать в области производства и взаимных поставок вакцин (ст. 2);
- одновременно примут необходимые меры для освобождения от уплаты экспортных и импортных таможенных пошлин и взимания налога на добавочную стоимость на экспортируемые вакцины (ст. 6);
- поручат министерствам здравоохранения выдачу разрешений (лицензий) на экспорт и импорт вакцин и других иммунобиологических препаратов в целях упрощения механизма их выдачи (ст. 7) [9].

Особое место среди различных сфер деятельности организации по борьбе с инфекционными заболеваниями занимает обеспечение санитарной охраны территорий государств-участников Содружества Независимых Государств. Для этого еще 22 ноября 2000 г. был создан Координационный совет по проблемам санитарной охраны территорий государств-участников СНГ от завоза и распространения особо опасных инфекционных болезней, один из пяти рабочих органов Совета по сотрудничеству в области здравоохранения СНГ [10]. Правовое закрепление совместной деятельности стран-членов в этой области отражено в Соглашении о сотрудничестве в области санитарной охраны территорий государств-участников Содружества Независимых Государств, подписанное в городе Минске 31 мая 2001 г. В нем указывается, что:

- стороны будут проводить необходимые мероприятия по санитарно-карантинному контролю в пунктах пропуска на границах государств сторон в соответствии с Перечнем карантинных и инфекционных болезней и Перечнем товаров и грузов, подлежащих санитарно-карантинному контролю;
- стороны обязуются соблюдать взаимно согласованные санитарные правила и нормы по санитарной охране территорий от завоза и распространения карантинных и других инфекционных болезней, представляющих особую опасность для населения, товаров и грузов при импорте, экспорте и транзите через пункты пропуска на границах государств сторон.

Также устанавливалось, что в целях развития регулярного сотрудничества в области санитарной охраны территорий стороны обязуются:

- принимать необходимые меры к предупреждению завоза и распространения карантинных и других инфекционных болезней, представляющих особую опасность для населения, с территории государства одной стороны на территорию государства другой стороны;
- осуществлять необходимые мероприятия для предотвращения завоза и реализации при импорте, экспорте и транзите потенциально опасных для здоровья населения товаров и грузов;
- обмениваться нормативно-правовыми и другими документами, регулирующими мероприятия по санитарной охране территорий;

- обмениваться информацией о выявлении и распространении карантинных и других инфекционных болезней, представляющих особую опасность для населения, на территориях государств-сторон;
- обмениваться информацией о научно-исследовательских работах в области санитарной охраны территорий;
- обмениваться специалистами;
- оказывать друг другу научную, техническую и другую помощь в проведении противоэпидемических мероприятий по санитарной охране территорий;
- командировать по просьбе любой стороны специалистов противочумных или иных противоэпидемических учреждений одной или нескольких сторон в чрезвычайных ситуациях эпидемиологического характера [11].

Наряду с правовым закреплением деятельности по обеспечению санитарной охраны территорий государств-участников содружества, особое внимание уделяется вопросам противостояния отдельным заболеваниям.

Среди всех инфекционных заболеваний ВИЧ/СПИД представляет наибольшую опасность для населения. Эпидемия ВИЧ-инфекции приобрела глобальный характер, превратившись в пандемию, и представляет реальную угрозу социально-экономическому развитию для всех стран мира. По экспертным оценкам ЮНЭЙДС и ВОЗ, в мире в настоящее время насчитывается более 40 млн. людей, живущих с диагнозом ВИЧ-инфекция. За последние 2 года в мире ВИЧ-инфекцией заразилось 11,5 млн. человек, ежемесячно жертвами ВИЧ становятся 440 тыс. человек [12]. Для стран, входящие в СНГ, проблема ВИЧ-инфекции является такой же острой, как и для других стран мирового сообщества. В связи с этим, участниками содружества предпринимаются различные меры для приостановки распространения этого опаснейшего заболевания. Для этого в 1997 г. был создан Координационный Совет по проблемам ВИЧ/СПИД, туберкулеза и малярии государств-участников СНГ [13]. Также были приняты различные нормативные акты, содержащие план мероприятий по профилактике и лечению заболевания. Основные из них следующие:

- Соглашение о сотрудничестве в решении проблем ВИЧ-инфекции 1998 г. [14];
- Межгосударственная программа сотрудничества в области профилактики и лечения ВИЧ-инфекции в государствах-участниках Содружества Независимых Государств на период до 2005 года от 1998 года [15];
- Программа неотложных мер государств – участников Содружества Независимых Государств по противодействию эпидемии ВИЧ/СПИД 2002 г. [16] и др.;
- Программа совместных действий государств – участников Содружества Независимых Государств по борьбе с ВИЧ/СПИД 2009 г. и других [17].
- С помощью подписанных документов представители стран договорились о различных аспектах сотрудничества в сфере борьбы с эпидемией ВИЧ. Например, о том, что стороны:
 - 1) оказывают медицинскую помощь ВИЧ-инфицированным и больным СПИДом гражданам государств-участников содружества стороны;
 - 2) координируют свои действия в предупреждении этого заболевания;
 - 3) принимают меры к совершенствованию эпидемиологического надзора за распространением ВИЧ-инфекции на территории своих государств;

4) гарантируют доступное и бесплатное медицинское освидетельствование для выявления ВИЧ-инфекции всем лицам, независимо от их гражданства;

5) гарантируют гражданам государств-участников Содружества беспрепятственный, без предъявления сертификата об отсутствии у них ВИЧ-инфекции, въезд на территорию стороны;

6) обязуются оперативно информировать о выявлении на своей территории ВИЧ-инфицированных лиц другие Стороны, гражданами которых эти лица являются и другое [14].

Одной из особенностей деятельности организации по борьбе с пандемиями является реагирование в кратчайшие сроки на приближающуюся опасность. Это касается, прежде всего, появления угрозы новых вирусов на территории стран содружества, что вызывает необходимость принятия решений по недопущению их распространения. Так было и при появлении первых случаев заболевания гриппом А/Н1N1. В 2005 г. очаги заболеваний птичьим гриппом среди домашней птицы появились в России, Турции, Румынии, вирус поразил людей в Камбодже, Индонезии, Таиланде и Вьетнаме. По данным Всемирной Организации Здравоохранения, по состоянию на 20 октября 2005 г. в мире было отмечено 118 случаев заражения птичьим гриппом (большой частью, в Гонконге, Вьетнаме и Таиланде). Примерно 11 июля 2005 г. гибель домашней птицы была зарегистрирована недалеко от Новосибирска. Затем в течение 1–3 недель эпизоотия распространилась на юг (Алтай), юго-запад (Павлодарская обл. Казахстана) и на запад-северо-запад вплоть до Урала [18]. В связи с этим, необходимо было срочно принимать ответные меры для недопущения распространения вируса на территории стран-участниц СНГ.

Прежде всего, 21 апреля 2006 г. было принято решение об усилиях государств-участников СНГ по борьбе с гриппом птиц, а также по предотвращению и сдерживанию пандемии гриппа человека [19]. Следующим шагом было проведение I Международной семинара-совещания специалистов санитарно-эпидемиологических служб стран СНГ «Борьба с высоко патогенным гриппом птиц и повышение готовности к пандемии гриппа в рамках реализации инициатив Санкт-Петербургского саммита «Группы восьми» 21 ноября 2006 г. [20].

25 мая 2007 г. в г. Ялта на Совете глав правительств было принято решение об утверждении Комплекса совместных мер государств-участников СНГ по предупреждению проникновения и распространения гриппа птиц на территории государств-участников СНГ [21].

Еще одно протокольное решение было принято в 2009 г., о ситуации, связанной с угрозой распространения вируса гриппа А/Н1N1 [22].

Кроме разработки мер в противостоянии СПИДу и гриппу птиц, также многое было сделано для приостановки распространения ящура – острого вирусного заболевания из группы антропозоонозов (инфекционных болезней животных, которыми болеет также и человек) [23].

Из государств Содружества в 1996 – 2002 гг. неблагополучными по ящуру были Азербайджан (1996, 2001 гг.), Армения (1996, 1998 гг.), Грузия (1996–2001 гг.), Казахстан (1996, 1998–2001 гг.), Кыргызстан (1996–1999, 2001 гг.), Таджикистан (1997, 2000 гг.), Туркменистан (1997, 1999 гг.) и Россия (2000 г.) [24].

Документами, которые были приняты в связи с нарастающей угрозой заболевания ящуром граждан, проживающих на территории СНГ, являются:

– Решение об эпизоотической обстановке по ящуре и мерах его профилактики и ликвидации в государствах-участниках Содружества Независимых Государств от 2001 г. [25];

– Программа совместных действий государств – участников СНГ по профилактике и борьбе с ящуром в государствах Содружества от 2004 г. [24];

– Решение о ходе реализации Программы совместных действий государств-участников СНГ по профилактике и борьбе с ящуром в государствах Содружества от 2008 г. [26].

– Решение о проекте Комплекса совместных мер государств-участников СНГ по профилактике и борьбе с ящуром на период до 2020 г. от 2013 г. [27].

Выводы. Из вышеуказанного, следует сделать вывод о том, что направлениями деятельности Содружества Независимых Государств по борьбе с инфекционными заболеваниями являются: предоставление населению вакцин, обеспечение санитарной охраны территории государств-участников СНГ, профилактика и ликвидация таких заболеваний, как СПИД, грипп А/Н1N1, ящур и другие. Правовым закреплением совместной деятельности государств-участников организации по вышеназванным направлениям стало принятие различных нормативных актов.

Список литературы:

1. Моисеев Е. Г. Международно-правовые проблемы деятельности Содружества Независимых Государств : дис. на соискание учен. степени д. ю. н. : спец. 12.00.10 «Международное право, европейское право» / Е. Г. Моисеев ; – М., 2002. – 415 с.

2. Смоленский В. Ю. Проблемы формирования международного сотрудничества в области санитарно-эпидемиологического благополучия населения : дис. на соискание учен. степени к. мед. н. : спец. 14.02.02 «Эпидемиология» / В. Ю. Смоленский / Федеральное государственное бюджетное учреждение «Научно-исследовательский институт эпидемиологии и микробиологии». – М., 2012. – 149 с.

3. Сильченко Н. П. Международно-правовые механизмы обеспечения права на охрану здоровья в контексте эпидемий, представляющих глобальную угрозу : автореферат дис. на соискание учен. степени к. ю. н. : спец. 12.00.10 «Международное право, европейское право» / Н. П. Сильченко. – М., 2012. – 38 с.

4. Симонова А. Е. Международно-правовые аспекты борьбы с биотерроризмом : дис. на соискание учен. степени к. ю. н. : спец. 12.00.10 «Международное право, европейское право» / А. Е. Симонова. – М., 2007. – 215 с.

5. Сандахчиев Л. С., Мартынюк Р. А. Необходимость международного сотрудничества для успеха борьбы с инфекционными заболеваниями и биотерроризмом / Л. С. Сандахчиев, Р. А. Мартынюк // Химическая и биологическая безопасность. – 2004. – № 1–2 (13–14). – 197 с.

6. Горлинский А. И. Международное политическое сотрудничество в области борьбы с глобальными эпидемиями на современном этапе : дис. на соискание учен. степени к. полит. н. : спец. 23.00.04 «Политические проблемы международных отношений и глобального развития» / А. И. Горлинский ; Санкт-Петербургский государственный университет. – Санкт-Петербург, 2008. – 158 с.

7. Соглашение о сотрудничестве в области охраны здоровья населения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html>.

8. Положение о Совете по сотрудничеству в области здравоохранения Содружества Независимых Государств [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html>.

9. Соглашение об обеспечении населения лекарственными средствами, вакцинами и другими иммунобиологическими препаратами, изделиями медицинского назначения и медицинской техники, производимыми на территории государств-участников Содружества Независимых Государств [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=288>

10. Координационный совет по проблемам санитарной охраны территорий государств-участников Содружества Независимых Государств от завоза и распространения особо опасных инфекционных болезней [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://e-cis.info/page.php?id=7952>

11. Соглашение о сотрудничестве в области санитарной охраны территорий государств – участников Содружества Независимых Государств [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html>
12. Визит Кристиана Кролла в Москву : статья [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.narkotiki.ru/5_5256.htm.
13. Координационный совет по проблемам ВИЧ-инфекции государств-участников Содружества Независимых Государств [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://e-cis.info/page.php?id=7950>
14. Соглашение о сотрудничестве в решении проблем ВИЧ-инфекции [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html#reestr/view/text?doc=841>
15. Межгосударственная программа сотрудничества в области профилактики и лечения ВИЧ-инфекции в государствах-участниках Содружества Независимых Государств на период до 2005 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html>.
16. Программа неотложных мер государств-участников Содружества Независимых Государств по противодействию эпидемии ВИЧ/СПИД [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html>.
17. Программа совместных действий государств-участников Содружества Независимых Государств по борьбе с ВИЧ/СПИД [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html>.
18. Оценка ситуации с эпизоотией птичьего гриппа в 2005 г. и прогноз на весну 2006 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mybirds.ru/health/illness/flu/analiz.php>.
19. Решение об усилиях государств – участников СНГ по борьбе с гриппом птиц, а также по предотвращению и сдерживанию пандемии гриппа человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html>.
20. Специалисты стран СНГ соберутся в Новосибирске для обсуждения гриппа птиц [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://civilg8.ru/6702.php>.
21. Комплекс совместных мер государств-участников СНГ по предупреждению проникновения и распространения гриппа птиц на территории государств-участников СНГ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html>.
22. Протокольное решение о ситуации, связанной с угрозой распространения вируса гриппа А/Н1N1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html>.
23. Ящур: статья // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
24. Программа совместных действий государств – участников СНГ по профилактике и борьбе с ящуром в государствах Содружества [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html>.
25. Решение об эпизоотической обстановке по ящуру и мерах его профилактики и ликвидации в государствах – участниках Содружества Независимых Государств [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html>.
26. Решение о ходе реализации Программы совместных действий государств – участников СНГ по профилактике и борьбе с ящуром в государствах Содружества [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html>.
27. Решение о проекте Комплекса совместных мер государств-участников СНГ по профилактике и борьбе с ящуром на период до 2020 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cis.minsk.by/reestr/ru/index.html>.

Клименко К. П. Напряжки діяльності Співдружності Незалежних Держав по боротьбі з інфекційними захворюваннями / К. П. Клименко // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). – № 2. – С. 49-57.

Стаття присвячена дослідженню основних напрямків діяльності Співдружності Незалежних Держав по боротьбі з інфекційними захворюваннями. Зокрема, забезпечення санітарної охорони територій держав-учасників Співдружності Незалежних Держав, протистояння таких інфекційних захворювань, як ВІЛ/СНІД, грип А/Н1N1, ящур. Виділено основні нормативні акти, прийняті по кожному з таких напрямків, наприклад, Угода про співробітництво в галузі санітарної охорони територій держав-учасників Співдружності Незалежних Держав 2001 р., Угода про співробітництво у розв'язанні проблем віл-інфекції 1998 р., Комплекс спільних заходів держав-учасниць СНД щодо попередження проникнення і поширення грипу птахів на території держав-учасниць СНД 2007 р., Програма спільних дій держав-учасниць СНД з профілактики та боротьби з ящуром в державах Співдружності 2004 р. та інших.

Ключові слова: СНД, діяльність, інфекційні захворювання.

**THE DIRECTIONS OF THE ACTIVITIES OF THE COMMONWEALTH
OF INDEPENDENT STATES IN COMBATING INFECTIOUS DISEASES**

Klimenko E. P.

Tauride National University named after V. I. Vernadsky, Simferopol

The article is devoted to the main activities of the Commonwealth of Independent States in combating infectious diseases.

Today infectious diseases pose a much higher risk for residents of the countries-participants of the CIS. The outbreaks of diseases such as AIDS, tuberculosis, polio, malaria, influenza A/H1N1 appear in different parts of the Commonwealth. Since the foundation of the CIS representatives of its member countries found one of the most effective methods of prophylaxis and prevention of the spread of dangerous diseases. This method is the full cooperation of states in the fight against epidemics. Long-term experience of combating viruses, it became clear that the forces of one state to cope with the consequences of infectious diseases is impossible. It is necessary complex, regulated, systematized approach. First of all, with the help of law. It is through this tool, you can direct the activities of citizens, medical institutions, state and local authorities on the active, cohesive fighting the epidemic.

Securing the position that the member states of the organization will conduct cooperation in the field of combating infectious diseases, started since the foundation of the CIS, in the first adopted documents. For example, the Agreement on cooperation in the field of public health, signed, in Minsk on June 26, 1992. The basic directions of activity of the Commonwealth in the field of combating epidemics are ensuring sanitary protection of territories of the states-participants of the Commonwealth of Independent States, opposition to such infectious diseases as HIV/AIDS, the A/H1N1 influenza, foot and mouth disease. In the work the basic regulatory acts, which were adopted in each of these areas, for example, the Agreement on cooperation in the field of sanitary protection of territories of states-participants of the Commonwealth of Independent States in 2001, an Agreement on cooperation in solving problems of HIV infection in 1998, a Complex of joint measures of the states-participants of the CIS on prevention of penetration and distribution of bird flu on the territory of the states-participants of CIS 2007, The program of joint actions of the States-participants of the CIS on the prevention and control of FMD in the countries of the Commonwealth of 2004 and others.

Key words: CIS activity, infectious diseases.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 2. С. 58-63.

УДК 341.1/8

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Циверенко Г. П.

*Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля
м. Дніпропетровськ, Україна*

У статті автор характеризує особливості відповідальності держави за порушення міжнародних зобов'язань у відповідності з проектом статей про відповідальність міжнародної організації, прийнятої Комісією міжнародного права. Також стаття характеризує природу правопорушень, відзначаючи, що основний недолік полягає, наприклад, в особливій увазі на застосування контрзаходів до держав з позиції міжнародних організацій і позиції по відношенню до субсидіарної відповідальності держав – членів.

Ключові слова: міжнародно-правова відповідальність, міжнародний правопорядок, міжнародно-протиправне діяння, реалізація міжнародної відповідальності, міжнародно-правові примусові заходи.

Постановка проблеми. Відповідальність у міжнародному праві відіграє важливу роль в забезпеченні стабільного функціонування міжнародної системи. Комісія міжнародного права ООН визначила зміст міжнародної відповідальності як «ті наслідки, які те або інше міжнародно-протиправне діяння може мати відповідно до норм міжнародного права в різних випадках, наприклад, у наслідку діяння в плані відшкодування збитку й відповідних санкцій». У науці міжнародного права під міжнародно-правовою відповідальністю розуміються конкретні негативні юридичні наслідки, що наступають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення їм міжнародно-правового зобов'язання.

Об'єктом дослідження є інститут міжнародно-правової відповідальності держав за протиправні дії.

Автор спирався на праці вчених – юристів-міжнародників, таких, як: Блищенко І. П., Верешетін В. С., Жданов Ю. М., Каламкрян Р. А., Капустін А. Я., Карпець І. І., Колосов Ю. М., Кудрявцев В. М., Мартиненко О. В., Решетов Ю. А., Тункин Г. Н., Фісенко І. П. та ін.

Виклад основного матеріалу. Міжнародно-правова відповідальність держав – один з основоположних й найстаріших інститутів міжнародного права. Одним з керівних в сучасному міжнародному праві є принцип суверенної рівності. Дотримуючись даного принципу, держави беруть участь у взаємних відносинах і в багатосторонньому міжнародному спілкуванні, володіючи суверенітетом як політико-правовою властивістю, що виражає верховенство кожного з них усередині країни і його незалежність у зовнішніх справах. У той же час зазначений принцип не є ознакою відсутності взаємодії і взаємозалежності держав, оскільки жодна держава не може існувати і розвиватися в ізоляції від усього світового співтовариства. Даний принцип дозволяє державі здійснювати будь-які дії, що не суперечать встановленим принципам і нормам міжнародного права.

Якщо ж держава не виконує або порушує свої зобов'язання, що впливають з норм міжнародного права, цілком закономірно постає питання про його відповідальність перед окремими державами чи світовим співтовариством у цілому. Принцип суверенної рівності дозволяє виділяти держави в основну групу суб'єктів міжнародного права і, отже, міжнародної відповідальності.

Виходячи з теорії міжнародного права, суб'єктами міжнародної відповідальності є суб'єкти міжнародного права. Статті, прийняті Генеральною Асамблеєю, в основному, присвячені відповідальності держав перед державами. Однак, необхідно відзначити, що загальна частина статей поширюється і на відповідальність держав перед іншими суб'єктами міжнародного права. Крім держав, суб'єктами права міжнародної відповідальності прийнято вважати також держави, що борються за самовизначення і міжнародні (міжурядові) організації. У 2002 р. Комісія міжнародного права ООН відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН приступила до розробки теми «Відповідальність міжнародних організацій». Питання про правосуб'єктність фізичних осіб є дискусійним в теорії міжнародного права. Більшість авторів (Левін Д. Б., Василенко В. А., Давид В. та ін.) обґрунтовують точку зору, згідно з якою фізичні, так само як і юридичні особи, які не є суб'єктами міжнародно-правової відповідальності. Питання про правосуб'єктність транснаціональних корпорацій співвідносне з проблемою міжнародної правосуб'єктності індивіда.

Термін «міжнародно-правова відповідальність» охоплює правовідносини, що виникають за міжнародним правом у зв'язку з міжнародно-протиправним діянням. Тому змістом міжнародно-правової відповідальності виступають ті негативні наслідки, які настають для держави в результаті порушення нею міжнародного права. Вказані правовідносини можуть бути як двосторонніми, так і багатосторонніми (у разі збільшення суб'єктного складу за рахунок участі в них інших суб'єктів, окрім потерпілої держави). Виникають як з приводу первинних зобов'язань за відповідальністю суб'єкта (йдеться про первинний обов'язок держави-порушниці припинити протиправну поведінку та відшкодувати завдану шкоду), так і з приводу застосування примусових заходів з боку потерпілої сторони (з метою примусу держави-порушниці до виконання первинних зобов'язань). Структуровано правовідносини відповідальності можна окреслити таким чином: підставою міжнародно-правової відповідальності держави є порушення нею міжнародного зобов'язання, тобто вчинення міжнародного правопорушення. Щоб зробити висновок про наявність міжнародного правопорушення, необхідно встановити, чи мала місце дія або бездіяльність посадових осіб або органів держави, що за чинними нормами міжнародного права може бути поставлено у вину державі, і це поведження порушило міжнародне зобов'язання цієї держави.

У зв'язку з тим, що держава може здійснювати певні дії або не діяти за допомогою своїх органів і посадових осіб, то їй може ставитися у провину міжнародно-протиправне поведження лише таких індивідів, які мають статус органу держави або її посадової особи. Дія або бездіяльність цих осіб, що порушує норму міжнародного права, розглядається в міжнародній практиці як поведження самої держави.

Держава буде нести міжнародну відповідальність за дії свого законодавчого органу, якщо він прийняв закон або інший нормативний акт, що суперечить міжнародним зобов'язаннями цієї держави. Наприклад, Європейський суд з прав людини в рішенні

у справі «Кононенко проти України» від 7 грудня 2006 р. визнав порушення п. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції на тій підставі, що згідно з Законом України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» від 26 грудня 2001 р. було введено мораторій на примусову реалізацію майна державних підприємств, у статутних фондах яких частка держави становить більше 25 %, внаслідок чого рішення національного суду, винесене на користь заявника, не виконувалось більше 7 років та 11 місяців.

Підставою для виникнення відповідальності буде офіційне оприлюднення такого акта парламенту (що в більшості випадків також є і моментом, з якого нормативний акт набуває чинності). Неприйняття парламентом держави законодавчого акта, що необхідний для виконання її міжнародного зобов'язання, може викликати відповідальність цієї держави тільки у випадку, якщо це заподіяло моральний або матеріальний збиток. Однак, бувають ситуації, коли держава може нести відповідальність за бездіяльність як таку (без настання негативних наслідків): коли предмет міжнародного договору полягав саме у прийнятті відповідних законодавчих актів.

У цілому можна відзначити, що поняття міжнародно-правової відповідальності характеризується наступними ознаками: настає вона за здійснення міжнародного правопорушення; реалізується на основі норм міжнародного права; пов'язана з певними негативними наслідками для правопорушника; спрямована на зміцнення міжнародного правопорядку

Норми, що визначають відповідальність держав у міжнародному праві, утворюють особливий міжнародно-правовий інститут. Зміст цього інституту змінювався відповідно до змін у розвитку міжнародного права.

Норми, що становлять інститут міжнародно-правової відповідальності, носять переважно звичайний характер, що надає підвищену значимість їхньої кодифікації. Комісія міжнародного права ООН провела більшу попередню роботу із цього питання. Вісім доповідей свого спеціального доповідача італійського професора Р. Аго, зроблених їм в 1969–1980 рр., були покладені Комісією в основу ч. 1 проекту статей про відповідальність держав «Походження міжнародної відповідальності». З 1981 р. комісія працює над частинами 2 і 3 проекту статей «Зміст, форми й обсяг міжнародної відповідальності» і «Здійснення міжнародної відповідальності й урегулювання суперечок».

Інший важливий напрямок у діяльності Комісії міжнародного права ООН – підготовка проекту Кодексу злочинів проти миру й безпеки людства, що проводилася з 1947 по 1954 рр. і відновила в 1982 р.

Якщо держава-порушниця не виконує своїх зобов'язань за такими правовідносинами, відповідно вона скоює нове правопорушення, і виникають нові правовідносини, в яких потерпіла держава вже має право застосувати примусові заходи до держави-порушниці задля виконання її суб'єктивних зобов'язань.

Підстави для відповідальності поділяються на юридичні (нормативно-правові) та фактичні.

Юридичні підстави – це сукупність юридично обов'язкових міжнародно-правових актів, на підставі яких певна поведінка (дія або бездіяльність) кваліфікується як міжна-

родне правопорушення. Юридичні підстави відповідальності можуть міститися в будь-яких джерелах міжнародного права й інших актах, які фіксують обов'язкові для держави правила поведінки. Ними є правомірні, юридично чинні договори, звичаї, правосудні рішення міжнародних судів та арбітражів (консультативні висновки до переліку не входять); обов'язкові акти міжнародних органів та організацій (наприклад, Ради Безпеки ООН), конференцій та нарад; окремі односторонні акти держав міжнародно-правового характеру, через які вони перебирають на себе міжнародні зобов'язання та які визнаються іншими державами (наприклад, встановлення певної ширини територіальних вод).

Фактичні підстави міжнародно-правової відповідальності – це те, за що настає відповідальність. Тобто це певний юридичний факт, а саме – міжнародне правопорушення.

Вирішення питання про те, чи є дія держави порушенням міжнародних зобов'язань і фактичною підставою для відповідальності, залежить від наявності в неї ознак правопорушення.

Ознаки міжнародно-правової відповідальності. Основними складовими елементами міжнародного правопорушення є протиправна поведінка, шкода (збиток), заподіяний протиправною поведінкою, та причинний зв'язок між дією та шкідливими наслідками. Більш спірним у науці міжнародного права є включення вини суб'єкта до переліку об'єктивних ознак міжнародного правопорушення. Враховуючи складність тлумачення самого поняття «вина», встановлення вини в міжнародному праві, суперечливу практику її доведення, Комісія міжнародного права не включила її до проекту статей про відповідальність держав як необхідну ознаку правопорушення.

Протиправна поведінка виявляється в порушенні міжнародних зобов'язань держави у формі дії або бездіяльності. Протиправність у міжнародному праві означає невідповідність між правовою нормою та поведінкою держави. Проявами протиправної поведінки є: недотримання органами держави її міжнародних зобов'язань, що виявляється в порушенні прав інших держав, міжнародних організацій; недотримання органами держави її міжнародних зобов'язань, що виявляється в порушенні прав фізичних і юридичних осіб; недотримання органами держави її міжнародних зобов'язань у зв'язку із самочинними діями юридичних і фізичних осіб; недотримання органами держави її міжнародних зобов'язань, що виникають у зв'язку із протиправною діяльністю на її території органів інших держав і міжнародних організацій.

Шкода (збитки). Будь-яка протиправна поведінка завдає шкоди законним інтересам суб'єктів міжнародного права, які охороняються міжнародним правом, негативно впливає на міжнародний правопорядок. Шкода може бути як матеріальною (територіальні, майнові втрати, збитки), так і нематеріальною (обмеження прав, честі, гідності, престижу держави тощо). Часто шкода завдається у змішаній формі. Характер і обсяг збитків впливають на визначення обсягу, виду та форми міжнародно-правової відповідальності.

Причинно-наслідковий зв'язок (реальний, об'єктивний, необхідний, а не випадковий) між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою є необхідною складовою правопорушення.

Наявність необхідних ознак дозволяє не лише кваліфікувати певну поведінку як правопорушення, а й відокремити останнє від схожих діянь, які не мають усіх необхідних ознак, таких як недружній акт і злочини міжнародного характеру.

Недружній акт – це така поведінка держави, яка завдає шкоди іншим державам, але не порушує при цьому норм міжнародного права, внаслідок чого й відсутнє правопорушення. Недружній акт зачіпає інтереси держави, які не захищені міжнародним правом. До таких дій (актів) відносяться, наприклад, обмеження прав фізичних та юридичних осіб на території держави, підвищення митних зборів (податків) на товари, які ввозяться з певної держави, націоналізація іноземної власності тощо. У разі недружнього акту держава самостійно вирішує, яким чином їй реагувати на подібні дії, але якщо це не суперечить зобов'язанням за договорами. Оскільки в міжнародному праві відсутня заборона на здійснення недружніх актів, основну роль в регулюванні проблем, що виникають, виконують моральні та політичні засоби.

Злочини міжнародного характеру (злочинні вчинки фізичних осіб) зачіпають інтереси двох, декількох або багатьох держав, тобто мають міжнародну небезпечність, вони є підставою для кримінального, а не міжнародно-правового покарання. Юридичною підставою для відповідальності за такі діяння є міжнародні угоди з боротьби із конкретними видами злочинів і прийняті відповідно до них внутрішньодержавні норми кримінального права. Боротьба з такими правопорушеннями передбачена нормами міжнародного права, але відповідальність фізичних осіб у таких випадках не є міжнародно-правовою. Головною ознакою цих правопорушень є те, що вони здійснюються поза межами державної політики індивідами, які не є посадовими особами держави, що діють від її імені, а, навпаки, як правило, діють на порушення законодавства та правопорядку власної держави.

Висновки. На наш погляд, представляється доцільним виділити наступні види міжнародної відповідальності:

1. Політична відповідальність виникає в разі порушення суб'єктом міжнародного права будь-якого міжнародного зобов'язання. Даний вид відповідальності виникає з самого факту порушення норми, що охороняє інтереси іншої держави, вона виникає і в тому випадку якщо майновий збиток або інші видимі негативні наслідки відсутні;

2. Матеріальна відповідальність виникає у двох випадках: коли правопорушення спричинило матеріальний збиток, і коли збиток виник без порушення норми права, але його відшкодування передбачено, проте, спеціальним міжнародним договором.

У першому випадку матеріальна відповідальність виникає як наслідок прямого причинного зв'язку між порушенням норми права і матеріальним збитком. Таким чином, політична і матеріальна відповідальність можуть виникнути одночасно як результат одного і того ж правопорушення.

Список літератури:

1. Резолюція ГА ООН 56/83 від 12 грудня 2001 р.
2. Статут Організації Об'єднаних націй 1945 р.
3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р.
4. Резолюція ГА ООН 62/68 від 6 грудня 2007 р.
5. Резолюція ГА ООН 65/19 від 6 грудня 2010 р.
6. Международные правонарушения и ответственность государств. / Курис П. М. – Минтис, 1973. – 278 с.
7. Міжнародно-правова відповідальність за шкідливі наслідки діянь, не заборонених міжнародним правом. / А. Кориневич. – Стаття. – Київський студентський журнал міжнародного права. – Випуск № 4, 2006. – с. 24–41.

Циверенко А. П. Ответственность государств в международном праве / А. П. Циверенко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 2. – С. 58-63.

В статье автор характеризует особенности за нарушение международных обязательств ответственности государства в соответствии с проектом статей об ответственности международной организации, принятой Комиссией международного права. Также статья характеризует природу правонарушений, отмечая, что основной недостаток заключается, например, в особом внимании на применении контрмер к государствам с позиции международных организаций и позиции по отношению к субсидиарной ответственности государств-членов.

Ключевые слова: международно-правовая ответственность, международный правопорядок, международно-противоправное деяние, реализация международной ответственности, международно-правовые меры принуждения.

STATE RESPONSIBILITY IN INTERNATIONAL LAW

Tsyverenko G. P.

Dnipropetrovsk University named after Alfred Nobel, Dnipropetrovsk

In article the author characterizes features of responsibility of the state for violation of international obligations according to the draft articles on responsibility of international organization, adopted by the International Law Commission. Also article characterizes his nature, marking that the basic failing is him eventual form, turns the special attention on application of counter-measures to international organizations and position in relation to subsidiary responsibility of states-members. Analysis of the judicial practice of the European Court of Human Rights and the European Court of Justice suggests to make a conclusion about two European human rights systems' coordination, as well as about the evolution of the international organizations law in the field of human rights protection.

Thus, we can say that the human rights concept's formation in the European Union law had quite long and difficult way from the complete denial to the fundamental principle and necessary condition for the new members accession. In addition, today the human rights protection mechanisms' formation is still in motion.

One of the most interesting aspects is the possibility for EU to join the European Convention on Human Rights – a procedure which had no analogue in the international law history. In the light of the entry into force of the Treaty of Lisbon, that amend the founding treaties of the European Union, the study of various aspects of European Union law, including the concept of human rights has become particularly important and is among the priorities, including Ukrainian legal science, as the European Union is one of the key strategic partners of Ukraine, and effective collaboration is possible only with a full understanding of the legal nature and the inner workings of a partner.

Key words: international legal responsibility, international law and order, the internationally wrongful act, the implementation of the international responsibility of international law enforcement measures.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 2. С. 64-68.

УДК 342.25(4)

МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЕ ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЕВРОПЕ

Шармоянц А. Н.

*Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского,
г. Симферополь*

Статья посвящена рассмотрению межгосударственных интеграционных процессов в Европе. Обозначены правовые основы объединения Европейского Союза. Рассматривается позиция Суда Европейского Союза относительно действия принципа верховенства права Европейского Союза над нормами внутригосударственного права всех государств – членов сообщества. Анализируются особенности трехуровневой структуры устройства власти Европейского Союза, а также некоторые особенности и тенденций в межгосударственных интеграционных процессах.

Ключевые слова: интеграция, регион, регионализация, субсидиарность.

Постановка проблемы. Исторический ход развития человечества, необходимость решения общечеловеческих проблем, процессы глобализации и регионализации вызвали потребность перехода к качественно новой инфраструктуре миропорядка, важное место в которой отводится международным, в частности межгосударственным, организациям и объединениям.

Идея объединения европейских государств появилась еще в далеком прошлом, ее развитие на современном этапе характеризуется созданием влиятельных межгосударственных организаций, главное место среди которых занимает Европейский Союз (далее – ЕС). В конце XX начале XXI вв. ЕС являлся и является одним из наиболее интенсивно развивающихся и расширяющихся объединением государств.

Целью статьи является рассмотрение и анализ особенностей и тенденций в межгосударственных интеграционных процессах в ЕС.

Изложение основного материала исследования. При этом автор учитывает исследования ученых-правоведов, которые прямо или косвенно касались поставленной темы: Зорькин В. Д., Клочкова Ю. А., Куарони К., Луць Л. А., Прохоров А. В., Толстухин А. Э., Маклаков В. В., Энтин М. Л., Яковюк И. В. и др.

Как известно, правовые основы ЕС составили, прежде всего, три учредительных договора, на основе которых были созданы Содружества: Парижский договор о Европейском объединении угля и стали 1951 г. и два Римских договора 1957 г.: о Европейском экономическом содружестве и о Европейском содружестве по атомной энергии. В эту группу включаются также договоры о присоединении, на основе которых в Содружества вошли новые государства – члены, Единый европейский акт, Маастрихтский договор 1992 г. фундаментализировавший ЕС, и Амстердамский договор 1997 г., соединяющий в себе все консолидированные договоры Содружеств, Шенгенские со-

глашения. Сюда же входит Договор 2001 г., подписанный государствами ЕС в Ницце, и Римский договор 2004 г.

Нужно отметить, что одним из последствий экономической глобализации стало последующее спонтанное сближение разных правовых систем через их взаимодействие и взаимопроникновение в ходе международного общения, создание единых правовых пространств в рамках глубокой интеграции, осуществленных рядом международных объединений (Евросоюз, Евразес, Меркосюр). Другой причиной формирования похожих правовых стандартов является гуманизация и социализация права, претворение в жизнь универсальной концепции прав человека. Таким образом, к началу XXI в. сложилось единое европейское правовое пространство и единая правовая стратегия [1].

При создании ЕС и Евратома в 1957 г. в учредительных договорах не упоминался примат права Содружества. Примат прав Сообществ над внутренним правом государств – членов был провозглашен и утвержден позже Европейским судом [2]. Нормы права Содружеств непосредственно интегрированы в национальные правовые порядки государств – членов и «обязательны как для государственных органов, так и для частных лиц» [3]. Суд ЕС заявил: «Право ЕС создает права и обязанности непосредственно для частных лиц государств – членов в случае явного их выражения в нормах учредительных договоров... но и исходя из определенных в договорах обязательств для государств – членов и институтов ЕС» [4, с. 36]. Примат права Содружеств над правовыми системами государств – членов признан высшим принципом, регулирующим порядок права ЕС. В решении Суда ЕС *Van Gend et Loos / Administration fiscale neerlandaise* в 1963 г. указывается, что «Содружеством является новый правовой порядок международного права, в интересах которого, хотя и в определенных пределах, государства ограничили свои суверенные права, правовой порядок, субъектами которого являются не только государства – члены, но и индивиды» [5].

Право ЕС действует одинаково и в равной степени на территории всех государств – членов и должно применяться национальными судебными органами. «Через принцип верховенства права ЕС положения договоров и акты институтов Содружеств, которые имеют прямое действие, делают непригодным всякое положение существующего национального права, что противоречит им» [6]. Возникновение конфликта между нормой права ЕС и нормой внутригосударственного права рассматривается Судом ЕС в интересах нормы права ЕС, однако Суд ЕС «не компетентен объяснять национальный закон» [7]. Принятие национальными судами концепции прямого действия права ЕС налагает функциональные ограничения на установленные сферы деятельности и юрисдикции государств – членов.

Зачастую это приводит к кризису национального государства, уменьшению его роли и формированию отношений, основными участниками которых есть регионы и наднациональные институты [8]. В то же время регионы, как территориальные единицы государств, получают новые компетенции, что приводит к усилению национального самосознания [9]. Т. е., внутренние компетенции государств перераспределяются в интересах наднациональных международных образований и территориальных единиц самих государств. Важно отметить, что политико-правовой аспект понимания термина «регион» представлен в принятой Европейским парламентом в

1988 г. Хартии о регионализации, где регионы определяются как единицы обладающие историческим, географическим, культурным и другим родством; в них за населением признается право на образование территориальных единиц в разных формах – национального объединения или субъекта федерации [10].

Результатом реализации тенденции, направленной против централизации власти на уровне институтов ЕС, происходит его регионализация, когда регионы, а не государства – члены рассматриваются как второй уровень власти, содействующий формированию Европы, основанной на сотрудничестве наднационального и регионального уровней организации политической власти. Следовательно, при дальнейшем усилении процессов регионализации и евроинтеграции на Европейском пространстве будет складываться ситуация, при которой, независимо от ранее существовавшей формы государственного устройства, унитарные и федеративные государства, входящие в ЕС, постепенно преобразуются в новую форму государственной организации на основах ныне проводимой руководством союза региональной политики.

В настоящее время особенность устройства ЕС заключается в объединении разных уровней власти: наднационального (институты ЕС), национального (правительства государств) и регионального. Следовательно, можно говорить о создании трехуровневой Европы, где каждый уровень организации политической власти наделен соответствующими полномочиями, исходя из принципа субсидиарности. Процесс регионализации здесь рассматривается как процесс перераспределения компетенций, когда, с одной стороны, наднациональные институты расширяют свои полномочия, а с другой – регионы заявляют о своем обязательном участии в решении ряда проблем, находящихся традиционно в компетенции государств. Таким образом, в ходе данного перераспределения компетенций местные органы власти посредством увеличения своих прав, в том числе в области управления и регулирования различных сфер, расширили объем и сферы своей нормотворческой деятельности. В связи с этим отмечается региональная трансформация ЕС, связанная с процессом регионализации внутри государств, основанного на стремлении создать более гибкую систему управления и приблизить государство к гражданам. Отсюда следует, что интеграция ЕС происходит по двум параллельным процессам: европейского регионализма, затрагивающего государства члены ЕС, и основанного на желании регионов принимать обязательные решения, отстаивать свои интересы на наднациональном уровне, и регионализации самого Союза.

Договор 1957 г., учредивший Европейское экономическое содружество (далее – ЕЭС), не содержал конкретные положения, касающиеся регионального уровня власти. Это было связано с тем, что ЕЭС был межгосударственным объединением, и преамбула Договора учреждавшего ЕЭС, указывала на стремление «объединить свои народные хозяйства и способствовать их гармоничному развитию... с целью уменьшения дистанции между отдельными областями и преодоления отставания отдельных областей с неблагоприятными условиями развития». Это положение нашло отражение и в ст. 158 Договоров об ЕС. Для его реализации был создан Европейский фонд регионального развития (далее – ЕФРР). Постепенно процесс регионализации приобрел правовое измерение, содействующее институционализации этого процесса, который доказал рост роли регионов в жизни Европы.

Расширение ЕС, включение в него стран разной конфессиональной принадлежности, по уровню экономического развития и историческому прошлому, только способствуют процессу регионализации [8]. Известно, что регионы государств – членов ЕС различаются по размерам, юридическому статусу и объему правоспособности. Сегодня союз состоит из 28 стран, имеющих разные возможности, государственное устройство, отличные модели организации политической жизни и территориального деления.

Вместе с процессом регионализации ЕС происходит возрождение интереса к местным культурам и трансформация собственной идентичности государств членов (территории с собственным языком и культурой: Шотландия, Уэльс, Северная Ирландия, Аландские острова, Корсика, Фландрия, Валлония, Сардиния, Каталония, Страна Басков, Галисия). Во многих государствах усиления роли регионов стало заметно в политической жизни: появились местные партии (Испания, Великобритания, Франция, Италия, Бельгия и Словения), борющиеся за сохранение собственной исторической, культурной и лингвистической самобытности. Крайним проявлением этого процесса стало появление партий, объединяющих националистов и ксенофобов (Нидерланды, Австрия, Франция, Польша, Германия, Италия). Это привело к внесению соответствующих поправок в конституционные акты Испании, Португалии, Италии, Финляндии, Дании, Великобритании, Бельгии, Германии [11].

Особенностью регионализма ЕС является и то, что регионалисты с 1981 г. представлены в Европейском парламенте и входят в Европейскую федерацию региональных партий. При этом интеграция способствует формированию еврорегионов, их участниками являются субъекты федеральных государств и административно-территориальные единицы унитарных. Еврорегионы создаются с учетом географической близости, экономических связей, взаимодополняемости в производстве, традиционной связи инфраструктуры и открытости границ («Балтика», «Буг», «Карпаты», «Неман» и др.). ЕС стимулирует подобное сотрудничество с помощью специальных программ Interreg, PHARE и Twinning. С момента образования ЕС в 1992 г. возник абсолютно «новый этап в процессе создания как никогда ранее сплоченного союза народов Европы, в котором решение принимается по возможности открыто и с учетом интереса граждан» (ст. 1 Договора о ЕС). В соответствии со ст. 5 Договоров о ЕС, каждый вид его деятельности возможен только в связи с предоставлением ему соответствующей компетенции. Это относится не только к нормотворчеству, но и к изданию актов в целях реализации права ЕС и к индивидуальным актам. Это закладывает значительные перспективы усиления роли и влияния регионов на международном уровне.

Таким образом, процесс регионализации происходит параллельно как внутри государств – членов ЕС, так и в организации, оказывая друг на друга значительное влияние. Особенностью регионализации является преодоление национальных пределов, сепаратизм регионов внутри держав – членов ЕС и трансформация представлений о национальной идентичности [8].

Выводы. В заключении хотелось бы отметить, что ЕС на данном этапе является одним из ключевых региональных межгосударственных объединении. Как видим региональная политика ЕС являются одним важнейших направлений интеграционной

деятельности союза. В современном мире изучение и заимствование опыта функционирования таких региональных межгосударственных объединений будет несомненно способствовать решению стоящих перед современным обществом сложных задач по развитию экономического, политического, правового и культурного пространства и достижению международной стабильности и правопорядка.

Список литературы:

1. Зорькин В. Д. Интеграция европейского конституционного пространства: вызовы и ответы. / В. Д. Зорькин // Журнал российского права, 2006. – № 12. – С. 28–31.
2. Клемин А. В. Еще раз о компетенции Европейских сообществ / А. В. Клемин // Московский журнал международного права, 1992. – № 4. – С. 117–118.
3. See: CJCE. 13.02.69. Wilhelm et ass // Bundescar-tellant, aff. 14–68. Rec. 1969. – P. 15.
4. Толстухин А. Э. Правовая природа Европейского союза: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / МГИМО. – М., 1997. – 156 с.
5. CJCE. 05.02.63. Van Grend et Loos / Administration fiscale neerlandaise, aff. 26–62. Rec. 5.02.63. – P. 25.
6. CJCE. 13.07.72. Commission des CE // Republique Italienne, aff. 48–71. Rec. 1972. – P. 534.
7. CJCE. 02.12.64. Dingemans / Bestuur der Sociale Verzekeringsbank, aff. 24–64. Rec. 1964. – P. 1259.
8. Ключкова Ю. А. Особенности процесса регионализации Европейского союза / Ю. А. Ключкова // Внешнеторговое право, 2007. – № 1. – С. 628–631.
9. Куарони К. Важный фактор интеграции / К. Куарони // Журнал Европейского Союза, 2005. – № 1. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : – http://www.delrus.ec.europa.eu/em/50/eu46_09.htm. – Заглавие с экрана.
10. Маклаков В. В. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть / В. В. Маклаков. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 896 с.
11. Прохоров А. В. Единство непохожих / А. В. Прохоров // Европа: Журнал Европейского союза, 2005. – № 1. – С. 31.

Шармоянц А. Н. Міждержавні інтеграційні процеси в Європі / А. Н. Шармоянц // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 2. – С. 64-68.

Стаття присвячена розгляду міждержавних інтеграційних процесів в Європі. Позначено правові основи об'єднання Європейського Союзу. Розглядається позиція Суду Європейського Союзу щодо дії принципу верховенства права Європейського Союзу над нормами внутрішньодержавного права всіх держав – членів спільноти. Аналізуються особливості тривірневої структури устрою влади Європейського Союзу, а також деякі особливості і тенденції у міждержавних інтеграційних процесах.

Ключові слова: інтеграція, регіон, регіоналізація, субсидіарність.

INTERSTATE INTEGRATION PROCESSES IN EUROPE

Sharmoyants A. N.
Taurian National University V. I. Vernadsky, Simferopol

The article considers the interstate integration processes in Europe. Designated legal framework combining the European Union. We consider the position of the Court of Justice under the action of the rule of European Union law over domestic law of all States members of the community. Analyzes the characteristics of the three – level structure of the device EU authorities, as well as some of the patterns and trends in international integration processes. Historical development of mankind, the need to address global problems, the processes of globalization and regionalization have caused the need for transition to a qualitatively new infrastructure of the world order, in which an important place is given to international, in particular interstate, organizations and associations.

The idea of uniting European countries appeared in the distant past, its development at the present stage is characterized by the creation of influential inter-governmental organizations, the main of which is the European Union (hereinafter – EU). In the late XX beginning of the XXI century. The EU was and is one of the most rapidly developing and expanding union of states. The purpose of this paper is to review and analyze patterns and trends in international integration processes in the EU.

Key words: Integration, region, regionalism, subsidiarity.

**АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС;
ФИНАНСОВОЕ ПРАВО; ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО**

УДК 342.95:342.841

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ**

Дем'янчук Ю. В.

*Комунальний вищий навчальний заклад Київської обласної ради
«Білоцерківський гуманітарно-педагогічний коледж»,
м. Біла Церква, Київська область, Україна*

У даній статті розглядаються адміністративно-правові аспекти регулювання державної таємниці в умовах діючого законодавства. На теперішній час мають місце численні випадки порушення режиму державної таємниці. Тенденція притягнення осіб до відповідальності за порушення законодавства про державну таємницю щорічно зростає. Дуже часто на сьогодні виникають питання щодо захисту інформації, що не є державною таємницею, якій надаються грифи секретності, не передбачені Законом. Таким чином, посадовці обмежують доступ до інформації (постанов, указів, розпоряджень з грифом «опублікуванню не підлягає», «не для друку» тощо), стараючись приховати неправомірні дії зі своєї сторони.

Ключові слова: державна таємниця, притягнення до відповідальності, небезпека, принцип прозорості, засекречення.

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України», одними з основних напрямів державної політики з питань забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері є:

- забезпечення інформаційного суверенітету України;
- вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери шляхом створення нормативно-правових актів та економічних передумов для розвитку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів;
- упровадження новітніх технологій у цій сфері;
- вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору [1].

Важливе місце в державній інформаційній політиці відіграє інформація, яка має стратегічне значення, розголошення або втрата якої може негативно вплинути на безпеку держави. До такої інформації відносяться відомості, що складають державну таємницю, яка, відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну таємницю», визначається як вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані в порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають

охороні державою [2]. Саме цей Закон є основним нормативно-правовим актом, що регулює відносини у сфері державної таємниці.

Однією з умов належного захисту державної таємниці є створення відповідної законодавчої бази, яка б чітко регулювала питання віднесення інформації до державної таємниці, критерії цієї інформації, засоби організаційно-правового забезпечення тощо. В Україні функціонує загальнодержавна система охорони державної таємниці, яка запроваджена для запобігання витоку відомостей, що містять державну таємницю.

З погляду на забезпечення національних інтересів, найбільшу небезпеку у сфері державної таємниці представляють наступні загрози: втрата таємної інформації; викривлення останньої; несанкціоноване користування таємною інформацією; використання таємних інформаційних ресурсів зі злочинною метою тощо.

Слід зазначити, що в цілому рівень захищеності таємної інформації на сьогодні не є досить високим. На теперішній час мають місце численні випадки порушення режиму державної таємниці. Тенденція притягнення осіб до відповідальності за порушення законодавства про державну таємницю щорічно зростає.

Результати аналізу судових рішень по справах про адміністративні правопорушення законодавства про державну таємницю свідчать, що основними причинами вчинення адміністративних правопорушень законодавства про державну таємницю є:

- недостатній рівень знань в осіб, які мають допуск і доступ до державної таємниці, норм чинного законодавства про державну таємницю;
- нехтування деякими особами, які мають допуск і доступ до державної таємниці, нормами чинного законодавства (так, деякі керівники підприємств, установ та організацій, які провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею, вважають, що вони не володіють інформацією, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці України).

Для усунення такої тенденції, слушною є пропозиція передбачити в Законі України «Про державну таємницю» обов'язкове проведення перевірки знання норм законодавства про державну таємницю та правил секретного діловодства особами, яким надається допуск до державної таємниці [3].

Дуже часто на сьогодні виникають питання щодо захисту інформації, що не є державною таємницею, якій надаються грифи секретності, не передбачені Законом. Таким чином, посадовці обмежують доступ до інформації (постанов, указів, розпоряджень з грифом «опублікуванню не підлягає», «не для друку» тощо), стараючись приховати неправомірні дії зі своєї сторони. Як зазначає

Захаров Є., у таких документах можуть приховувати: корупційні дії, різноманітні пільги та преференції для вищих посадових осіб, кулуарні політичні домовленості, перспективні плани розвитку різних галузей економіки та документи, які стосуються державних інвестицій. Так, наприклад, вартість постачання озброєння, відповідно до п. 1.4.7 Наказу СБУ від 12 серпня

2005 р. «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю» щодо ЗС, ДПС, МВС, становить державну таємницю. У той час як у п. 5 ст. 4 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави» передбачено цивільний контроль згідно принципу прозорості видатків національну безпеку і оборону. Тому, через відсутність

обґрунтованих класифікаторів та методик визначення шкоди національній безпеці, посадовці дуже успішно користуються прикриванням таких відомостей шляхом їх засекречення [4].

Ще однією, досить банальною причиною порушення режиму секретності є недостатнє фінансування режимно-секретних органів (РСО) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, які провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею. Так, через відсутність належного обладнання приміщень РСО, відсутність сейфів, відомості, що містять державну таємницю, можуть потрапити до осіб, що не мають належного допуску до них та можуть бути розголошені.

Отже, слід сказати, що в Україні правовому регулюванню захисту державної таємниці приділяється велике значення, однак існує ряд спірних питань, які створюють перешкоди для нормального функціонування системи охорони державної таємниці, вирішення яких позитивно вплинуло б на рівень забезпечення державної безпеки в цій сфері.

Список літератури:

1. Закон України «Про основи національної безпеки України»: від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39.
2. Закон України «Про державну таємницю»: від 21 січня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16.
3. Благододний А. М. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. М. Благододний. – К., 2006. – 200 с.
4. Захаров Є. Які відомості становлять державну таємницю в Україні? / Є. Захаров, І. Рапп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.khpg.org./index.php?id=1141143392>.

Дем'янчук Ю. В. Адміністративно-правові аспекти регулювання державної таємниці / Ю. В. Дем'янчук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66), № 2 – С. 69-72.

В данной статье рассматриваются административно-правовые аспекты регулирования государственной тайны в условиях действующего законодательства. В настоящее время имеют место многочисленные случаи нарушения режима государственной тайны. Тенденция привлечения к ответственности за нарушение законодательства о государственной тайне ежегодно растет. Очень часто сегодня возникают вопросы защиты информации, не являющейся государственной тайной, приводятся грифы секретности, не предусмотренные Законом. Таким образом, чиновники ограничивают доступ к информации (постановлений, указов, распоряжений с грифом «опубликованию не подлежит», «не для печати» и тому подобное), стараясь скрыть неправомерные действия со своей стороны.

Ключевые слова: государственная тайна, привлечение к ответственности, опасность, принцип прозрачности, засекречивание.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECTS OF REGULATION STATE SECRET

Demyanchuk Y. V.

*Communal higher educational establishment of Kyiv Regional Council
«Humanities Pedagogical College of Bila Tserkva», Bila Tserkva, Kiev region*

One of the conditions for the proper protection of state secrets is to create an appropriate legal framework that clearly governing the assignment of information to state secret, the criteria of this information means organizational and legal support, and more. Ukraine has a national system of protection of state secrets, is introduced to prevent the leakage of information containing state secrets.

In view of the protection of national interests in the most dangerous state secrets are the following threats: loss of confidential information; curvature of the latter; unauthorized use of confidential information; the use of secret information resources from criminal purpose, and so on.

It should be noted that the overall level of protection of classified information at present is not very high. At present there are numerous cases of violations of state secrets. The trend of bringing individuals to account for violations of the law on state secrets is growing every year.

The analysis of court decisions on cases of administrative violations of the legislation on state secrets shows that the main causes of administrative violations of the legislation on state secrets is insufficient knowledge to people who have access and access to state secrets, the current legislation on state secrets; neglect of some persons having access and access to state secrets, the existing laws (for example, some managers of enterprises, institutions and organizations that carry out activities related to state secrets, believe that they have the information, the disclosure of which could cause damage to the national security of Ukraine).

So, I would say that in Ukraine the legal regulation of state secrets is given great importance, but there are a number of contentious issues that create obstacles to the proper functioning of the system of protection of state secrets, the resolution of which would be a positive impact on the level of national security in this area.

Key words: state secret prosecution, the danger, the principle of transparency, classifying.

**СИСТЕМА ЗАХОДІВ
АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ
ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ**

Корнейчук С. П.

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпропетровськ, Україна*

В статті аналізуються наукові підходи щодо визначення поняття та змісту заходів адміністративного примусу в діяльності органів публічної адміністрації. Запропоновано поняття адміністративний примусу в діяльності Державної виконавчої служби, розкрито його зміст. Виокремлено систему заходів адміністративного примусу, що застосовуються органами Державної виконавчої служби. Розкрито зміст профілактичних та процесуальних заходів адміністративного примусу в діяльності ДВС.

Ключові слова: адміністративний примус, заходи адміністративного примусу, Державна виконавча служба України, види заходів адміністративного примусу.

Актуальність статті. Актуальність дослідження впливає з того, що застосування засобів адміністративного примусу органами публічної адміністрації відіграє значну роль в реалізації прав і свобод людини, у зміцненні дисципліни, організованості та порядку в усіх сферах правовідносин, у тому числі правовідносин, що виникають за участю Державної виконавчої служби України. Дослідження та вивчення адміністративно-правових відносин, які виникають в процесі застосування адміністративного примусу компетентними органами, на сучасному етапі має важливе значення для розвитку науки адміністративного права та може сприяти розширенню системи захисту прав і свобод людини.

Постановка проблеми. Слід акцентувати увагу на те, що вивченням проблем класифікації заходів адміністративного примусу та порядку їх застосування окремими органами публічної адміністрації були присвячені велика кількість наукових робіт таких фахівців, як Авер'янов А., Бандурка О., Голосніченко І., Додін Є., Дорогих М., Калаянов Д., Калюжний Р., Коваль Л., Колпаков В., Коломоєць Т., Комзюк А., Римаренко Ю., Рябченко О., Серьогін О., Тищенко М., Шақун В., Шкарупа В., Якуба О.

Розгляд проблеми адміністративного примусу здійснюється у контексті концептуально нових поглядів, що обумовлюють докорінні зміни організаційно-правових засад функціонування органів публічної адміністрації, зокрема гуманізацію їх діяльності та підвищення їх авторитету, налагодження відносин між даними органами і народом на засадах партнерства, удосконалення методів та засобів забезпечення прав і свобод людини. В той же час основна увага вітчизняних науковців направлена на дослідження адміністративно-примусової діяльності передового загону правоохоронних органів, які, відповідно до законодавства, наділені найбільшими приму-

совими повноваженнями, зокрема міліції, прикордонної служби, прокуратури, хоча примусова діяльність не є їх основною функцією. Наприклад, Комзюк А. виробив теорію адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції [1], Чабан В., Єгупенко В., Салманова О. акцентують увагу на адміністративному примусі в діяльності органів ДАІ [2; 3; 4], Сергєєв А. – на адміністративному примусі в діяльності підрозділів місцевої міліції щодо охорони громадянського порядку, Кінаш Ю. – органів у сфері гарантування безпеки у вугільних шахтах [5], Баклан О. – у діяльності органів охорони праці [6], Комзюк В. – митних органів [7].

На відміну від цього адміністративно-примусова діяльність Державної виконавчої служби (далі – ДВС) не піддавалась суттєвому науковому аналізу, хоча за своєю сутністю, виходячи із законодавчо визначених завдань діяльності цього органу, він є чи найбільш законодавчо вмотивованим щодо застосування адміністративного примусу, адже діяльність його пов'язана з необхідністю вжиття примусових заходів щодо виконання рішень суду та органів публічної адміністрації. Однак слід відмітити, що у вітчизняній правовій науці питання примусової діяльності ДВС все більш активно піддаються науковому дослідженню, серед них слід виділити: «Адміністративно-правове регулювання механізму примусових заходів виконавчого провадження» (автор Гук Б.), в якій досліджено механізм правового регулювання примусових заходів виконавчого провадження та виявлено його особливості [8]; «Форми та методи діяльності державної виконавчої служби» (автор Бортняк Ф.) – з'ясовано зміст та особливості методів діяльності державної виконавчої служби, здійснено аналіз заходів примусового виконання рішень, та запропоновано окремі шляхи їх удосконалення [9].

Однак, необхідно резюмувати, що комплексного дослідження адміністративно-примусової діяльності органів ДВС у вітчизняній адміністративно-правовій науці здійснено не було, що й зумовлює актуальність цього напрямку дослідження та доцільність його проведення. В межах загальної проблематики адміністративно-примусової діяльності ДВС, окремої уваги потребує визначення та дослідження видів заходів адміністративного примусу, які застосовують органи ДВС та виокремлення їх класифікаційних ознак.

Викладення основних положень статті. У літературі визначаються різні підстави класифікації адміністративно-правових засобів: залежно від характеру суспільних відносин, які охороняються цими заходами, нормативних актів, якими вони встановлюються, органів, що їх застосовують, підстав і цілей їхнього застосування і тому подібних. Історично з різноманіття адміністративно-примусових заходів найчастіше виділялися адміністративні стягнення (перша група), а всі інші включалися в другу групу, що іменувалася по-різному: заходами адміністративного забезпечення [10, с. 288–301], соціального захисту [11, с. 133], безпосереднього впливу [12, с. 14], іншими адміністративними заходами [13, с. 158–164]. Це сприяло більш глибокому дослідженню лише тієї специфічної першої групи, які утворюють адміністративні стягнення, що відрізняються від інших примусових заходів рядом особливостей, насамперед підставою і цілями застосування.

Найбільш загальноновизнаною, на наш погляд, є класифікація, запропонована у свій час Єропкіним М. [14, с. 60–69], яку підтримують і сучасні адміністративісти України

Битяк Ю., Комзюк А., Колпаков В. [15, с. 152; 16, с. 169; 17, с. 195]. В залежності від цілей, основ, умов і порядку застосування адміністративного примусу прихильники зазначеної класифікації підрозділяють їх на адміністративно-попереджувальні заходи, заходи адміністративного припинення та адміністративні стягнення. Найбільш повний аналіз класифікаційних заходів адміністративного примусу здійснила Коломоєць Т., на підставі чого зробила висновок, що переважна більшість вчених-юристів і на сьогоднішній день дотримується традиційної трьохчленної (рідко чотирьохчленної) класифікації заходів адміністративного примусу [18, с. 148]. Наприклад, Ківалов С., Біла Л., Гладун З., Данількевич М., Битяк Ю., Зуй В., Богуцький В., Грянка Г., Матвійчук В. виділяють заходи адміністративного попередження, заходи адміністративного припинення із деталізацією їх на загальні, спеціальні та процесуальні, і адміністративні стягнення. На думку вченої, яку ми цілком підтримуємо, варіантів класифікації заходів адміністративного примусу в адміністративно-правовій науці чимало, й оскільки нормативно-правового акту, який би зафіксував визначення адміністративного примусу та виділив систему його заходів в Україні, досі немає, що і обумовлює існування ситуації, коли існує рівно стільки різновидів класифікації, скільки точок зору, висловлених науковцями. В цьому сенсі ми цілком підтримуємо також позицію Комзюка А., який зазначає, що слід покласти в основу класифікації адміністративного примусу (прийнятно і для адміністративного примусу у публічному праві України) усталені функціональні зв'язки, вимоги логічної впорядкованості складових частин системи, чітке системно-структурне співвідношення їх, акумулювати одночасно кілька критеріїв (мету, спосіб забезпечення правопорядку, фактичні підстави, правові наслідки, процесуальні особливості застосування тощо) [17, с. 42] і на законодавчому рівні закріпити класифікаційний розподіл заходів адміністративного примусу у публічному праві України.

У зв'язку з вищезазначеним, не претендуючи на відкриття нових класифікаційних критеріїв поділу заходів адміністративного примусу на види, а лише використовуючи напрацьовані наукою адміністративного права вищезазначені критерії, виокремимо види заходів адміністративного примусу, які застосовуються органами ДВС.

Досліджуючи проблему заходів адміністративного примусу, які застосовуються органами ДВС, необхідно звернути увагу, що всі вони здійснюються в межах виконавчого провадження як процесуальної діяльності, а тому носять процесуальний характер. Процесуальну діяльність щодо застосування заходів адміністративного примусу здебільшого пов'язують з адміністративною відповідальністю, зокрема з застосуванням заходів попередження вчинення правопорушення, його припинення та застосування адміністративних стягнень. На нашу думку, в даному випадку наявне вузьке розуміння адміністративного примусу, з яким ми не погоджуємось та відстоюємо позицію розуміння адміністративного примусу в широкому його розумінні, як системи примусових заходів, які застосовуються органами публічної адміністрації у різних сферах суспільних відносин, регулювання яких здійснюється адміністративно-правовими нормами. Так, ми цілком поділяємо позицію Коломоєць Т., що адміністративний примус не можна ототожнювати із адміністративною відповідальністю, на відміну від інших видів державно-правового примусу, які за своєю сутністю відповідають певному виду юридичної відповідальності (наприклад, кримінальний примус практично рівно-

значний кримінальній відповідальності) [18, с. 121]. Адміністративна відповідальність та адміністративний примус – різні правові явища, адміністративна відповідальність – реакція держави лише на адміністративне правопорушення, а адміністративний примус – система різноманітних заходів фізичного чи психічного впливу щодо фізичних чи юридичних осіб, які застосовуються уповноваженими державними органами як при наявності протиправних діянь, так і за умов їх відсутності, у випадках настання визначених у законодавстві надзвичайних обставин. Тобто, з одного боку, адміністративна відповідальність та адміністративний примус співвідносяться між собою як частина і ціле, поняття «адміністративний примус» значно ширше поняття «адміністративна відповідальність», інакше кажучи, адміністративна відповідальність є частиною адміністративного примусу, тому і заходи адміністративного примусу не можна зводити до заходів відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення по аналогії з кримінальним примусом, для цього необхідно використовувати більш вузьке поняття «адміністративно-деліктний примус», як сукупність примусових заходів, які застосовуються органами публічної адміністрації у порядку притягнення осіб до відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення.

Тому, з огляду на специфіку діяльності ДВС, ми можемо визначити, що адміністративний примус в діяльності ДВС – це система заходів, що застосовуються спеціально створеним органом виконавчої влади на підставі та у порядку визначеному законом з метою забезпечення виконання в примусовому порядку законних рішень суду та інших органів публічної адміністрації. Звісно, що примусовість такої діяльності полягає в законному обмеженні прав фізичних та юридичних осіб, наприклад, на володіння та розпорядження майном, коштами, а також в застосуванні до них заходів адміністративної відповідальності на підставі та у порядку, визначеному законом.

Для виокремлення різних класифікаційних груп заходів адміністративного примусу в діяльності ДВС, необхідно навести загальноживані в науці адміністративного права тлумачення окремих вищеназваних груп адміністративно-примусових заходів.

Так, заходи адміністративного припинення пропонується поділяти на: заходи, що застосовуються безпосередньо до правопорушника (особисті); заходи майнового характеру; заходи технічного характеру; заходи фінансового характеру; заходи спеціального або виняткового призначення [19, с. 30–31]. Комзюк А. виокремлює серед них заходи загального і спеціального призначення, перші, у свою чергу, в залежності від мети застосування, – на самостійні (оперативні) і допоміжні [21, с. 422–423].

Найбільш осучаснену та розширену класифікацію заходів адміністративного попередження запропонував Развадовський В., який розподіляє їх: в залежності від мети застосування на — заходи загально профілактичної спрямованості; заходи, що застосовуються для попередження адміністративних правопорушень з боку конкретних осіб; від характеру правоохоронного впливу – на особистісні, організаційно-правові та майнові; від об'єкту впливу – на ті, що застосовуються до фізичних осіб, до юридичних осіб, змішані; за строками реалізації – ті, що реалізуються шляхом виконання певних разових дій і не пов'язані із строком, і такі, що характеризуються тривалістю дії, тощо [21, с. 250]. Найбільш дослідженою групою заходів адміністративного примусу є заходи, пов'язані з застосуванням адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення.

Таким чином, з огляду на специфіку діяльності ДВС та сферу суспільних відносин, в яких ця діяльність здійснюється, застосовувані цим органом публічної адміністрації заходи адміністративного примусу, виходячи з мети їх застосування, можна класифікувати на:

а) ті, що пов'язані із протиправними діями – на заходи попередження протиправної поведінки, її припинення та встановлення відповідальності за їх вчинення, а саме за невиконання законних вимог державного виконавця та перешкоджання здійснення ним своєї діяльності;

б) ті, що не пов'язані із протиправними діями, – ті, що направлені на забезпечення безпосереднього виконання рішень судів та інших органів публічної адміністрації в примусовому порядку. В межах останньої групи заходів можна виділити: заходи охорони майна, організаційні заходи його вилучення, матеріально-технічні заходи реалізації майна, фінансово-організаційні заходи арешту активів, банківських та інших рахунків особи, та інші.

В цілому примусові заходи, що застосовуються ДВС, можна поділити на:

1) профілактичні;

2) процесуальні (організаційні, праворегулюючі, стягнення).

Під профілактичними заходами слід розуміти застосування ДВС засобів, спрямованих на попередження можливих дій щодо невиконання рішень публічних органів управління. Заходи процесуального забезпечення є різновидом заходів примусу, які застосовуються ДВС з метою реалізації головного завдання, що покладено на зазначений орган у порядку виконавчого провадження, а саме: примусового виконання рішень публічних органів управління. Процесуальні примусові заходи організаційного характеру спрямовані на виконання організаційних завдань виконавчого провадження, наприклад, можливість використання транспорту стягувача або боржника для перевезення майна; праворегулюючі, спрямовані на регулювання дій державної виконавчої служби у виконавчому провадженні, наприклад, можливість безперешкодно входити на земельні ділянки, в жилі та інші приміщення боржників – фізичних осіб.

Таким чином очевидним є те, що ДВС є органом виконавчої влади, який, виконуючи покладені на нього завдання щодо забезпечення виконання рішень суду та інших органів публічної адміністрації, застосовують заходи адміністративного примусу за підстав та у порядку, визначеному законом. Ефективність такої діяльності напряду залежить від її законодавчого забезпечення та вибору організаційно-правових форм такої діяльності, які очевидно потребують удосконалення.

Список літератури:

1. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : монографія / За заг. ред. проф. О. М.Бандурки. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.

2. Ступенко А. А. Заходи запобігання та припинення адміністративних правопорушень на транспорті органами ДАІ МВС України : автореф. дис. ... к-та. юрид. наук / А. А. Ступенко / Національна юридична академія імені Я. Мудрого. – Х., 2002. – 19 с.

3. Салманова О. Ю. Адміністративно-правові засоби забезпечення міліцією безпеки дорожнього руху : автореф. дис. ... к-та. юрид. наук / О. Ю. Салманова / Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2002. – 19 с.

4. Чабан В. П. Акти адміністративного примусу в діяльності міліції України : [навчальний посібник] / В. П. Чабан. – К. : Аттіка, 2002. – 144 с.

5. Кінаш Ю. Я. Засоби адміністративного примусу у сфері забезпечення безпеки у вугільних шахтах : автореф. дис. ... к-та юрид. наук / Ю. Я. Кінаш / Національна академія державної податкової служби України. – Ірпінь, 2003. – 17 с.
6. Баклан О. В. Контрольно-наглядова діяльність та адміністративний примус в сфері охорони праці (на матеріалах підрозділів державного нагляду за охороною праці Головного штабу МВС України) : автореф. дис. ... к-та юрид. наук / О. В. Баклан / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2000. – 16 с.
7. Комзюк В. Т. Адміністративно-правові засоби здійснення митної справи : автореф. дис. ... к-та юрид. наук / В. Т. Комзюк / Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2003. – 20 с.
8. Гук Б. М. Адміністративно-правове регулювання механізму примусових заходів виконавчого провадження : дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Б. М. Гук. – К., 2010. – 238 с.
9. Бортняк Ф. В. Форми та методи діяльності державної виконавчої служби : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Ф. В. Бортняк. – Київ. – 2008. – 228 с.
10. Административное право : [ученик] / под ред. Ю. М. Козлова, Л. Л. Попова. – М. : Юристь, 1999. – 728 с.
11. Студеникин С. С. Советское административное право / С. С. Студеникин. – М., 1949. – 230 с.
12. Гаркуша А. В. Адміністративно-примусова діяльність ДАІ : автореф. дис. ... к-та юрид. наук / А. В. Гаркуша / Національна академія державної податкової служби України. – Ірпінь, 2004. – 19 с.
13. Советское административное право. Методы и формы государственного управления. – М. : Юрид. лит., 1977. – 336 с.
14. Еропкин М. И. О классификации мер административного принуждения // Вопросы административного права на современном этапе. – М., 1963. – С. 60–68.
15. Адміністративне право України : [підручник для юрид. вузів і фак.] / за ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2000. – 520 с.
16. Колпаков В. К. Адміністративне право України : [підручник] / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
17. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : монографія / за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 345 с.
18. Коломоєць Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації : дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Т. О. Коломоєць. – Запоріжжя, 2005. – 455 с.
19. Хорошак Н. В. Адміністративні стягнення за законодавством України : монографія / Н. В. Хорошак. – К. : Інст-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 172 с.
20. Адміністративне право України. Академічний курс : [підручник] у двох томах : том 1. Загальна частина / Ред. колегія : В. Б. Авер'янов. – К. : Юридична думка, 2004. – 584 с.
21. Развадовський В. Й. Державне регулювання транспортної системи України (адміністративно-правові проблеми та шляхи їх розв'язання) : дис. ... д-ра юрид. наук / В. Й. Развадовський / Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2004. – 508 с.

Корнейчук С. П. Система мер административного принуждения, применяемых органами Государственной исполнительной службы / С. П. Корнейчук // Учёные записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 2. – С. 73-79.

В статье анализируются научные подходы относительно определения понятия и содержания мер административного принуждения в деятельности органов публичной администрации. Предложено понятие административного принуждения в деятельности Государственной исполнительной службы, раскрыто его содержание. Выделена система мер административного принуждения, которые применяются органами Государственной исполнительной службы. Раскрыто содержание профилактических и процессуальных мер административного принуждения в деятельности ДВС.

Ключевые слова: административное принуждение, меры административного принуждения, Государственная исполнительная служба, виды мер административного принуждения.

**THE SYSTEM OF ADMINISTRATIVE ENFORCEMENT MEASURES APPLIED
BY THE STATE EXECUTIVE SERVICE**

*Korneychuk S. P.
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipropetrovsk, Ukraine*

In the article scientific approaches are analysed in relation to the decision of concept and maintenance of measures of administrative compulsion in activity of organs of public administration.

Consideration of problem of administrative compulsion comes true in a context conceptually new looks that stipulate drastic alternations of organizationally legal principles of functioning of organs of public administration, in particular humanizing of their activity and increase of their authority, adjusting of relations between these organs and people on principles of partnership, improvement of methods and backer-ups of rights and freedoms people.

It is marked that complex research of an administratively-force activity of organs DIC in home administratively legal science carried out it was not, that and predetermines actuality of this direction of research and expediency of his realization taking into account the improvement of legal and organizational measures of improvement of such activity.

Displace attention, that within the limits of general range of problems of an administratively-force activity DIC, separate attention is needed by a decision and research of types of measures of administrative compulsion, that apply organs DIC and selection of them classification signs, that is embraced by the limits of the article of research in given articles.

A concept is offered administrative to the compulsion at activity of Government executive service as system of measures that are used the specially created executive body on founding and in the order certain by a law with the aim of providing of implementation in the force order of legal decrees and other organs of public administration.

The classification division of measures of administrative compulsion, that are used the organs of Government executive service on such groups, is carried out: а) those that is related to the illegal acts are measures of warning of illegal behavior, his stopping and establishment of responsibility for their finance, namely for non-fulfillment of legal requirements of state performer and obstacle of realization to them of the activity; б) those that is unconnected with illegal acts, – on such that is sent to providing of direct implementation of decisions of courts and other organs of public administration in the force order.

Key words: administrative coercion, administrative enforcement actions, the State Penitentiary Service of Ukraine, the types of administrative coercion.

СУБСИДИАРНОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ПОЛОЖЕНИЙ ГРАЖДАНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА К ФИНАНСОВЫМ ОТНОШЕНИЯМ

Очкуренко С. В.

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
г. Киев, Украина*

В статье обосновывается необходимость и объективный характер subsidiарного применения положений гражданского законодательства к финансовым отношениям. Проводится разграничение между аналогией закона и subsidiарным применением законодательства, а также между subsidiарным применением гражданского законодательства к публичным финансовым отношениям и прямым регулированием гражданским правом отношений, которые тесно связаны с публичными финансовыми правоотношениями.

Ключевые слова: subsidiарное применение гражданского законодательства, финансово-правовое регулирование, финансовые правоотношения, гражданское законодательство.

Постановка проблемы. Subsidiарное применение положений гражданского законодательства к финансовым отношениям – это реальное правовое явление. Поэтому оно должно исследоваться в науке финансового права, а результаты исследования должны служить основой для практики правоприменения, а также учитываться в правотворческой деятельности. Однако эта проблема не была предметом научного исследования, что и обуславливает ее актуальность.

Хотя проблема subsidiарного применения положений гражданского законодательства к финансовым отношениям специально не исследовалась, все же определенная методологическая почва для такого исследования юридической наукой создана работами ученых в сфере теории права (Абрамова А. И., Алексеев С. С., Карташов В. Н., Лазарев В. В., Скакун О. Ф.) и гражданского права (Бару М. Н., Харитонов Е. О.).

Целью этой статьи является разработка методологических положений, которые касаются subsidiарного применения положений гражданского законодательства к финансовым отношениям и которые могли бы быть использованы при осуществлении правоприменения и учтены в правотворческой деятельности.

Изложение основного материала исследования. Если исходить из того, что право и правоотношения являются надстройкой над экономическими и другими базисными отношениями, то финансовое право и финансовые правоотношения выступают надстройкой второго уровня. Фактические финансовые отношения являются надстройкой над экономическими и другими отношениями, а право, регулирующее эти отношения, и правоотношения, которые возникают в результате такого регулирования, являются надстройкой второго уровня. Указанное утверждение не опровергается тем обстоятельством, что фактические финансовые отношения не могут существовать

иначе, как в форме финансовых правоотношений [1, с. 8], поскольку неразрывность фактических финансовых отношений и финансовых правоотношений совсем не означает, что первые как данность вообще не существуют.

Сущность финансового права как надстройки второго уровня предопределяет его тесные связи с отраслями права, которые регулируют базисные отношения. Это объективно обуславливает использование положений гражданского законодательства для регулирования финансовых отношений, применение этих положений к финансовым правоотношениям. Правила, которые установлены актами гражданского законодательства, могут регулировать финансовые отношения и применяться к финансовым правоотношениям субсидиарно.

Проблема субсидиарного праворегулирования и правоприменения давно замечена в юридической науке. К ней обращались Абрамова А. И., Бару М. Н., Белоносов В. О., Карташов В. Н., Лазарев В. В., Поленина С. В., Спектор Е. И. и другие ученые. Однако надлежащего понимания понятия субсидиарного правоприменения никогда не существовало. Наиопытнейшие ученые допускали досадные ошибки, используя это понятие. Так Скакун О. Ф., характеризуя названное понятие, дважды в небольшом по размеру тексте указывает на возможность или невозможность субсидиарного применения гражданского права «к нормам» трудового, семейного, экологического права [2, с. 647]. Но положения законодательства субсидиарно применяются не «к нормам», а к общественным отношениям, правовое содержание которых неполно определено нормами основной отрасли права. При этом Скакун О. Ф. пишет: «Субсидиарное применение возможно только к нормам, которые включены как дополнительные к законодательным актам о семейных, трудовых и некоторых других отношениях» [2, с. 647]; «... к нормам собственно трудового, семейного, экологического права общие положения гражданского права в порядке субсидиарности применяться не могут» [2, с. 647]. Это последнее утверждение указывает на такие ограничения субсидиарного применения норм гражданского права, которые в ч. 1 ст. 9 Гражданского кодекса Украины не указываются.

Лазарев В. В., который на протяжении длительного времени осуществлял исследование теоретико-правовых аспектов проблем применения права и пробелов в праве, вслед за Карташовым В. Н. обозначает субсидиарное правоприменение как межотраслевую аналогию [3, с. 179]. Такое понимание субсидиарного правоприменения сохраняется до настоящего времени. Так, в учебнике, который был издан в 2011 г., Скакун О. Ф. определяет субсидиарное применение норм права как «решение дела или отдельного юридического вопроса при отсутствии норм в определенной отрасли права... при помощи дополнительного использования норм другой родственной отрасли права (межотраслевая аналогия)» [4, с. 429–430]. Бару М. Н. [5, с. 17], Карташов В. Н. [6, с. 30] признавали возможность субсидиарного правоприменения при отсутствии пробелов в законодательстве, но они также писали о преодолении пробелов в законодательстве с помощью субсидиарного правоприменения.

Между тем, субсидиарное правоприменение и аналогия закона – это разные понятия и правовые конструкции. Аналогия закона – это способ заполнения существующих в законодательстве пробелов на стадии правоприменения. При этом ч. 1 ст. 8 Гражданского кодекса Украины не допускает межотраслевой аналогии, в то время

как ст. 8 Гражданского процессуального кодекса Украины и ст. 9 Кодекса административного судопроизводства Украины не исключают межотраслевой аналогии (имеется в виду, что термин «подобные отношения» как условие применения аналогии закона может толковаться и так, что подобными могут быть и отношения, входящие в предмет разных отраслей права). Субсидиарное правоприменение прописывается законодателем, который при урегулировании отношений, являющихся предметом определенной отрасли права, имеет возможность выбора: сформулировать в законе новые специальные положения, принадлежащие к этой отрасли или урегулировать эти же отношения указанием на применение положений законодательства другой отрасли. И в одном, и в другом случае пробелов в законодательстве нет, что не дает возможность вести речь об использовании в таких случаях аналогии закона. Относительно случаев, когда в законодательном акте содержится указание о применении положений, которые распространяются на одни отношения, к другим отношениям, Харитонов Е. О. применяет термин «легальная аналогия». При этом он правильно указывает на то, что «легальная аналогия» не направлена на преодоление пробелов [7, с. 79–80]. Но термин «легальная аналогия» содержит в себе внутреннее противоречие, ибо аналогия предусматривает наличие пробелов, а легальное определение правовых норм, подлежащих применению, исключает наличие пробелов.

Следует обратить внимание, что в ч. 1 ст. 9 Гражданского кодекса Украины речь идет о применении для урегулирования отношений, которые возникают в сфере использования природных ресурсов и охраны окружающей среды, а также к трудовым и семейным отношениям, положений Гражданского кодекса, а не норм гражданского права и даже не норм гражданского права, установленных Гражданским кодексом Украины.

Ч. 2 ст. 1 Гражданского кодекса Украины также устанавливает, что к имущественным отношениям, основанным на административном или другом властном подчинении одной стороны другой стороне, а также к налоговым, бюджетным отношениям гражданское законодательство не применяется, если иное не установлено законом. Это существенное ограничение субсидиарного применения положений гражданского законодательства, которое распространяется практически на все финансовые отношения и, которое, безусловно, подлежит исполнению органами правоприменения. Вместе с тем, оно не исключает такого субсидиарного применения. Ч. 2 ст. 1 Гражданского кодекса Украины формулирует общее правило, которое действует, «если иное не установлено законом». Причем, по нашему мнению, иное может быть установлено законом не только в случаях прямой ссылки на гражданское законодательство, но и в тех случаях, когда законодатель в финансово-правовых целях прямо использует категории и конструкции гражданского законодательства без их отдельного урегулирования актами финансового законодательства. Например, режим налогообложения конкретного субъекта всегда зависит от его гражданско-правового статуса и того, какие сделки он использует в своей деятельности. С другой стороны, нецелесообразно и вряд ли возможно полностью продублировать в тексте Налогового кодекса все гражданско-правовые термины и положения, которые могут повлиять на режим налогообложения.

П. 1 ст. 11 Налогового кодекса Российской Федерации предусмотрено, что «институты, понятия и термины гражданского, семейного и других отраслей законодатель-

ства Российской Федерации, используемые в настоящем Кодексе, применяются в том значении, в каком они используются в этих отраслях законодательства, если иное не предусмотрено настоящим Кодексом». В п. 5.3 ст. 5 Налогового кодекса Украины указано, что «другие термины, которые используются в этом Кодексе и не определяются им, используются в значении, установленном другими законами». Поскольку значение терминов раскрывается не только в определениях соответствующих понятий, а и в законодательных положениях, устанавливающих правовые нормы, п. 1 ст. 11 Налогового кодекса Российской Федерации и п. 5.3. ст. 5 Налогового кодекса Украины следует толковать как предписание субсидиарного применения к налоговым отношениям, в частности, норм гражданского права.

Бюджетный кодекс Украины прямо не устанавливает подобного положения. Нет такого прямо закрепленного положения и в Бюджетном кодексе Российской Федерации. Но это, на наш взгляд, не означает невозможность субсидиарного применения к бюджетным отношениям положений гражданского законодательства, если в Бюджетном кодексе прямо употребляется соответствующее гражданско-правовое понятие. Так, когда в статье Бюджетного кодекса, которая закрепляет норму бюджетного (финансового) права, используется понятие юридического лица, то это означает возможность применения к соответствующим бюджетным (финансовым) отношениям положений гражданского законодательства, определяющих признаки юридических лиц. При ином толковании мы должны будем прийти к выводу, что предписания Бюджетного кодекса, адресованные юридическим лицам, не подлежат применению, поскольку бюджетное законодательство не содержит необходимого набора признаков, позволяющих идентифицировать субъекта как юридическое лицо. Таким образом, считаем, что прямое использование в финансовом законодательстве понятий, терминов или конструкций, сформулированных исключительно гражданским законодательством, означает установление законом исключения из правила ч. 2 ст. 1 Гражданского кодекса Украины о запрете использования гражданского законодательства к финансовым правоотношениям. Вместе с тем, учитывая масштабы использования гражданско-правовых конструкций в публично-правовых отношениях, и во избежание разных подходов в практике правоприменения, вышеуказанную формулировку ч. 2 ст. 1 Гражданского кодекса Украины: «если иное не установлено законом» целесообразно изложить в редакции: «если иное не установлено или не следует из содержания закона».

Одной из наиболее существенных особенностей субсидиарного применения гражданского законодательства к финансовым отношениям является то, что оно не изменяет отраслевую принадлежность финансовых правоотношений. Так, если в формулировке Бюджетного кодекса Украины используются слова «юридическое лицо», то возникшие в результате ее действия правоотношения остаются бюджетными (финансовыми), хотя и предполагают дополнительное использование цивилистического нормативного материала. Из этого следует, что к таким отношениям также подлежат применению принципы и общие нормы именно бюджетного (финансового), а не гражданского законодательства.

Аналогичная ситуация возникает в тех случаях, когда при формулировании норм финансового права законодатель использует термины «солидарная обязанность» или

«солидарная ответственность». Карасева М. В. сделала вывод о том, что институт солидарных должников в налоговом праве является комплексным, гражданско-налоговым, а само явление использования гражданско-правовых институтов в сфере налогообложения квалифицирует как гражданско-правовую детерминацию налогового правотворчества и налогового правоприменения [8, с. 21–22]. Можно было бы согласиться с утверждением о том, что в налоговом законодательстве существует комплексный институт солидарных должников, в состав которого входят положения налогового и гражданского законодательства, устанавливающие финансово-правовые нормы, которые регулируют налоговые (финансовые) отношения. Признание такого комплексного института может быть конструктивным, по меньшей мере, для учебных целей: при изучении дисциплин, соответствующих отраслям права, всегда целесообразно на конкретных примерах показывать межотраслевые связи между правовыми положениями и их группами. Но Карасева М. В. ведет речь о комплексном гражданско-налоговом институте солидарных должников «в налоговом праве». Существование межотраслевых институтов внутри налогового права вообще исключается. Ошибка Карасевой М. В. обусловлена как раз той квалификацией, которую она дает применению положений гражданского законодательства к налоговым (финансовым) правоотношениям. В определенном аспекте тут действительно, как это утверждает Карасева М. В., имеет место детерминация, если признавать такую ее разновидность как детерминация телеологическая. Но использование этой философской категории в данном случае лишено конструктивного характера, так как только вуалирует суть вещей и подталкивает к выводам, не соответствующим этой сущности. Наоборот, квалификация применения к налоговым солидарным обязательствам (налоговой солидарной ответственности) положений гражданского законодательства как subsidiарного правоприменения открывает возможность для выводов, которые соответствуют логике связей между соответствующими правовыми явлениями и которые заключаются в следующем: 1) положения гражданского законодательства применяются к налоговым отношениям в части, не урегулированной положениями налогового (финансового) законодательства; 2) subsidiарное применение положений гражданского законодательства к налоговым отношениям ни в коей мере не изменяет отраслевую принадлежность налоговых правоотношений. Они остаются налоговыми, финансовыми, публичными; 3) положения гражданского законодательства, которые subsidiарно применяются к налоговым отношениям, только по своему информационному содержанию остаются гражданскими. По своей правовой форме они становятся налоговыми, финансовыми, публичными даже тогда, когда законодатель использует термин «солидарная имущественная ответственность» (п. 99.2 ст. 99 Налогового кодекса Украины). Имеется в виду, что, хотя финансовые отношения вслед за Ровинским Ю. А. определяют властно-имущественными почти все ученые, законодатель обычно избегает при формулировании норм налогового права использовать термин «имущество» и производные от него слова. С другой стороны, термин «имущество» и производные от него слова для законодателя являются обычными, когда он формулирует нормы гражданского права.

Обратим внимание, что в Налоговом кодексе Украины используется термин «солидарная ответственность» (п. 98.3 ст. 98; п. 99.2 ст. 99). Если при толковании

п. 99.2 ст. 99 это не создает трудностей, поскольку речь идет о лице, обязанном также исполнять «денежные обязательства», то при толковании п. 98.3 ст. 98 Налогового кодекса Украины возникает нелегкая задача доказать, что термин «солидарная ответственность» охватывает собой и соответствующую обязанность, которая, по логике вещей, также должна быть солидарной. Более удачным представляется использование термина «солидарная обязанность по уплате налогов». Этот термин используется в п. 7 ст. 50 Налогового кодекса Российской Федерации. Из такой формулировки следует, что и ответственность за нарушение солидарной обязанности должна быть солидарной. Поэтому, в п. 98.3 ст. 98 Налогового кодекса Украины целесообразно внести изменения, указав на солидарную обязанность уплатить налог.

Оригинальная правовая конструкция установлена п. 4 ст. 93–4 Бюджетного кодекса Российской Федерации. Речь идет об исковой давности сроком пять лет, которая устанавливается по требованиям Российской Федерации относительно возврата бюджетных средств. Но эти требования, как и правоотношения, в содержание которых они входят, имеют разную правовую природу. Ст. 93–2 Бюджетного кодекса Российской Федерации, устанавливающая предоставление бюджетных кредитов публично-правовым образованиям и юридическим лицам, предусматривает их предоставление в гражданско-правовой форме, а из статьи 93–3 Бюджетного кодекса, предусматривающей предоставление межбюджетных кредитов, следует, что такие кредиты предоставляются в публично-правовой форме. И первые (гражданские), и вторые (финансово-правовые) отношения в ст. 93–4 Бюджетного кодекса Российской Федерации именуются обязательствами перед Российской Федерацией. К обоим этим случаям обязательств применяются положения, установленные Гражданским кодексом Российской Федерации относительно исковой давности. Но к гражданским обязательствам, предусмотренным ст. 93–2 Бюджетного кодекса Российской Федерации, указанные правовые положения применяются прямо, а к финансовым обязательствам – субсидиарно. Последнее не означает возникновения публично-частных отношений, так как финансовые (публичные) правоотношения вследствие применения к ним положений гражданского законодательства не утрачивают своего публичного характера, а положения гражданского законодательства об исковой давности вследствие такого правоприменения приобретают характер публично-правовых норм.

Субсидиарное применение положений гражданского законодательства к налоговым отношениям может иметь место и в силу прямого специального указания законодателя. Так, согласно абз. 1 п. 99.1 ст. 99 Налогового кодекса Украины денежные обязательства физического лица в случае его смерти или объявления судом умершим выполняются его наследниками, которые приняли наследство в пределах стоимости наследуемого имущества и пропорционально доли в наследстве на дату его открытия. Здесь формулируется налогово-правовая норма. И любого другого юридического содержания в цитированном законодательном положении нет. Но порядок предъявления контролирующим органом требований к наследникам налоговым законодательством не устанавливается. Поэтому абз. 2 п. 99.1 ст. 99 Налогового кодекса Украины предусматривает, что претензии к наследникам предъявляются в порядке, установленном гражданским законодательством для предъявления претензий кредиторами наследодателя. На основании этого законодательного положения к нало-

говым правоотношениям subsidiарно применяется ст. 1281 Гражданского кодекса Украины.

Следует, однако, учитывать, что указание в актах финансового законодательства о применении к соответствующим отношениям положений актов гражданского законодательства, не всегда означает subsidiарное применение таких положений. Достаточно часто законодатель таким образом указывает на случаи, когда положение гражданского законодательства применяется прямо для регулирования гражданских отношений, которые тесно связаны с финансовыми отношениями. Так, п. 6 ст. 74 Налогового кодекса Российской Федерации предусматривает, что к правоотношениям, возникающим при установлении поручительства в качестве меры по обеспечению исполнения обязанности по уплате налога, применяются положения гражданского законодательства Российской Федерации, если иное не предусмотрено законодательством о налогах и сборах. В научной литературе высказываются разные позиции по поводу отраслевой принадлежности налогового поручительства. Гетьманцев Д. А. отрицает гражданско-правовой характер этой правовой конструкции [9, с. 14]. Это его утверждение базируется на разграничении публичного и частного права по критерию метода правового регулирования. Публичное право использует императивный метод, а гражданское – диспозитивный метод, который описывается им как право сторон договора отступить от положений законодательства. Но и императивных норм в гражданском праве множество. Поэтому используемый Гетьманцевым Д. А. критерий разграничения публичных и частных отношений не является универсальным для всех случаев отраслевой квалификации нормативных положений.

Карасева М. В. утверждает, что правовой режим поручительства в сфере налогообложения является равнозначным таковому в гражданском праве, что эта правовая конструкция «работает» за пределами налогового правоотношения, а поэтому должна сохранять свою гражданско-правовую оригинальность [8, с. 21–22]. С этим утверждением следует согласиться, заметив, что автоматическое применение норм гражданского права о поручительстве к отношениям по обеспечению исполнения налоговой обязанности является невозможным, поскольку гражданское законодательство предусматривает, что поручительством обеспечивается выполнение гражданских обязательств. Поэтому совершенно необходимым является общее указание в налоговом законодательстве на возможность применения поручительства с целью обеспечения выполнения обязанности по уплате налогов и сборов. Поручитель добровольно вступает в гражданское правоотношение с налоговым органом и в пределах этого правоотношения принимает на себя обязанности и ответственность, которые несет плательщик налога в обеспеченном поручительством налоговом правоотношении. Отсюда правоотношение по налоговому поручительству сохраняет свою гражданско-правовую природу, хотя содержание, объем прав, обязанностей и ответственности поручителя определяется, исходя из закона, объема обязанностей и ответственности налогоплательщика в налоговом правоотношении.

Сравнение Налогового кодекса Украины и Налогового кодекса Российской Федерации показывает, что публичный элемент в отношениях по обеспечению исполнения обязанности по уплате налогов и сборов в законодательстве Украины выражен более ярко. Так, Налоговый кодекс Украины в отличие от Налогового кодекса Рос-

сийской Федерации не предусматривает заключения договора налогового залога, а основанием его возникновения устанавливает юридические факты налогово-правового характера. Но ярко выраженные публично-правовые элементы в положениях Налогового кодекса Украины по залогам не превращают налоговый залог в финансово-правовое явление. По своей сути оно остается явлением гражданско-правовым. Эта сущность выражается в праве залогодержателя при соответствующих условиях получить удовлетворение за счет заложенного имущества преимущественно перед другими лицами, имеющими имущественные права в отношении к залогодателю (ст. 572 Гражданского кодекса Украины). Преимущественное право залогодержателя перед другими лицами – это право на вещь, которое не может быть иным, нежели гражданским правом. Но к вещному праву права залогодержателя, в том числе, и при налоговом залоге, не могут быть сведены. Чанышева А. Р. убедительно доказала, что залог как способ обеспечения и исполнения гражданских обязательств включает в себя вещную и обязательственную составляющую [10, с. 42–56]. Гражданско-правовая обязательственная составляющая при налоговом залоге не имеет места. Даже в соответствии с Налоговым кодексом Российской Федерации, предусматривающем заключение договора залога во исполнение обязанности уплатить налоги и сборы, правоотношения между налогоплательщиком и налоговым органом по залогам следует квалифицировать как налоговые, поскольку в основной своей части относительно обязанностей плательщика налогов перед налоговым органом, они обеспечиваются налоговой санкцией, которая предусмотрена ст. 125 Налогового кодекса Российской Федерации. В соответствии со ст. 124 Налогового кодекса Украины нарушение порядка отчуждения плательщиком налогов имущества, находящегося в налоговом залоге, также влечет применение штрафных (финансовых) санкций. Однако субсидиарное применение норм, установленных актами гражданского законодательства, к относительным правоотношениям по налоговому залогам не исключается. Условием такого правоприменения является неурегулированность этих отношений не только Налоговым кодексом, но и другими налоговыми законами и подзаконными правовыми актами. Таким подзаконным актом и является Порядок применения налогового залога органами доходов и сборов, который был утвержден приказом Министерства доходов и сборов Украины от 10 октября 2013 г. № 572, в соответствии с полномочиями, предоставленными ему п. 93.3 ст. 93 Налогового кодекса Украины.

Поэтому позиция Карасевой М. В., согласно которой налоговый залог, как и налоговое поручительство, используются в сфере налогообложения в чистом гражданско-правовом виде [8, с. 21–22] является правильной лишь относительно вещно-правовой составляющей правоотношений по налоговому залогам.

Если же залогодателем является третье лицо, которое обозначается в ч. 1 ст. 538 Гражданского кодекса Украины как имущественный поручитель, то вещно-правовая составляющая налогового залога сохраняет свою гражданско-правовую природу. В Украине применение имущественного поручительства как способа обеспечения налоговых обязанностей не предусматривается. Но в России такой способ используется. Поэтому проблема отраслевой принадлежности относительного правоотношения по налоговому залогам в таких случаях представляет теоретический интерес. Поскольку такое правоотношение возникает на основании договора между субъектами, которые не подчинены один

другому, оно должно квалифицироваться как гражданское. Этот вывод ставится под сомнение ст. 125 Налогового кодекса Российской Федерации, которая устанавливает штраф за несоблюдение порядка владения, пользования и (или) распоряжения имуществом, относительно которого налоговым органом осуществлены обеспечительные меры в виде залога. При этом названная статья не содержит никакого указания на субъект названного правоотношения. Следовательно, таковым может быть любой залогодатель, в том числе и имущественный поручитель. Таким образом, действующий Налоговый кодекс Российской Федерации за нарушение имущественным поручителем гражданско-правовых обязанностей устанавливает налогово-правовые санкции. Здесь нет теоретической чистоты. Но законодатель не лишен права отступать от теоретических постулатов для достижения цели, которую он оценивает как цель, ради которой можно пойти на отступление от теоретических схем. Что касается перспектив совершенствования законодательства, то они могут заключаться в установлении императивного требования о включении в договор налогового залога обязательного условия об ответственности залогодателя – имущественного поручителя за нарушение обязательства налогового залога в том же размере, в котором отвечает залогодатель – плательщик налога.

Нет необходимости в субсидиарном правоприменении в случаях осуществления государственных займов и предоставления кредитов за счет бюджетных средств, поскольку на такие отношения положения гражданского законодательства распространяются прямо. Утверждение о том, что такие отношения регулируются финансовым правом [11, с. 12], игнорируют то обстоятельство, что в такие отношения соответствующие субъекты вступают на основе вольного волеизъявления. Что касается Бюджетного кодекса Украины, то он даже предусматривает при осуществлении государственных займов принятие обязательств от имени Украины с условием об отказе от суверенного иммунитета в возможных судебных делах, связанных с возвратом кредитов (займов) (ч. 5 ст. 16 Бюджетного кодекса Украины).

Финансовое право регулирует лишь те отношения, в пределах которых возникают финансово-правовые предпосылки для соответствующих сделок, связанные с принятием решения об осуществлении государственных займов. Но необходимость этих предпосылок не способна исключить гражданский характер правоотношений, о которых идет речь, как и государственный заказ, определенный соответствующим публично-правовым актом, не влияет на гражданско-правовой характер гражданских обязательств, возникающих на основании договоров, которые заключаются в соответствии с государственным заказом. Утверждение об административно-правовом характере таких договоров противоречат закону (ч. 1 ст. 649 Гражданского кодекса Украины; ст. 183 Гражданского кодекса Украины) и не могут рассматриваться как целесообразные.

На основании государственной гарантии (ст. 17 Бюджетного кодекса Украины) также возникают гражданские правоотношения, к которым положения гражданского законодательства применяются прямо, а не субсидиарно. Вместе с тем, следует признать, что к правоотношениям, которые возникают на основании государственной гарантии, положения Гражданского кодекса Украины, которые касаются гарантии, могут применяться только в порядке аналогии закона, ибо прямо они распространяются только на отношения, в которых гарантом выступает банк, другое финансовое учреждение, страховая организация (ст. 560 Гражданского кодекса Украины).

Таким образом, актами финансового законодательства предусмотрено заключение целого ряда гражданско-правовых договоров, а также возможность осуществления односторонних сделок, на основании которых возникают гражданские правоотношения, к которым прямо, а не субсидиарно применяются нормы гражданского законодательства, а также положения финансового законодательства, закрепляющие нормы гражданского права.

Финансовое законодательство предусматривает и заключение сугубо публичных договоров. Сугубо финансово-правовыми являются договора про рассрочку и отсрочку исполнения денежных обязательств плательщиков налогов (ст. 100 Налогового кодекса Украины). Такие договора не влияют на налоговый характер правоотношений, исполнение обязанности в которых производится с отсрочкой или рассрочкой. Поэтому, следует согласиться с суждением Гетьманцева Д. А. о том, что на этот вид договоров не распространяются общие положения об обязательствах и о действительности сделок [9, с. 14]. Однако, к возникающим отношениям возможно применение соответствующих положений Гражданского или Хозяйственного кодексов Украины по аналогии.

Выводы. Изложенное свидетельствует о том, что нормы гражданского права могут субсидиарно применяться к финансовым правоотношениям. Но при этом условием правильного субсидиарного правоприменения является четкое разграничение финансовых и гражданских правоотношений. Поэтому дальнейшие исследования проблемы субсидиарного применения норм гражданского права к финансовым правоотношениям должны вестись наряду с исследованием проблемы разграничения отношений, которые регулируются гражданским правом, с одной стороны, и отношений, которые регулируются финансовым правом, с другой стороны, а также исследованием разграничения норм гражданского и финансового права.

Список литературы:

1. Воронова Л. К. Наука фінансового права та її сучасні завдання / Л. К. Воронова // Фінансове право. – 2007. – № 1 – С. 5–9.
2. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) / О. Ф. Скакун. – Х. : Эспада, 2005 – 840 с.
3. Лазарев В. В. Пробелы в праве и пути их устранения / В. В. Лазарев. – М. : Юрид. литература, 1974. – 184 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: [підручник] / О.Ф. Скакун. – К. : Правова єдність, 2011. – 520 с.
5. Бару М. Н. О субсидиарном применении норм гражданского права к трудовым правоотношениям / М. Н. Бару // Советская юстиция. – 1963. – № 14. – С. 16–18.
6. Карташов В. Н. Применение права: [учебное пособие] / В. Н. Карташов – Ярославль : Ярославский государственный университет, 1980. – 74 с.
7. Харитонов Є. О. Нариси теорії цивільстики (поняття та концепти): [монографія] / Є. О. Харитонов – Одеса : Феникс, 2008. – 464 с.
8. Карасева (Сенцова) М. В. Гражданско-правовая детерминация налогового правотворчества и правоприменения / М. В. Карасева (Сенцова) // Финансовое право. – 2012. – № 4. – С. 21–26.
9. Гетьманцев Д. О. До питання про предмет і метод фінансового права / Д. О. Гетманцев // Фінансове право. – 2008. – № 2. – С. 13–16.
10. Чанишева А. Р. Іпотечні цивільні правовідносини: [монографія] / А. Р. Чанишева. – Одеса : Феникс, 2009. – 148 с.
11. Худяков А. И. К вопросу о содержании некоторых финансово-правовых категорий / А. И. Худяков // Финансовое право. – 2010 – № 2 – С. 10–13.

Очкуренко С. В. Субсидіарне застосування положень цивільного законодавства до фінансових відносин / С. В. Очкуренко // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 2. – С. 80-90.

У статті обґрунтовується необхідність і об'єктивний характер субсидіарного застосування положень цивільного законодавства до фінансових відносин. Проводиться розмежування між аналогією закону й субсидіарним застосуванням законодавства, а також між субсидіарним застосуванням цивільного законодавства до публічних фінансових відносин і прямих регулюванням цивільним правом відносин, які тісно пов'язані з публічними фінансовими правовідносинами.

Ключові слова: субсидіарне застосування цивільного законодавства, фінансово-правове регулювання, фінансові правовідносини, цивільне законодавство.

SUBSIDIARY APPLICATION OF THE PROVISIONS OF THE CIVIL LAW TO THE FINANCIAL RELATIONSHIP

Ochkurenko S. V.

Kyiv National Taras Shevchenko University, Kiev, Ukraine

According to conventional Ukraine's and other post-Soviet states' doctrine the legal system includes branches of law that are distinguished depending on the subject and method of legal regulation. Subject of law– is the sphere of social relations, which is governed by its legal framework. On the proper qualifications of belonging law branch and public relations depend important legal consequences, as each branch of law has its legal instruments. For example, the judgment may have different meanings, sometimes completely opposite, depending only on the branch of law qualifications of norms or social relations, selected by the judge. Particularly responsible is the choice between public and private law qualifications as regulatory mechanisms differ significantly in public and private law.

Problems of qualification based on that specific social relationships in real life are closely intertwined. Therefore, the legislator often sets the rules of various branches of law in the text of the same regulations, without any clear indication of their branch belonging. However, a particularly difficult finding the right legal solution becomes when legislation does not explicitly establish branch rules that can be applied to a particular situation.

Sometimes this happens due to the imperfection and inadequate legislation. In these cases, lawyers are forced to seek legal provisions governing such relations, that is, to apply the law of analogy.

In other cases, the legislator purposely, in order to optimize the legal regulation directly or indirectly indicates the need for some (auxiliary) rules usage from other legal branch affiliation. Then it comes to the subsidiary application of the provisions of one branch belonging to the relationship, which is located in the regulation of other areas of law. Moreover, according to the author, it is necessary to clearly distinguish between the application of the provisions of civil law by analogy and their subsidiary application.

The article points to the objective necessity of the subsidiary application of civil law to the financial relationship. This is justified by the fact that public financial relations have superstructural nature over civilian relations. For example, the tax treatment of a particular subject always depends on the civil legal status and which transactions it uses in its operations. On the other hand, it is impractical and hardly possible to completely duplicate in the text of the Tax Code, all civil and legal terms and conditions that may affect the taxation regime. In some cases, the legislator to create new financial legal structures also partially uses the civil law (the tax liability, the solidary obligation, the solidary responsibility of taxpayers, etc.), which indicates the current trend of strengthening the interaction of these branches of law.

Thus, the subsidiary application of the provisions of the civil law to the financial relationship are objective and necessary legal reality. However, when using such a right tool is necessary to consider the limits imposed by law and follow from the nature of relations.

The main feature of the subsidiary application is that the civil law is used in this case not for regulation of civil relations, and for the regulation of public financial relations with applications to a particular case of all the principles and general provisions of the financial law. The most difficult cases to distinguish between are cases of use of the subsidiary and cases where the civil law is applied directly to the regulation of relations, which are closely related to financial relationships. In the mentioned cases, to each specific situation are also applied the principles and general rules of civil law, rather than financial law. Therefore, the prospects for further study of the problem of a subsidiary application of the civil law to the financial relationship the author sees in the field of research a wide range of issues on the division of financial and civil relations.

Key words: subsidiary application of the provisions of the civil law, financial legal regulation, financial legal relations, civil legislation.

КЛАСИФІКАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Пузирний В. Ф.

*Чернігівський національний технологічний університет,
м. Чернігів, Україна*

У статті здійснено наукову класифікацію адміністративної діяльності установ Державної кримінально-виконавчої служби України. Досліджено різні наукові підходи до адміністративної діяльності установ виконання покарань, визначено основні критерії класифікації щодо пенітенціарних установ.

Ключові слова: адміністративна діяльність, управління, установи виконання покарань, класифікація адміністративної діяльності, види адміністративної діяльності.

Постановка проблеми. Державна кримінально-виконавча служба України (далі – ДКВС України), як і більшість державних інституцій в Україні, знаходиться у стані пошуку оптимальної моделі функціонування. На жаль, багато кроків, які були уже впроваджені в практичну діяльність, були недостатньо ефективними, а кінцевий їхній результат не зміг задовольнити потребу у швидких та якісних змінах. Слід відзначити, що останнім часом відбуваються суттєві зрушення у кримінально-виконавчому законодавстві, головним призначенням яких є досягнення європейських стандартів утримання засуджених осіб. Однак одних тільки змін у кримінально-виконавчій сфері недостатньо. Потребує удосконалення управлінська (організаційна) складова функціонування означеної служби, для початку, через визнання її важливості та паритетності з кримінально-виконавчими відносинами, а в подальшому і необхідності її модернізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом відбувається перегляд наукових підходів до функціонування системи виконання покарань. Слід зазначити, що сучасні наукові розробки містять питання різного спрямування, серед яких і питання управління, взаємодії, організаційних технологій тощо. Серед вітчизняних учених необхідно відзначити роботи Бараша Є. Ю., Галая А. О., Гречанюка С. К., Зливка С. В., Петкова В. П., Сикала М. М. тощо. Разом з тим деякі питання адміністративного спрямування у системі виконання покарань залишені поза увагою. Одним із таких питань є адміністративна діяльність. Таким чином, на наш погляд, нині виникло наукове завдання розроблення концепції адміністративної діяльності установ та органів виконання покарань.

Метою статті є дослідження правової природи та теоретичних підходів до класифікації адміністративної діяльності в установах виконання покарань.

Виклад основного матеріалу. Кожен з видів адміністративної діяльності установ виконання покарань передбачає відповідні провадження та процедури, які здійсню-

ються уповноваженими суб'єктами відповідно до встановлених норм. Зважаючи на те, що установа виконання покарань являє собою організаційну (або управлінську) систему, функціонування якої піддається внутрішньому і зовнішньому впливу, адміністративну діяльність у згаданій установі залежно від її спрямованості можна розподілити на внутрішньосистемну і зовнішньосистемну.

Внутрішньосистемна адміністративна діяльність здійснюється безпосередньо в межах виправної колонії як особливої державної установи і має своєю метою організацію роботи всіх її елементів. А правовідносини, які виникають при цьому, ґрунтуються на співвідпорядкованості. Суб'єктами означених правовідносин виступають адміністрація установи, вищі й нижчі структурні підрозділи, окремі співробітники. У деяких випадках ними також можна визнати спецконтингент. Наприклад, керівництво виробництвом в установах здійснюють відповідні категорії персоналу, а самою трудовою діяльністю займаються засуджені. Внутрішньосистемна діяльність характерна не тільки для адміністративних підрозділів (відділу кадрів, канцелярії тощо), але і для виховних, режимних, охоронних підрозділів.

Спільна діяльність пронизує весь цикл управління від початку до кінця і є невід'ємною частиною будь-якої системи, функціонально-організаційний механізм якої складається із сукупності впорядкованих елементів, взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою [1, с. 238]. Слід також зазначити, що організація внутрішньої спільної діяльності носить об'єктивний характер і обумовлена такими причинами, як: 1) спільність основних цілей і завдань взаємодіючих структурних підрозділів; 2) необхідність максимального використання наявних у їхньому розпорядженні сил і засобів; 3) різна компетенція підрозділів; 4) функціонування підрозділів у схожих умовах і єдина спрямованість їхньої діяльності на ті ж самі об'єкти управління [2, с. 152].

Важливо підкреслити, що внутрішньосистемна адміністративна діяльність займає не однакове місце в різних підрозділах виправних колоній. На практиці функціонують «штабні» (або забезпечувальні) підрозділи, для яких функції збору, оброблення інформації, прогнозування, планування, контролю виступають визначальними. Означена діяльність у силу специфіки самих установ, їхнього призначення і функціонування є більшою за обсягом і включає в себе, зокрема, провадження з прийому на службу; атестації персоналу; переміщення по службі; присвоєння спеціальних звань та обліку стажу проходження служби; забезпечення безпеки співробітників; діловодство; заохочувальне та дисциплінарне провадження; провадження з розгляду звернень співробітників; відшкодування можливих матеріальних збитків завданих співробітникам; припинення служби; відновлення на службі.

Ми погоджуємось з позицією Бараша Є. Ю., який зазначає, що до основних властивостей системи управління ДКВС України необхідно віднести такі положення: забезпечення єдності системи управління ДКВС України, яка функціонує на ґрунті загальних принципів та форм державного управління; забезпечення публічно-правового характеру управління в ДКВС України, що передбачає переважне застосування адміністративно-правових методів його здійснення; формування механізму управління ДКВС України як певного системно-структурного утворення, яке складатиметься із певних елементів (суб'єкт, об'єкт, механізм, функції, організаційна структура, кадри, процес), де наявність зв'язків взаємозалежності та взаємообумовленості передбачає

виникнення та існування системи управління ДКВС України як цілісного за змістом та єдиного за формою явища; визнання системи управління засобом та формою реалізації управлінських відносин та здійснення управлінського впливу, забезпечення належної реалізації мети, функцій, структури, методів і процесів управління [3, с. 374].

Слід також погодитись з думкою Гречанюка С. К. про те, що практика діяльності установ виконання покарань, на наш погляд, дозволяє визначити наступні організаційно-управлінські фактори, що впливають на внутрішньосистемну діяльність: 1) інформаційне забезпечення; 2) розроблення, прийняття і реалізація рішень; 3) координація; 4) контроль за діяльністю структурних підрозділів з реалізації рішень; 5) оцінювання ефективності організації функціонування структурних підрозділів виправної установи; 6) кадрове забезпечення; 7) функціонально-організаційна структура; 8) матеріально-технічне забезпечення [1, с. 243].

Зовнішньосистемна адміністративна діяльність передбачає наявність зовнішніх зв'язків з іншими державними та недержавними інституціями. Фактично йдеться про взаємодію (спільну діяльність). Це правовідносини несубординаційного характеру з невідносними їм державними органами, підприємствами, установами, громадськими та релігійними об'єднаннями, окремими громадянами.

Сама специфіка ДКВС України як одного із суб'єктів правоохоронної діяльності зумовлює вирішення установами цієї служби, поряд з основними, й другорядних завдань з підтримання правопорядку, громадської безпеки, боротьби з правопорушеннями та їх профілактики. Тому законодавець абсолютно виправдано наділив їх повноваженнями, які дозволяють їм бути активним учасником правоохоронної діяльності, зокрема щодо здійснення оперативно-розшукових та адміністративно-юрисдикційних заходів.

Треба вказати, що внутрішня адміністративна діяльність установ виконання покарань за обсягом поступається їй предметній діяльності виконання кримінальних покарань, але саме вона виступає якісною характеристикою діяльності означених установ як системи управління.

Внутрішня адміністративна діяльність виправних колоній включає в себе такі види проваджень:

- провадження у справах про адміністративні правопорушення;
- провадження з розгляду звернень та скарг громадян та засуджених;
- діяльність щодо взаємодії з іншими державними органами та недержавними організаціями.

Іншою підставою для класифікації адміністративної діяльності виправної колонії необхідно вважати об'єкт її впливу, яким виступають громадяни, юридичні особи, самі співробітники, управлінський процес, окремі елементи відносин персоналу установ зі спецконтингентом. Виходячи з цього, виділяється:

- адміністративна діяльність, що пов'язана з процедурами, які виникають між персоналом установ виконання покарань та громадянами і юридичними особами;
- адміністративну діяльність, що передбачає процедури забезпечення роботи із засудженими (питання планування, організації, взаємодії, координації, контролю за виховною, оперативно-розшуковою, наглядовою та іншою діяльністю, де об'єктом впливу виступає засуджений);

– адміністративну діяльність, яка передбачає процедури кадрової роботи, вона включає в себе виховну та соціально-правову роботу, роботу з прийому на службу, зміцненню службової дисципліни співробітників тощо. У цій ситуації йдеться насамперед про відносини між кадровими підрозділами та співробітниками у питаннях службової діяльності.

Ще однією підставою для класифікації адміністративної діяльності можна виділити її зміст. Він має визначальне значення для характеристики будь-якого явища. Адміністративні правовідносини, що виникають при здійсненні адміністративної діяльності, можуть мати як охоронний, так і регулятивний характер. Перші припускають захист порушеного або реалізованого права, наявність юридичного спору, відповідно, здійснювана адміністративна діяльність є юрисдикційною. Наприклад, останньою можна визнати:

- провадження за зверненнями громадян;
- провадження у справах про адміністративні правопорушення;
- дисциплінарне провадження щодо персоналу.

Другий вид відносин передбачає вирішення управлінських справ, не пов'язаних зі спірними ситуаціями, адміністративна діяльність при цьому може бути іменована як управлінська, виконавчо-розпорядча, до неї, зокрема, відносяться:

- провадження з комплектування штатів колонії;
- організаційно-аналітична діяльність і планування;
- забезпечення особистої безпеки персоналу;
- прийняття управлінських рішень і контроль за їх виконанням.

Таким чином, на нашу думку, можна виділити такі види адміністративної діяльності виправної колонії:

- за спрямованістю – внутрішньосистемна і зовнішньосистемна;
- за об'єктом впливу – адміністративна діяльність щодо громадян; щодо забезпечення роботи із засудженими; роботи з особовим складом;
- за змістом – юрисдикційна та управлінська (виконавчо-розпорядча) адміністративна діяльність.

Адміністративна діяльність виправних колоній обумовлена не тільки відповідними адміністративними функціями, реалізація яких на них безпосередньо покладається, а й організаційною побудовою самих установ. Зважаючи на це, цікавим є питання про взаємозв'язок адміністративної діяльності як однієї з функцій виправної колонії та її організаційної структури.

Організаційна структура виправних колоній має свої особливості залежно від самого виду установи, рівня безпеки, умов утримання засуджених, різноманіття управлінських відносин. Зважаючи на означене, на рівні нормативно-правових актів затверджується штатний розпис та структурні підрозділи, які виконують конкретні завдання. Так, зокрема, структура адміністрації установи виконання покарань, крім начальника установи, складається з: першого заступника начальника установи – заступника начальника установи з нагляду і безпеки, охорони та оперативної роботи; заступників начальника установи: із соціально-виховної та психологічної роботи начальника відділу соціально-виховної та психологічної роботи; з інтендантського та комунально-побутового забезпечення – начальника відділу з інтендантського та

господарського забезпечення; з виробництва; помічника начальника установи по роботі з особовим складом. В установах виконання покарань утворені та функціонують відділи: нагляду і безпеки; охорони; оперативний; соціально-виховної та психологічної роботи; по контролю за виконанням судових рішень; планово-виробничий; інтендантського та господарського забезпечення; бухгалтерія; інформаційна група; канцелярія; по роботі з особовим складом; відомчої пожежної охорони [4].

Організаційна структура являє собою частину організаційної підсистеми соціальної системи, яка виступає сполучною ланкою всіх інших складових (фінансової, технічної, матеріально-господарської, інформаційної тощо). Її елементами виступають не реальні об'єкти, не фізичні особи, а посади, права, обов'язки і відповідальність осіб, які їх обіймають.

Компоненти організаційної структури як за своїм призначенням, так і за способом утворення та формалізації неоднорідні і можуть бути класифіковані наступним чином:

1) сукупність посад, служб, підрозділів, нормативно закріплених у штатному розписі;

2) сукупність структурних елементів, які не передбачені штатним розписом, але є офіційними, і створюються у встановленому порядку (громадські ради, колегії, комісії тощо);

3) сукупність неурядових інституцій, що функціонують у межах цієї системи.

Організаційна структура виправних колоній діалектично взаємопов'язана з їхніми функціями. Цей зв'язок обумовлений дуалістичною природою управління, яке, на думку Анісімова В. М., складається з двох етапів: побудови системи та її функціонування [5, с. 22].

Слід зазначити також про тісне переплетення структурного та функціонального аспектів в управлінні. Як зазначає Атаманчук Г. В., будь-яка організація взаємодії людей має два «виміри»: статичний (структурний), що надає взаємодії стійкість, визначеність, послідовність, і динамічний (функціональний), пов'язаний з реальним практичним зв'язком, внаслідок якого і виникає підсумковий, сукупний результат праці. Обидва «виміри» взаємозумовлені, бо тільки структура у вигляді організаційного колективу людей певного рівня може функціонувати, і лише дійсне функціонування, яке виражається в об'єктивних результатах, свідчить про структуру та її активність. Одного виміру немає без іншого [6, с. 28].

Слід зазначити, що відповідні адміністративні функції виправної колонії реалізуються посадовими особами конкретних структурних підрозділів установи. При цьому для деяких з них адміністративна діяльність є визначальною, основною, тобто вони безпосередньо вирішують питання забезпечення діяльності установи: здійснюють роботу з особовим складом або забезпечують роботу із засудженими за різними напрямками. За видами адміністративної діяльності можна віднести такі напрямки роботи:

1) робота з персоналом (цим напрямком займаються керівники установи, а також спеціальні відділи (групи) роботи з особовим складом);

2) адміністративна діяльність щодо забезпечення функціонування установ (інженерно-технічного забезпечення, зв'язку та озброєння; відділу (групи) комунально-побутового забезпечення; відділу (групи) виконання судових рішень; підрозділів відомчої пожежної охорони).

Також можна назвати підрозділи, персонал яких здійснює тільки окремі елементи адміністративної діяльності (наприклад, аналіз, планування, організацію, контроль) з метою найбільш ефективної реалізації своїх основних функцій [7, с. 46]. До них відносяться: відділ нагляду і безпеки; оперативний відділ; відділ соціально-виховної та психологічної роботи.

Наведені положення дозволяють зробити висновок, що усі підрозділи виправної установи здійснюють адміністративну діяльність.

Залежно від обсягу виконуваних адміністративних функцій посадових осіб виправної установи можна класифікувати на три види:

– посадові особи, для яких внутрішньосистемні адміністративні функції є основними;

– посадові особи, для яких характерне здійснення тільки окремих елементів внутрішньосистемної адміністративної діяльності з метою найбільш ефективної реалізації своїх основних функцій з виконання кримінальних покарань;

– посадові особи відповідних підрозділів, які у своїй діяльності виконують адміністративні функції зовнішньосистемного характеру нарівні з іншими основними функціями з виконання кримінальних покарань.

Висновки. Таким чином, виправні установи, виступаючи особливим елементом кримінально-виконавчої системи, беруть участь в адміністративній діяльності як об'єкти впливу з боку територіальних органів управління та Державної пенітенціарної служби України і самі безпосередньо здійснюють адміністративну діяльність як суб'єкти, реалізуючи покладені на них внутрішньосистемні і зовнішньосистемні адміністративні функції.

Під адміністративною діяльністю виправної колонії слід розуміти сукупність виконавчо-розпорядчих дій, які здійснюються посадовими особами цих установ в адміністративно-правових формах і завдяки реалізації адміністративно-правових методів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування установи та попередження адміністративних правопорушень.

Адміністративна діяльність виправних колоній, на наш погляд, поділяється на такі види:

1) за спрямованістю: а) внутрішньосистемна адміністративна діяльність; б) зовнішньосистемна адміністративна діяльність;

2) за об'єктом впливу: а) адміністративна діяльність щодо громадян; б) адміністративна діяльність щодо забезпечення роботи із засудженими; в) робота з персоналом.

3) за змістом: а) юрисдикційна адміністративна діяльність; б) управлінська (виконавчо-розпорядча) діяльність.

Список літератури:

1. Гречанюк С. К. Теорія та практика взаємодії органів та установ Державної пенітенціарної служби України з державними та неурядовими інституціями : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес: фінансове право; інформаційне право» / С. К. Гречанюк ; Національний університет державної податкової служби України. – Ірпінь, 2011. – 520 с.

2. Управление органами, исполняющими наказания: [методические разработки и материалы к курсу] / Под ред. Г. А. Туманова. – М. : Академия МВД СССР, 1980. – 386 с.

3. Бараш Є. Ю. Адміністративно-правові засади управління Державною кримінально-виконавчою службою України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Є. Ю. Бараш. – Х., 2012. – 474 с.

4. Про затвердження Інструкції з організаційно-штатної роботи в органах, установах та навчальних закладах кримінально-виконавчої системи і типових штатів і штатних нормативів цих органів, установ і навчальних закладів : Наказ ДДУПВП від 09.09.2004 року № 173.

5. Анисимков В. М. К вопросу о понятии управления органами внутренних дел / В. М. Анисимков // Труды Академии управления МВД России. Актуальные проблемы совершенствования управленческой деятельности органов внутренних дел. – М., 1998. – С. 20–23.

6. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: [учебник] / Г. В. Атаманчук. – М. : Юридическая литература, 1997. – 400 с.

7. Мельникова Н. А. Административная деятельность учреждений Федеральной службы исполнения наказаний: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Н. А. Мельникова. – М. : Академия управления МВД РФ, 2011. – 272 с.

Пузырний В. Ф. Классификация административной деятельности в учреждениях исполнения наказаний / В. Ф. Пузырний // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 2. – С. 91-97.

В статье проведена научная классификация административной деятельности учреждений Государственной уголовно-исполнительной службы Украины. Исследованы различные научные подходы к административной деятельности учреждений исполнения наказаний, определены основные критерии классификации относительно пенитенциарных органов и учреждений.

Ключевые слова: административная деятельность, управление, учреждения исполнения наказаний, классификация административной деятельности, виды административной деятельности.

CLASSIFICATION OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY IN ESTABLISHMENTS OF EXECUTION OF PUNISHMENTS

Puzyrnyy V. F.
Chernihiv National Technological University, Chernihiv, Ukraine

Significant changes in the criminal and executive legislation are being happening last time which main appointment is achievement of the European standards of the maintenance of the condemned persons. But only changes in the criminal and executive sphere it isn't enough. Administrative (organizational) component of functioning of the specified service needs improvement, for a start, through recognition of its importance and an equal share criminal and executive relations, and further need of its modernization.

Each of types of administrative activity of establishments of execution of punishments provides the corresponding productions and procedures which are carried out by authorized subjects according to the established norms. Consider, that establishment of execution of punishments represents organizational (or administrative) system, which functioning is exposed to internal and external influence, administrative activity in the mentioned establishment depending on its orientation can be divided on intrasystem and outwardly system.

Another reason for the classification of administrative activities penitentiary facility must consider its influence as which citizens, legal entities, employees, the administrative process, separate elements of the relations of the personnel of establishments with special squads act. Proceeding from it, it is allocated:

– the administrative activity which connects with procedures which arise between the personnel of establishments of execution of punishments and citizens and legal entities

– administrative activity providing procedures of ensuring work with condemned (questions of planning, the organization, interaction, coordination, control of educational, operational search, supervising and other activity where as object of influence acts condemned)

– administrative activity which provides procedures of personnel work, it includes educational, social and legal work on reception on service, to strengthening of office discipline of employees etc. In this situation first of all the question is about the relations between personnel divisions and employees in questions of office activity.

So, correctional facilities, acting as a singular element of criminal and executive system, participate in administrative activity as the objects of influence from the governing bodies and the Public penitentiary service of Ukraine, and directly carry out administrative activity as subjects, realizing assigned to them intrasystem and outwardly system administrative functions.

Key words: administrative activities, management, establishment of execution of punishments, classification of administrative activities, types of of administrative activities.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 2. С. 98-103.

УДК 347.961

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОВІДНОСИН ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ ТА АДВОКАТУРИ

Чижмар К. І.

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна*

Сформульовано характеристику нотаріату як специфічного інституту в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. З'ясовано аспекти взаємодії нотаріату із органами адвокатури. Висвітлено специфічні спільні та відмінні риси нотаріату та адвокатури.

Ключові слова: нотаріат, нотаріальна діяльність, функції нотаріату, нотаріальна процесуальна форма, адвокат, інститут адвокатури, адвокатська діяльність.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства важливого значення у здійсненні діяльності щодо охорони права надається інституту нотаріату. Діяльність нотаріату істотно впливає майже на всі сфери суспільного життя країни. Формування в Україні ринкової економіки, основу якої становить приватна власність, зумовило потребу в посиленні правового регулювання господарських відносин, що сприяло підвищенню ролі нотаріату як основного регулятора таких відносин. Підвищення цивільно-правової активності населення, розвиток підприємництва зумовило необхідність прийняття Закону України «Про нотаріат», принципово новим положенням якого було встановлення приватної нотаріальної діяльності. Сучасний нотаріат завдяки Закону став порівняно самостійною правовою інституцією, що характеризується особливим предметом, змістом і функціями нотаріальної діяльності.

Разом з тим, на сучасному етапі розвитку суспільства адвокатура є єдиною недержавною структурою в системі правоохоронних органів. Це добровільне професійне громадське об'єднання. Адвокат за своєю правовою природою – вільна професія, звідси – громадський характер цього правозахисного інституту.

Отже, у системі органів, які здійснюють правоохоронну діяльність, особливе місце належить саме адвокатурі та нотаріату, основним напрямом діяльності яких є правове забезпечення захисту прав і свобод людини, законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Забезпечуючи охорону прав і свобод людини, адвокатура і нотаріат своєю діяльністю сприяють утворенню правової держави, і, по суті, гарантують правовий захист людини, що згідно з Конституцією України визнається найбільшою соціальною цінністю держави.

Автор ставить собі за мету – ґрунтовне опанування теоретичних положень матеріального і процесуального законодавства, пов'язаного з адвокатською та но-

таріальною діяльністю, вивчення норм чинного законодавства, що регулює діяльність цих правових інститутів, правильне розуміння правової природи адвокатури і нотаріату, їх завдань, функцій, принципів.

Теоретичною базою нашого дослідження стали наукові монографії та статті дореволюційних і сучасних вітчизняних та зарубіжних правознавців як в галузі проблем організації та функціонування інституту нотаріату й адвокатури, здійснення ними своєї професійної діяльності, так і з питань забезпечення конституційного права на кваліфіковану юридичну допомогу. Це роботи Авер'янова В., Безклубого І., Белова Д., Бисаги Ю., Кузнецової Н., Косянчука П., Ленгер Я., Оніщенко М., Матузова Н., Малько А., Рабіновича П., Середюк В., Табаріна І., Федоренка В. Серед праць, що торкаються безпосередньо інституту нотаріату та нотаріальної діяльності, можна назвати також й роботи Бранкової В., Гусарева С., Грудциної Л., Кулика А., Москаленко І., Фурси С., Черемних І., Яркова В. та ряду ін.

Вклад основного матеріалу. На наш погляд, специфічні взаємовідносини нотаріату виникають щодо інституту адвокатури саме під час реалізації конституційного положення про надання кваліфікованої правової допомоги.

Відзначимо, у нотаріальному процесі при класифікації суб'єктів нотаріальних процесуальних відносин виділяють три групи суб'єктів нотаріального процесу, де представника (адвоката) відносять до осіб, які ініціюють нотаріальне провадження або вступають в нього з метою охорони прав та інтересів інших осіб [1, с. 188].

Висвітлення питань ролі адвоката в нотаріальному процесі є дослідженням інституту адвокатури під новим, ще детально не вивченим кутом зору. Але, щоб правильно визначити процесуальне становище адвоката в нотаріальному процесі як суб'єкта нотаріальних процесуальних відносин, необхідно розібратися в специфіці самої нотаріальної діяльності. В даному підрозділі ми не будемо детально зупинятися на розгляді нотаріального процесу як юрисдикційної діяльності нотаріуса, яка спрямована на охорону безперечних прав фізичних та юридичних осіб, оскільки, по-перше, це не входить до предмету нашого дослідження, а, по-друге, цьому питанню присвячено достатню кількість сучасної наукової та навчальної літератури [1; 2; 3; 4].

Відомо, що нотаріальний процес починається зі звернення особи до нотаріуса в усній або письмовій формі. Адвокат може вступити в нотаріальний процес на будь-якій зі стадій. У такому процесі адвокат може виступати замість особи, інтереси якої він представляє, або виступати з такою людиною паралельно. У випадках вступу адвоката в нотаріальний процес замість особи, чий інтереси він представляє, звернення до нотаріуса формулює адвокат. А в разі особистої присутності особи та її представника-адвоката звернення до нотаріуса може виходити як від адвоката, так і від особи, інтереси якої представляє цей адвокат. Слід зауважити, що переговори в нотаріальному процесі в присутності осіб та їхніх адвокатів істотно відрізняються від переговорів, в яких беруть участь виключно адвокати [5, с. 152].

Як стверджує Хотенець П., представництва (в правовому значенні слова) тут немає, оскільки особи самі висловлюють свою волю на таких переговорах. Адвокат же, найбільш ймовірно, є захисником інтересів і надає допомогу при формулюванні людиною своєї позиції [6, с. 15]. Особливістю участі адвоката при представництві інтересів особи в нотаріальному процесі, на думку Фурси С. та Фурси Є. є те, що

адвокат – представник однієї особи, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії, і всі його зусилля спрямовані на найбільш повне застосування своїх знань у галузі юриспруденції з метою повного та всебічного захисту прав і законних інтересів особи, якого адвокат представляє [7, с. 44]. Таким чином, сприяючи здійсненню конкретних інтересів особи, адвокат впливає на виникнення, перебіг і завершення власне всього нотаріального процесу.

В той же час, нотаріус не є представником осіб, які звернулися до нього за вчиненням нотаріальної дії. Обов'язок нотаріуса на будь-якій з стадій нотаріального процесу – дотримання нейтралітету та відсутність зацікавленості у вирішенні всіх питань, які виникають у цьому процесі. Однак, за твердженням Синеокого О., існує інформація, роз'яснення якої є обов'язком нотаріуса. Звідси виникає наступне питання: де знаходиться межа між юридичною консультацією та т. зв. «нав'язуванням» особі, яка звернулася за посвідченням правовідносин, своєї думки? [5, с. 153]. На практиці, крім цього, зустрічаються випадки, коли особа, звертаючись до нотаріуса, чітко не уявляє собі, які юридичні наслідки вона хоче отримати. А вже в розмові з нотаріусом сумнівається і в кінцевому підсумку може змінити свій намір, фактично враховуючи поради, які йому дав саме нотаріус, а не адвокат [8, с. 40].

Нотаріусу необхідно пояснити людині правову ситуацію та зробити акценти на певні юридичні наслідки, до яких зможуть привести ті чи інші дії. Ось саме в таких випадках участь адвоката з його компетентними порадами полегшувало б переговори між особою та нотаріусом і прискорило протікання самого нотаріального процесу [9, с. 87]. Одночасно участь адвоката на переговорах означає для нотаріуса спочатку вирішення справи на високому професійному рівні і дозволяє протистояти нереалістичним очікуванням.

Таким чином, слід виділити спільні та відмінні риси між інститутом нотаріату та інститутом адвокатури. Спільне між ними полягає в роботі на одному «правовому полі» у сфері цивільного обороту та наявності багатьох принципово єдиних методів роботи – правового консультування, складання проектів документів, відображення в них волі учасників угоди. Однак, при цьому між усіма представниками юридичних професій, що надають правову допомогу населенню, є ряд істотних відмінностей.

На відміну від інших суб'єктів, що надають правову допомогу (приватнопрактикуючих юристів), діяльність адвокатів¹ і нотаріусів² не є підприємництвом. Згідно

¹15 серпня 2012 року набрав чинності новий Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», прийнятий Верховною Радою України 05.07.2012 року. Однією з суттєвих змін в роботі адвокатів, які здійснювали свою практику індивідуально, стала неможливість продовжувати таку діяльність в якості суб'єктів підприємницької діяльності зокрема, працюючи на умовах єдиного податку). Частиною 1 статті 13 Закону прямо визначено, що адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою. Адвокатська практика – це не підприємницька діяльність. Перш за все вона спрямована не на отримання прибутків, а на допомогу людям, захист їхніх прав та інтересів, консультації та роз'яснення нюансів чинного законодавства України.

²У відповідності до норм діючого законодавства:

– частиною 2 статті 3 Закону України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 року № 3425-XII нотаріусам заборонено займатися підприємницькою і посередницькою діяльністю; виконувати іншу оплачувану роботу, крім складання проектів угод і заяв, виготовлення копій документів та виписок з них, роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультацій правового характеру; перебувати у штаті інших державних, приватних та громадських підприємств і організацій;

– у відповідності до п. 2, ч. 2 ст. 55 Господарського кодексу України нотаріуси не відносяться до суб'єктів господарювання.

ст. 59 Конституції України кожному гарантується право на одержання кваліфікованої правової допомоги, яка у випадках, передбачених законом, має надаватися безкоштовно. У рамках чинної правової системи України саме на адвокатуру та нотаріат покладено функції з надання безоплатної або на пільгових умовах правової допомоги населенню [10, с. 10].

При цьому адвокат чи нотаріус не має права відмовити в правовій допомозі особі, яка має право на її безкоштовне отримання відповідно до закону, на відміну від приватних юристів, які займаються підприємницькою діяльністю, а тому довільно відбирають клієнтів для своєї роботи. Надання безкоштовної юридичної допомоги приватнопрактикуючими юристами ґрунтується тільки на їх власному рішенні [11, с. 64].

Відмінностями нотаріату та адвокатури, на наш погляд, є наступні складові. Насамперед, діяльність адвоката та клієнта будується на основі договору доручення та має в цьому сенсі приватно-правовий характер. Адвокат є певною мірою «службою клієнта» і захищає його інтереси [12, с. 92]. Саме на цьому ґрунтується змагальні засади судочинства, коли адвокати кожної зі сторін представляють докази в обґрунтування правоти свого клієнта. Разом з тим, діяльність нотаріуса в силу її публічно-правового характеру відбувається в рамках нотаріального провадження та жорсткої пов'язаності рамками закону. Нотаріус, за влучним твердженням Полуньєва О., забезпечує для всіх учасників нотаріального провадження при вчиненні конкретної дії рівні правові умови, виконуючи обов'язок щодо забезпечення дотримання закону стосовно всіх осіб, у тому числі й тих, що не звернулися до нього, але права яких зачіпаються вчиненням нотаріальної дії. Тому взаємовідносини нотаріусів та осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії, мають публічно-правову, а не договірну основу [13, с. 102].

Найбільш наочно публічно-правова основа діяльності нотаріату проявляється на прикладі спадкових справ. Так, якби ведення спадщини відбувалося на змагальній основі, то, на думку Горбункової І., спадщина діставалася б найбільш багатим і «спритним» спадкоємцем, здатним найняти кращого юриста та відхопити велику частину спадщини, не поставивши до відома інших спадкоємців [14, с. 12]. Ведення спадкової справи незалежним від сторін і безстороннім нотаріусом забезпечує врахування інтересів всіх спадкоємців, виявлення повного їх кола, забезпечення рівних на основі закону умов доступу до спадщини відповідно до волі спадкодавця [15, с. 160].

Розмір оплати адвоката в силу договірної її характеру визначається угодою з клієнтом і багато в чому визначається успіхом ведення самої справи. Нотаріус, на відміну від адвоката, стягує тариф за вчинення нотаріальної дії, що розподіляється угодою осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії. Тим самим закон ніби заздалегідь гарантує об'єктивність нотаріуса, який не має жодної зацікавленості у вирішенні питання на користь однієї зі сторін.

В силу публічно-правового характеру інституту нотаріату кількість нотаріусів до недавнього часу було обмежена. Тобто, не так давно існували обмеження кількості нотаріусів у певному окрузі [16], нині ці квоти усунуто [17]. Очевидно, це спростило доступ до професії, проте суттєво ускладнився контроль за роботою нотаріусів. Так, нами неодноразово підкреслювалося, що результатом фактичного скасування обмежень

чисельності нотаріусів стали вкрай негативні явища³. Багато претендентів на посаду нотаріуса прагнуть розпочати діяльність у великих містах. У той же час багато округів не мають жодного нотаріуса. Така ситуація складається через відсутність критеріїв визначення необхідної кількості нотаріусів у тій чи іншій місцевості. Крім того, нечітко визначена кількість нотаріусів значною мірою впливає на неможливість здійснення ефективного контролю за їх діяльністю. Так, згідно з положеннями законодавства Міністерства юстиції України та Головного управління юстиції України в регіонах перевіряють лише організацію нотаріальної діяльності та виконання правил діловодства, в той час як перевірка правомірності нотаріальних дій залишається поза увагою [18].

Одночасно адвокати самостійно регулюють свою чисельність. Крім того, нотаріус не має права вчинення нотаріальних дій за межами свого нотаріального округу, тобто не може, на відміну від адвоката, працювати там, куди запрошують його клієнти.

Висновки. Викладене не дає підстав принижувати або перебільшувати значення нотаріату або адвокатури в правовій системі України. Кожен з цих правових інститутів займає своє власне місце. Якщо діяльність адвоката відбувається переважно в суді, шляхом відстоювання в змагальній формі інтересів клієнта, то діяльність нотаріуса відбувається в рамках безспірної юрисдикції, оскільки нотаріус є представником і держави, і всіх осіб, які звернулися до нього за юридичною допомогою.

Список літератури:

1. Радзівська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні : [навч. посіб]. / Л. К. Радзівська, С. Г. Пасічник – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 317 с.
2. Панталієнко Я. П. Загальні правила посвідчення правочинів / Я. П. Панталієнко // Юриспруденція : Теорія і практика. – 2005. – № 12. – С. 5–6.
3. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні: Теорія і практика: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] – К. : А.С.К., 2001. – 208 с.
4. Фурса С. Я. Нотаріальний процес: Теоретичні основи / С. Я. Фурса. – К. : Істина, 2002. – 976 с.
5. Синеокий О. В. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты : [учебное пособие] / О. В. Синеокий. – Х. : Право, 2008. – 496 с.
6. Хотенець П. В. Правовий статус адвоката в Україні : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / П. В. Хотенець. – Х., 2002. – 19 с.
7. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Адвокат у цивільному процесі : [навч.-прак. посіб.] / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса – К. : Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2006. – 212 с.
8. Фіолевський Д. П. Юридична етика / Д. П. Фіолевський. – К., 2005. – 209 с.
9. Сміх В. В. Правове становище адвоката під час забезпечення права особи на правову допомогу / В. В. Сміх // Право України. – 2005. – № 10. – С. 86–89.
10. Сердюк В. В. Деякі проблемні питання надання безоплатної правової допомоги / В. В. Сердюк // Адвокат. – 2006. – № 11. – С. 8–13.
11. Павлусик І. К. Особливості участі адвоката в цивільному процесі / І. К. Павлусик // Право України. – 1999. – № 9. – С. 62–65.
12. Михеєнко М. М., Шибіко В. П. Шляхи становлення української адвокатури / М. М. Михеєнко, В. П. Шибіко // Право України. – 1993. – № 4. – С. 91–95.
13. Полуньєв О. С. Правова природа нотаріату та нотаріальної діяльності як об'єкт державного регулювання в Україні: теоретичний та практичний аспект / О. С. Полуньєв // Влада. Людина. Закон. – 2003. – № 12. – С. 101–104

³Так, станом на кінець 2010 в Україні функціонувало 817 державних нотаріальних контор. Цей показник практично незмінний з 2000 р. На початок 2014 року кількість нотаріусів становила 6428 осіб, із яких державних – 1447, а приватних – 4981. Дійсно, спостерігається кількісне зростання нотаріусів, що займаються приватною нотаріальною діяльністю.

14. Горбункова И. М. Особенности правоохранительной деятельности российского нотариата в сфере наследственных отношений : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / И. М. Горбункова. – М., 2007 – 19 с.
15. Рабовська С. Я. Правовий порядок нотаріального оформлення здійснення права на спадкування / Світлана Янівна Рабовська // Часопис Київського університету права – № 3 – 2011 – С. 160–161.
16. Про затвердження граничної чисельності приватних нотаріусів у нотаріальних округах : наказ Міністерства юстиції України від 12 січня 1999 року № 2/5 (із змінами)
17. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства юстиції України від 12 січня 1999 року № 2/5 : наказ Міністерства юстиції України від 22.03.2013 № 521/5
18. Чижмар К. І. Мін'юст визначатиме розмір плати за вчинення нотаріальних дій, обов'язковість яких передбачена законом» / Катерина Іванівна Чижмар // Закон і Бізнес – 02.09.2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/36485>
19. Byelov D., Bysaga Yu., Lenger Ya., Constitutional Law Science / D.Byelov, Yu.Bysaga, Ya.Lenger // Науковий вісник УжНУ. – Серія «Право». – Вип. № 26. – Т. 1. – 2014. – С. 123–126.
20. Белов Д. М. Парадигма українського конституціоналізму / [Д. М. Белов.– В. Березний : РК «Св-ростанд Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Права людини] : [навч. посібн.] / Ю. М. Бисага, М. М. Палінчак, Д. М. Белов, М. М. Данканич. – Ужгород : Ліра, 2003. – 188 с.
21. Бисага Ю. М., Белов Д. М. Права людини: основні напрямки сучасного розвитку / Ю. М. Бисага, Д. М. Белов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2006. – Вип. 5. – С. 89–93.

Чижмар К. І. Нормативно-правовые основы взаимоотношений института нотариата и адвокатуры / К. И. Чижмар // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 2. – С. 98-103.

Сформульована характеристика нотариата як специфічного інституту в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. Виявлено аспекти взаємодії нотариата з органами адвокатури. Освітлено специфічні особливості та відмінні риси нотариата і адвокатури.

Ключевые слова: нотариат, нотариальная деятельность, функции нотариата, нотариальная процессуальная форма, адвокат, институт адвокатуры, адвокатская деятельность.

LEGAL PRINCIPLES OF RELATIONS OF NOTARY AND ADVOCACY

Chizmar K. I.

SHEE «Uzhhorod National University», Uzhgorod, Ukraine

In modern society the importance of carrying out activities for the protection of the rights provided by the Institute of Notaries. Activities of notaries significantly affects almost all areas of public life. Formation in Ukraine market economy, which was based on private property, resulting in the need to strengthen the legal regulation of economic relations, which helped increase the role of notaries as a major regulator of relations. Increased civil activism, entrepreneurship development has necessitated the adoption of the Law of Ukraine «On Notary» fundamentally new provision which was the establishment of private notary activity. Modern Notary law was due to a relatively independent legal institution that is characterized by a particular subject, content and features of notarial activities.

However, in modern society advocacy is the only non-state actors in the system of law enforcement. This is a voluntary professional associations. A lawyer by its legal nature – free profession here – public nature of this human rights institution.

Thus, in the system of carrying out law enforcement, a special place belongs to the legal profession and notaries, the focus of which is the legal framework for protecting human rights and freedoms and lawful interests of individuals and legal entities. Ensuring the protection of human rights, lawyers and notaries whose activities contribute to the formation of law, and, in fact, guarantee the legal protection of the person under the Constitution of Ukraine recognized as the highest social value of the state.

The foregoing does not give rise to humiliate or to exaggerate the importance of notaries or advocacy in the legal system of Ukraine. Each of these legal institutions has its own place. If the activity is mainly a lawyer in court by settling in the form of competitive interests of the client, the notary's activity takes place within the uncontested jurisdiction because the notary is representative of the state, and all persons who applied to him for legal advice.

Key words: notaries, notary activities, notary functions, notary procedural form, the lawyer, advocacy activities.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 2. С. 104-113.

**ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ;
ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО**

УДК 349.41

**ЮРИДИЧНА ПРИРОДА «КУЛЬТУРНОГО ЛАНДШАФТУ»
ЯК СКЛАДОВОЇ ІНСТИТУТУ ЛАНДШАФТНОГО ВИКОРИСТАННЯ
ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ**

Єлькін С. В.

*Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського,
м. Сімферополь*

В статті досліджені питання юридичної природи культурного ландшафту, що детерміновані об'єктивними функціями землі. Доведено, що земельне законодавство в цілому враховує принцип збереження цілісності культурного ландшафту. Встановлено часткова імплементація міжнародних документів щодо визначення «культурного ландшафту» у національне земельне законодавство, зазначені окремі недоліки вітчизняного земельно-правового регулювання щодо ландшафтного підходу до регулювання земельних відносин.

Ключові слова: земельна ділянка, ландшафт, культурний ландшафт, ландшафтне використання та охорона земель.

Доцільність розгляду питання зумовлена практичними міркуваннями, пов'язаними з необхідністю формування бачення шляхів розвитку українського земельного законодавства взагалі й необхідністю вирішення проблем, які гостро постають перед Україною у зв'язку із прагненням інтегруватися до Європейського співтовариства зокрема у галузі ландшафтного підходу до регулювання земельних відносин.

Актуальність розгляду питання підсилюється тим, що у чинному земельному та екологічному законодавстві України немає нормативного визначення поняття «культурний ландшафт». Немає єдиного розуміння його юридичної природи і у наукових дослідженнях представників доктрини земельного, аграрного, екологічного права (Андрейцев В. І., Гетьман А. П., Єрмоленко В. М., Забелишенський О. А., Кулинич П. Ф., Мірошніченко А. М., Мунтян В. Л., Носік В. В., Шульга М. В. та інші).

Пояснюється це тим, що Україна успадкувала основні засади правового регулювання земельних відносин з радянського періоду, водночас, лише через 20 років становлення незалежності, в Україні започатковується формування нової юридичної моделі регулювання земельних відносин з урахуванням сучасних тенденцій та перспектив правового регулювання відносин щодо використання та охорони земель.

Неоднозначність тлумачення культурного ландшафту з'явилася практично одразу із введенням цього поняття у науку, за допомогою дефініцій: антропогенний ландшафт, оптимальний ландшафт, історичний міський ландшафт, ландшафт як середо-

вище життя людини, як зразок (спадщина), етнічний або сакральний ландшафт. Більшістю дослідників він тлумачиться як певна територія (земля), специфічна за тим, як соціальна група, що її населяє, адаптувала ландшафт відповідно до особливостей свого господарювання, побуту, цінностей та стилю життя [1, с. 79–126].

Поняття ландшафту допускає багато інтерпретацій. Поняття «культура» є не менш багатим на інтерпретації й тлумачиться по-різному. Так, Альтман І. і Чимерс М. наводять приклад монографії, в якій аналізується 150 різних визначень культури [2]. Вже тільки з цього можна уявити, наскільки різним можуть бути інтерпретації поняття, утвореного поєднанням «ландшафту» і «культури». Так воно й є. Навколо поняття «культурний ландшафт» точиться запекла дискусія [3]. Спектр його інтерпретацій надзвичайно широкий: від тлумачення культурного ландшафту як території, на якій хоч якось позначилась людська діяльність, до визнання як культурного деякого «ідеального» природного ландшафту, в якому гармонійно поєднанні його природна основа та антропогенні елементи. У першому випадку досить у природний незайманий ландшафт внести хоч один антропогенний елемент, щоб ландшафт став культурним. У другому – в природну основу ландшафту слід найретельнішим чином вписувати елементи людської культури, щоб вони створили довершену гармонію. У першому випадку – практично вся земна поверхня представлена культурними ландшафтами; у другому – таких ландшафтів маємо лише одиниці. Однак, не всі наукові виміри культурного ландшафту мають значення для розкриття його юридичної природи.

Чинне законодавство України не містить визначення терміна «культурний ландшафт». Розуміння культурного ландшафту знайшло своє тлумачення в міжнародно-правових актах. Так, Всеєвропейська стратегія збереження біологічного і ландшафтного різноманіття (Софія, 23–25 жовтня 1995 р.), відповідно до проекту рекомендації Ради Європи щодо комплексної охорони районів культурного ландшафту в межах ландшафтно-політики, ландшафтне різноманіття визначає як «формальне вираження численних зв'язків, що мають місце в даний час між індивідумом або суспільством, та топографічно окресленою територією, і зовнішній прояв яких є результатом впливу природних і людських чинників та їх комбінацій протягом часу» [4]. Самі ландшафти розглядають як «унікальну сукупність культурних, природних і геологічних компонентів», а особливу увагу приділяють, зокрема, ландшафтам, котрі становлять культурну спадщину [4].

У зв'язку з увагою міжнародних організацій, насамперед ЮНЕСКО, до проблеми збереження культурної та природної спадщини культурний ландшафт усе частіше тлумачиться як деяке унікальне за своїм значенням гармонійне поєднання природних і культурних компонентів. Вперше «офіційне визнання» воно знайшло у Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО 1972 р. (далі – Конвенція), яку Україна ратифікувала у 1988 р. [5] Де відповідно до ст. 1, поняття «культурний ландшафт» було сформульовано дуже розмито й невизначено (як такий, що складається із «зон, що являють собою результат сумісної діяльності людини і природи») [5]. Однак з 1992 р. у наступних нормативних актах ЮНЕСКО щодо світової спадщини поняття культурного ландшафту набуло значно більш детальної і конкретної розробки [6], аж до типології культурних ландшафтів та формулювання критеріїв оцінки їх цінності [7, с. 24–32]. Відповідно до Конвенції, визначені три категорії культурного ландшафту:

– ландшафти, цілеспрямовано спроектовані та створені людиною (англ. – clearly defined landscapes designed and created intentionally by man). Ними здебільшого є ландшафти, створені заради естетичного задоволення, які часто (але не обов'язково) асоціюються із релігійними чи іншими монументальними будівлями та парковими ансамблями;

– ландшафти органічної еволюції (англ. – organically evolved landscapes). Це ландшафти, у природну основу яких органічно вписані культурні елементи (будівлі, сільськогосподарські та інші угіддя тощо), у результаті чого досягається органічне сплетіння процесів еволюції природи та творчої діяльності людини. Ці культурні ландшафти поділяються на дві субкатегорії: реліктові (або поховані) – ландшафти, еволюційні процеси в яких закінчилися в минулому, але їх сліди залишилися видимими до теперішнього часу; еволюціонуючі ландшафти, в яких і зараз суспільство продовжує жити у гармонії з довкіллям (під цим мається на увазі традиційний спосіб життя місцевих громад);

– асоціативні культурні ландшафти (англ. – associative cultural landscapes) – ландшафти, в яких їх природні, а не створені людиною місця викликають потужні релігійні, художні чи інші культурні асоціації. Тобто, це землі, які пов'язані з історичними подіями, видатними особами, художніми творами тощо. В асоціативних ландшафтах культурна складова представлена не стільки у матеріальній формі, скільки у ментальній, за асоціацією природного об'єкта з певним феноменом культури.

Така типологія містить дві логічні підстави ділення: по-перше, по мірі «перетвореності» і культурною «освоюваності» природного ландшафту і, по-друге, по життєздатності ландшафту, що сформувався. Перша характеристика дозволяє обкреслити круг потенційних цінностей ландшафту і способи їх створення, а друга свідчить про міру уразливості ландшафту. Обидві вони вельми важливі при ідентифікації і визначенні стратегії управління ландшафтом як об'єкту правового регулювання.

Розроблені й критерії, відповідність яким дозволяє вважати ландшафт культурним: являє собою шедевр спільної творчості людини і природи; проявляти про значний взаємовплив людських цінностей в даний період часу або в певному культурному просторі світу, про зміни в архітектурі або в технологіях, в монументальному мистецтві, в містобудуванні або створенні ландшафтів; об'єкт є унікальним або, принаймні винятковим для культурної традиції або цивілізації, яка існує і яка зникла; об'єкт є видатним прикладом конструкції, архітектурного або технологічного ансамблю або ландшафту, які ілюструють значний етап в людській історії; об'єкт є видатним прикладом традиційного людського поселення, землекористування, або морського використання, який є представником культури (або культур) або людської взаємодії з навколишнім середовищем, особливо якщо вона стає вразливою через сильний вплив необоротних змін; бути прямо або побічно пов'язаних з подіями або існуючими традиціями, з ідеями або віруваннями, художніми і літературними творами і має виняткову світову важливість. (Але цей критерій повинен переважно використовуватися в поєднанні з іншими критеріями); об'єкт є природним феноменом або простором виняткової природної краси та естетичного значення; об'єкт є видатним зразком головних етапів історії Землі, зокрема пам'ятником минулого, символом геологічних процесів, що відбуваються, розвитку рельєфу або символом геоморфологічних або

фізіографічних особливостей; бути видатним зразком екологічних або біологічних процесів в еволюції і розвитку наземних, річкових, прибережних і морських екосистем і угруповань рослин і тварин; містить найбільш важливих і значимих природних середовищ існування в місті збереження біологічного різноманіття, в тому числі ареали зникаючих видів, що представляють видатну універсальну цінність з точки зору науки і збереження природи [8].

Звичайно, далеко ні всі ландшафти, які змінені людиною навіть раціонально й екологічно грамотно, можуть претендувати на унікальність і всесвітнє значення. Таке звання слід заслужити, й станом на 1 березня 2010 р. номінацію у категорії «культурний ландшафт» у світі пройшли лише 66 ландшафтів [9]. Звичайно, критерії оцінки цінності культурного ландшафту жорсткі, а сама процедура визнання певного ландшафту культурним дуже складна й заформалізована. Тож у багатьох країнах існують свої критерії визначення культурного ландшафту, які закріплені на законодавчому рівні. Прикладом у цьому відношенні може бути Німеччина з її практикою складання ландшафтних планів, обов'язковим елементом яких є оцінка цінності культурних ландшафтів [10, с. 39–65].

В Україні, відповідно до ст. 2 Закону «Про охорону культурної спадщини», ландшафтні об'єкти культурної спадщини – це природні території, що мають історичну цінність [11]. Ст. 2 вказаного закону серед видів об'єктів культурної спадщини виділяє об'єкти садово-паркового мистецтва як поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами та об'єкти містобудування – історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, комплекси (ансамблі) із збереженою планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою, у тому числі поєднаною з ландшафтом, залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей.

Крім ціннісних критеріїв, культурні ландшафти мають відповідати умовам автентичності, визначеним на підставі Нарського документа про автентичність 1994 р. [12], Ризькою хартією про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини 2000 р. [13], та цілісності, які стисло сформульовані в пунктах 79–93 «Провідних настанов щодо втілення у життя Конвенції про всесвітню спадщину» [14].

Відповідно до ст. 32 вказаного закону з метою захисту традиційного характеру середовища окремих пам'яток, їх комплексів (ансамблів), історико-культурних заповідників, історико-культурних заповідних територій, навколо них мають встановлюватися зони охорони пам'яток: охоронні зони, зони регулювання забудови, зони охоронюваного ландшафту [15], зони охорони археологічного культурного шару. На охоронюваних археологічних територіях, у межах зон охорони пам'яток, історичних ареалів населених місць, занесених до Списку історичних населених місць України (з метою захисту традиційного характеру ландшафту Постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. затверджено Список із 406 історичних населених місць України [16]), забороняються містобудівні, архітектурні чи ландшафтні перетворення, будівельні, меліоративні, шляхові, земляні роботи без дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини. У межах історико-культурного заповідника та історико-культурної заповідної території забороняється діяльність, що негативно впливає або може негативно вплинути на стан збереження об'єктів культурної спадщини, режим їх охорони та використання.

Порядок визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць визначають історичні ареали населених пунктів, які охоплюють історично сформовану частину населеного місця, що зберегла старовинний вигляд, розпланування і характер забудови, а режими використання визначаються їх історико-культурним потенціалом ландшафту (кількістю, видами, типами і категоріями об'єктів культурної спадщини, загальною містобудівною структурою, наявністю чи відсутністю заповідників, а також установленими зонами охорони пам'яток) [17]. Під ландшафтом історичного ареалу населеного місця слід розуміти найбільш освоєну в минулому і добре збережену частину ландшафту населеного місця, що занесене до Списку історичних населених місць України, відрізняється традиційним характером середовища і значною кількістю об'єктів культурної спадщини від інших, менш освоєних або погано збережених частин населеного місця, межі яких встановлюють вздовж розпланувальних і природних рубежів ландшафту, що відокремлюють історичний ареал від решти міських територій і визначені історико-архітектурним опорним планом населеного місця відповідно до діючих будівельних норм (на сьогодні це ДБН Б.2.2–2–2008 «Планування та забудова місті функціональних територій. Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження науково-проектної документації щодо визначення меж та режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування», ДБН Б.2.2–3–2008 «Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження історико-архітектурних опорних планів, спеціальної науково-проектної документації для визначення історичних ареалів населених місць України» [15]), що є основним документом, який визначає культурну спадщину населеного місця та історико-культурну цінність його ландшафту. Режим використання земель ландшафту історичного ареалу населеного пункту встановлюється Кабінетом Міністрів України, зокрема Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць» [17] встановлюються наступні обмеження щодо господарської діяльності: зони охоронюваного ландшафту можуть використовуватися для рекреації з мінімальним упорядкуванням і для традиційної діяльності, що не порушує ландшафт (ст. 14); ступінь реконструкції будівель і споруд визначається цінністю наявних об'єктів культурної спадщини, розташуванням зони в історичному ареалі, особливостями об'ємно-просторового устрою історичного населеного місця; в зоні регулювання забудови зберігаються цінні історичні розпланування і забудова, озеленення та упорядкування, виразні елементи ландшафту; закріплюється та відтворюється значення пам'яток в архітектурно-просторовій організації історичного ареалу; забезпечуються сприятливі умови для огляду пам'яток та історичного ареалу в цілому; у зонах регулювання забудови нові будівлі регламентуються за розташуванням, прийомами організації, висотою, довжиною фасадів, масштабом, характером членувань, пластичним і кольоровим вирішенням, функціональним використанням; реконструкція існуючих будівель і споруд регламентується відповідно до їх культурної та містобудівної цінності, а також відповідно до вимог збереження традиційного характеру середовища (ландшафту).

Ратифікувавши 10 грудня 2003 р. «Європейську конвенцію про охорону археологічної спадщини», Україна підтвердила важливість запровадження відповідних адміністративних і наукових наглядових процедур охорони археологічної спадщини і необхідність врахування потреб охорони археологічної спадщини в політиці планування забудови міської і сільської території та культурного розвитку. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини» від 9 вересня 2010 р. [18] в Закон України «Про охорону археологічної спадщини» були внесені зміни, згідно яких ландшафтні перетворення є об'єктом наукової археологічної експертизи – діяльності, метою якої є дослідження археологічної спадщини, що здійснюється шляхом обстеження територій та водних об'єктів, вивчення архівних матеріалів, а також підготовка науково обґрунтованих експертних висновків щодо наявності на обстежуваних територіях об'єктів археологічної спадщини, режимів їх використання, можливості та умов виконання містобудівних, архітектурних і ландшафтних перетворень, інших земляних і підводних робіт на об'єктах експертизи (ст. 9–1) [19]. Проведення наукової археологічної експертизи передувало погодженню комісіями з розгляду питань, пов'язаних з погодженням документації із землеустрою, проектів землеустрою, якими передбачається: відведення земельних ділянок у власність юридичним особам; використання земельних ділянок для проведення містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень, будівельних, земляних і підводних робіт, виконання яких може позначитися на стані об'єктів археологічної спадщини; зміна цільового призначення земельних ділянок для потреб будівництва та інших цілей, що може негативно вплинути на об'єкти археологічної спадщини. Відсутність висновку за результатами наукової археологічної експертизи були підставою для відмови в погодженні відповідних проектів землеустрою. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» [19] наукову археологічну експертизу програм та проектів містобудівних, архітектурних і ландшафтних перетворень, меліоративних, шляхових, земляних робіт, виконання яких може негативно позначитися на стані об'єктів археологічної спадщини, їх територій та зон охорони, здійснює Інститут археології Національної академії наук України.

Водночас, нами негативно оцінюється відміна Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» (п. 19 Перехідних положень Закону [20]) зазначеної статті 9–1 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» [19], оскільки ст. 1 Закону України «Про охорону археологічної спадщини» не визначає поняття наукової археологічної експертизи, а це поняття неодноразово вживається в тексті закону, то виключення ст. 9–1 створює прогалину в законодавстві.

Таким чином, зазначимо, що земельне законодавство в цілому враховує принцип збереження цілісності культурного ландшафту. З метою збереження культурного ландшафту у Земельному кодексі України передбачається особливий режим використання земель історико-культурного призначення. Водночас, констатуємо часткову імплементацію міжнародних документів та зазначимо окремі недоліки вітчизняного земельно-правового регулювання:

1. Відсутність в діючому законодавстві України визначення категорії «культурний ландшафт» ускладнює класифікацію природно-антропогенних утворень як об'єк-

тів культурної спадщини згідно з принципами, встановленими ЮНЕСКО. Слід згодитись з Косяненко І. О. та Пелівановій Н. І., які вказують на те, що це не сприяє чіткому розмежуванню повноважень та функцій органів, відповідальних за охорону культурної спадщини та охорону (захист) природної спадщини, призводить до дублювання облікової документації та державної реєстрації таких утворень, неоднозначного трактування правових норм тощо [21, с. 25–31; 22].

2. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про охорону культурної спадщини», зони або ландшафти, природно-антропогенні витвори, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду, віднесено до такого типу об'єктів культурної спадщини, як «визначені міста», а відповідно до ст. 34 зазначеного закону, землі, на яких вони розміщені, належать до категорії земель історико-культурного призначення та включаються до державних земельних кадастрів, планів землекористування, проектів землеустрою, іншої проектно-планувальної та містобудівної документації. Встановлення зон охорони пам'яток та затвердження меж історичних ареалів населених місць не може бути підставою для примусового вилучення з володіння (користування) земельних ділянок у юридичних та фізичних осіб за умов дотримання землевласниками та землекористувачами правил використання земель історико-культурного призначення.

Однак, відповідно до ст. 44 Земельного кодексу України «штучно створені об'єкти (ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки - пам'ятки садово-паркового мистецтва)», що, по суті, теж є природно-антропогенними витворами, включаються до складу земель природно-заповідного фонду. Тобто підпадають під дію природоохоронного законодавства.

3. Для визначення культурних ландшафтів, що підлягатимуть охороні, використовуються критерії, встановлені ЮНЕСКО для будь-яких інших об'єктів культурної спадщини. Зауважити слід на те, що вітчизняні ціннісні критерії, затверджені Кабінетом Міністрів України [23], не в повній мірі відповідають вищезазначеним критеріям ЮНЕСКО (автентичності, цінності та цілісності) стосовно культурної спадщини, а крім того, в національному законодавстві України відсутні показники й методика щодо визначення автентичності та цілісності об'єктів культурної спадщини – культурних ландшафтів.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати наступне. Термін «культурний ландшафт» було офіційно введено ЮНЕСКО в міжнародну термінологію у зв'язку з реалізацією положення ст. 1 Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, яке стосується «спільних творінь людини та природи» або, за вітчизняною термінологією, природно-антропогенних утворень. Введення цього терміна у вітчизняне законодавство слід вважати не лише правомірним, а й обумовленим обов'язками України як члена ЮНЕСКО і сторони Конвенції, яка являє собою форму міжнародного договору, ратифікованого Україною.

Утворення, охоплювані терміном «культурний ландшафт», мають відноситись до об'єктів культурної спадщини типу «місця» (за вітчизняною термінологією – «визначні місця»), і на них має поширюватись дія законодавства про охорону культурної спадщини.

Ведучи про ознаки «культурного ландшафту», слід зауважити, що це поняття є різновидом загального поняття «ландшафт». Спираючись на це і загальну правову дефініцію «ландшафт», культурний ландшафт можна визначити як територію, на якій розташований топографічно визначений природний, природно-антропогенний або антропогенний об'єкт, що виник в результаті тривалого процесу життєоблаштування людини під впливом обмежень та/або можливостей, обумовлених природним середовищем та різноманітними соціальними, економічними й культурними чинниками. Або такий, що асоціюється з відомою історичною подією, визначним мистецьким або літературним твором, відомою особою.

Культурний ландшафт як об'єкт культурної спадщини – це територія, яка має історичну цінність, тобто топографічно визначена і обмежена частина ландшафту (у тому числі сільського або міського), який доніс до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, урбаністичного, архітектурного, мистецького, наукового чи технічного погляду та відповідає умовам автентичності й цілісності.

Територія культурного ландшафту, який набув правового статусу пам'ятки культурної спадщини, належить до земель історико-культурного призначення, включається до державних земельних кадастрів, планів землекористування, проектів землеустрою, іншої проектно-планувальної та містобудівної документації. Відповідно до ст. 150 Земельного кодексу України [24], ці землі відносяться до особливо цінних земель, на які поширюються особливі порядок вилучення (викупу) та умови використання.

На підставі відповідних положень Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, пов'язаних з нею «Провідних настанов щодо втілення у життя Конвенції про всесвітню спадщину», Рекомендації ЮНЕСКО щодо охорони краси та характеру ландшафтів і місць, Венеційської хартії, Флорентійської хартії, Нарського документа про автентичність, з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду, слід розробити методичні рекомендації або положення щодо ключових аспектів охорони пам'яток, охоплених терміном «культурний ландшафт» [25].

Важливо мати на увазі, що така інтерпретація культурного ландшафту спрямована лише на деякі ландшафти, які визнані за «унікальні». А це є певною її вадою. Адже при цьому поза увагою лишається абсолютна більшість ландшафтів, у яких культура та природа не знайшли «унікально вдалого поєднання». Під дію Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, Конвенції про охорону підводної культурної спадщини, Закону України «Про культурну спадщину», «Про охорону археологічної спадщини» такі ландшафти не підпадають. Власне, однією із причин розробки Європейської ландшафтної конвенції й була та величезна «цілина» на тлі європейських культурних ландшафтів, яка під критерії ЮНЕСКО не підпадає. Таким чином, юридична природа культурного ландшафту як складова інституту ландшафтного використання та охорони земель, була використана для формування міжнародної концепції «Європейської ландшафтної конвенції», яка включає в обсяг ландшафту такі, зокрема, елементи довкілля, як «звичайні» ландшафти, які так само мають культурну цінність.

Слід додати, ідеологічно Європейська ландшафтна конвенція Ради Європи та Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини є різними (перша орієнтована на звичайні, друга – на унікальні культурні ландшафти), однак вони не антагоністи, а лише доповнюють одна одну.

Список літератури:

1. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце та простір : монографія у 2-х томах / М. Д. Гродзинський / Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – Т. 2. – 503 с.
2. Altman I. Chermers M. Culture and Environment. – Cambridge : Cambridge University Press. 1984. – 337 p.
3. Культурні ландшафти і туризм: еволюція концепцій і уявлень, простір взаємодії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vechervkarpatah.at.ua/publ/test/kulturni_landshafti_i_turizm_evolution_konceptij_i_uchavlenn_prostir_vzaemodiji.
4. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття : Міжнародний документ Ради Європи від 25 жовтня 1995 р. ; Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>.
5. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 4 жовтня 1988 р. № 6673–XI // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>.
6. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. UNESCO. WHS–99/2. 2005 (February). – 38 p.
7. Rössler M. Landscapes an the Framework of the World Heritage Convention and the Other UNESCO Instruments and Progemmes. // Proceedings of the Wörlitz Symposium «Cultural Landscapes and Nature Conservation in Nothern Erasia» (March 20–23, 1998) / S.Dömpke, M.Succow (eds.) – Bonn: Naturschutzbund Deutschland (NABU). 1998. – P. 24–32.
8. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. UNESCO. WHS–99/2. 2005 (February). – 38 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://whc.unesco.org/archive/opguide05-en.pdf>.
9. Nora Mitchell, Mechtild Rössler, Pierre-Marie Tricaud (Authors/Ed.). World Heritage Cultural Landscapes. A Handbook for Conservation and Management. Series № 26 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://whc.unesco.org/documents/publi_wh_papers_26_en.pdf.
10. Винкельбрандт А., Шиллер Й. Концепция и опыт ландшафтного планирования в Германии как модель сложившейся системы / А. Винкельбрандт, Й. Шиллер // Руководство по ландшафтному планированию. В 2-х томах. Т. 1. Принципы ландшафтного планирования и концепция его развития в России / за ред. А.В. Дроздова. – М. : Государственный центр экологических программ, 2000. – Т. 1. – 72 с.
11. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 червня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333.
12. Нарський документ про автентичність 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spadshina.com.ua>.
13. Ризька хартія про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини від 24 жовтня 2000 р. ; Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_260.
14. Провідні настанови щодо втілення у життя Конвенції про всесвітню спадщину // Orientations devant guider la mise en oeuvre de la Convention du patrimoine mondial. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://whc.unesco.org/fr/orientations>.
15. Планування та забудова в місті функціональних територій. Державні Будівельні Норми України ДБН Б.2.2–2–2008, затверджені наказом Мінрегіонбуду України від 11 червня 2008 р. № 249. – К. : ДП «Укрархбудінформ», 2009. – 14 с.
16. Про затвердження Порядку розроблення історико-архітектурного опорного плану населеного пункту : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 2 червня 2011 р. № 64, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 24 червня 2011 р. за № 781/19519 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 50. – Ст. 1998.
17. Про затвердження Списку історичних населених місць України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 878 // Офіційний вісник України – 2001. – № 31. – Ст. 104.
18. Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 318 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 12. – Ст. 587.
19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини : Закон України від 09 вересня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 4. – Ст. 22.
20. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 26. – Ст. 361.

21. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 34. – Ст. 343.

22. Косяненко І. О. Методологічні та правові засади віднесення культурних ландшафтів до об'єктів культурної спадщини / І. О. Косяненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spadshina.com.ua/>.

23. Пеліванова Н. І. Проблеми адаптації законодавства України до міжнародних норм у сфері охорони культурної спадщини / Н. І. Пеліванова // Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний шоквартальний збірник, 2008. – № 1 (6). – С. 25–31. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sp/2008_1/5.pdf.

24. Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 52. – Ст. 2372.

25. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.

26. Звіряка А. І., Касяненко І. І. Методичні рекомендації щодо визначення ландшафтних об'єктів культурної спадщини (культурних ландшафтів). Проект / А. І. Звіряка, І. І. Касяненко. Офіційний інформаційний ресурс Науково-дослідного інституту пам'яток охоронних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spadshina.org.ua/index.php?sID=17&itemID=335>.

Елькин С. В. Юридическая природа «культурного ландшафта» как составляющая института ландшафтного использования и охраны земель / С. В. Елькин // Учёные записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66), № 2. – С. 104-113.

В статье исследованы вопросы юридической природы культурного ландшафта, что детерминированы объективными функциями земли. Доведено, что земельное законодательство, в целом, учитывает принцип сохранения целостности культурного ландшафта. Установлена частичная имплементация международных документов в национальное земельное законодательство, указаны отдельные недостатки отечественного земельно-правового регулирования ландшафтного подхода к регулированию земельных отношений.

Ключевые слова: земельный участок, ландшафт, культурный ландшафт, ландшафтное использование и охрана земель.

THE LEGAL NATURE OF «CULTURAL LANDSCAPES» AS A COMPONENT OF THE INSTITUTE OF LANDSCAPE LAND USE AND PROTECTION

Elkin S. V.

Taurida National V. I. Vernadsky University, Simferopol

The article explores questions of the legal nature of the cultural landscape that are determined by the objective functions of land. The land laws, in general, take into account the principle of preserving the integrity of the cultural landscape. Set partly implementation of international instruments into national land laws, are some shortcomings of the domestic land-regulatory landscape approach to the regulation of land relations.

It was established that the term «cultural landscape» was officially introduced to the international UNESCO terminology in connection with the provision of Article 1 of the Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, which refers to «common works of man and nature» or, in the terminology domestic, natural man-made structures. The introduction of this term in national legislation should be considered as resulting Ukraine duties as a member of the UNESCO Convention party, it is a form of an international treaty, ratified by Ukraine. It is proved that such an interpretation of the cultural landscape is directed only at some landscapes that are recognized for «unique». This is a definite drawback it. It thus remains ignored the vast majority of landscapes in which nature and culture not found «uniquely successful combination». Under the Convention on the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Convention on the Protection of Underwater Cultural Heritage and the Law of Ukraine «On Cultural Heritage», «On Protection of the Archaeological Heritage» are not covered landscapes. In fact, one reason for the development of the European Landscape Convention, and it was huge and «virgin» landscape, which is under UNESCO criteria not covered. Thus, the legal nature of the cultural landscape as part of the Institute of landscape use and protection of land was used for the formation of the international concept of the «European Landscape Convention», which includes the volume of the landscape are particular elements of the environment as an «ordinary» landscapes that also have cultural value.

It is concluded that the European Landscape Convention and the Convention on the Protection of the World Cultural and Natural Heritage are different (the first focused on the course, the second – the unique cultural landscapes), but they are not antagonists, and complement each other.

Key words: land, landscape, cultural landscape, landscape use and protection of land.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66). 2014. № 2. С. 114-122.

УДК 341.231.14–056.266(430)(045)

ПРАВОВАЯ ОСНОВА ПОЛОЖЕНИЯ ЛЮДЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В ГЕРМАНИИ

Пономарёва О. П.

*Харьковский национальный университет внутренних дел,
г. Харьков, Украина*

В статье рассматривается законодательство Германии, посвящённое людям с ограниченными возможностями. Указанное законодательство представлено в исторической ретроспективе. Оно дано во взаимной связи с источниками права Европейского Союза, а также с источниками международного публичного права аналогичной направленности. Исследование, проведённое в рамках представленной статьи, позволяет увидеть поступательное развитие правового положения людей с ограниченными возможностями в Германии. Здесь же приведена концепция современной политики Германии в отношении людей с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: равенство, законодательство, ограниченные возможности, инвалидность, дискриминация, социальная эмансипация, равное социальное участие.

Общепризнанным является тот факт, что в сфере реализации и защиты прав человека европейские страны достигли значительных позитивных результатов. При этом положение людей с ограниченными возможностями в Германии может послужить наглядным положительным примером не только для стран Европейского Союза, но и для многих других стран мира. В связи с этим обращение к законодательству Германии, посвящённому людям с ограниченными возможностями, является важным, актуальным и целесообразным.

Представление о том, что государство должно нести ответственность за благополучие членов общества с ограниченными возможностями, является сравнительно новым. В Германии оно появилось только в конце XIX в. с введением системы социального обеспечения канцлера Отто фон Бисмарка, которая в определённой мере распространялась и на людей с ограниченными возможностями. Правовой основой данной системы социального обеспечения послужили законы: «Об установленном законом и обязательном страховании на случай болезни» 1882 г.; «О страховании от несчастных случаев» 1884 г. и «О страховании по старости и инвалидности» 1884 г. При этом следует учитывать тот факт, что до появления первой в истории Германии системы социального обеспечения единственными людьми с инвалидностью, которые могли рассчитывать на поддержку государства, были те, кто получили увечья на службе государству, – это, например, военнослужащие во время несения воинской службы [1, с. 119–124].

Следующий этап развития современного немецкого законодательства об инвалидах был обусловлен последствиями Первой мировой войны. В Германии более

чем 900 000 немцев, инвалидов Первой мировой войны, были людьми работоспособного возраста, тогда как существовавшая система социальной поддержки не отвечала их потребностям. Для улучшения сложившейся ситуации в 1917 г. Рейхстаг принял законодательное предписание о найме инвалидов войны (Verordnung ueber die Beschaeftigung Schwerbeschaeftigter; v.9.1.1919 Reichgesetzblatt [hereinafter RGBI.S.29]), которое установило обязанность для работодателей нанимать, как минимум, одного ветерана с физическими недостатками на каждые пять человек, принятых на работу¹.

В 1919 г. люди, ставшие инвалидами в результате несчастного случая, также были включены в сферу защиты государства. В 1922–23 гг. был принят «Закон о людях, получивших увечья, приведшие к инвалидности на службе или во время войны» («Schwerbeschädigtengesetz»), который ввёл защиту от произвольного увольнения людей с ограниченными возможностями. Отныне их можно было увольнять только с одобрения Центральных агентств для инвалидов, которые относились к так называемому соцобеспечению (в 2001 г. с принятием Социального кодекса Германии название было изменено на Интеграционное бюро). Однако законодательство, посвящённое людям с ограниченными возможностями, было по-прежнему сосредоточено на поддержке тех людей, которые стали инвалидами вследствие травм, полученных во время войны, а правовое регулирование правового статуса людей с ограниченными возможностями, ставших такими от других причин, оставалось второстепенным.

В Германии с 1933 по 1945 г. у власти находилась национал-социалистическая партия. Это период характеризуется как «глубокое отступление назад к варварству»; в это время забота о людях с ограниченными возможностями «была поверхностной» [2, с. 564]. Хотя формально «Закон о людях, получивших увечья, приведшие к инвалидности на службе или во время войны», его интерпретация тогда в Германии осуществлялась с точки зрения идеологической доктрины национал-социализма, – люди с физическими недостатками считались всего лишь «лишними ртами» и в качестве таковых стали жертвами политики подавления со стороны Третьего Рейха. Одним из подтверждений вышесказанного служит принятие Закона «О предупреждении потомства с наследственными болезнями» 1933 г., («Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses» v. 14.7.1933 (RGBI. 1S.529), согласно которому определённые категории людей подлежали стерилизации. В качестве оправдания таких мер приводилась необходимость снижения количества людей с физическими недостатками среди населения Германии. Единственными людьми с физическими недостатками, освобождёнными от преследований и возможного истребления, были ветераны войны [2, с. 564].

После окончания Второй мировой войны, в 1953 г. была принята новая редакция Закона «О людях, получивших увечья, приведшие к инвалидности на службе или во время войны» («Schwerbeschädigtengesetz»). Этот акт обязывал работодателя принимать на работу людей со значительной степенью инвалидности в количестве, как минимум 8% от общего числа работников (10% для государственной службы); в нём также предусматривалась возможность выплаты компенсационного налога

¹ Данное обязательство существует до сих пор, - в форме обязанности принимать на работу людей со стойкой инвалидностью в соответствии с Разделом 71 (1), предп. 1, Социального кодекса Германии (часть IX)

(«Ausgleichsabgabe») в размере 50-и марок в месяц за каждого нанятого в соответствии с квотой инвалида. Однако и в этой редакции не предполагалось общего расширения категорий лиц, подлежащих защите вышеуказанным законом. Ограничение сферы применения этого документа в редакции 1953 г. привело к тому, что в 1950-х гг. в Германии не набиралось достаточного количества людей со значительной степенью инвалидности, чтобы работодатели могли исполнять обязанности по их найму, предписанной этим же законом. До принятия следующей редакции Закона «О людях, получивших увечья, приведшие к инвалидности на службе или во время войны», имевшей место в 1974 г., законодатель не принимал *причину* инвалидности человека в качестве решающего фактора для назначения самой инвалидности. Начиная с 1974 г., *любой* человек, объём работоспособности которого был снижен, как минимум на 50%, вне зависимости от причины её снижения, рассматривался как человек «со стойкими физическими недостатками» и, как следствие, имел право на защиту под эгидой Закона «О людях, получивших увечья, приведшие к инвалидности на службе или во время войны» в его редакции 1974 г. Главной целью Закона «О людях, получивших увечья, приведшие к инвалидности, на службе или во время войны» стала максимально возможная реабилитация людей с инвалидностью, в нём также было принципиально подчёркнуто, что условия обеспечения людей с ограниченными возможностями оставались прежними, равно, как и уровень их гарантированного *материального обеспечения*. Изменения, в основном, касались реабилитации людей с ограниченными возможностями посредством специальных реабилитационных мер. Такие меры, если были успешны и сочетались с обязательствами по найму, предполагали возможность доступа людей с ограниченными возможностями к рабочим местам. При этом следует отметить, что данные меры были и остаются довольно неэффективными, потому что многие работодатели предпочитают платить компенсационный налог, вместо того, чтобы нанимать людей со стойкой формой инвалидности, что подтверждается статистическими данными [2, с. 565].

Значение Основного закона Германии для положения людей с ограниченными возможностями трудно переоценить. Ст. 1 (1) *предп.* 1 защищает достоинство личности и распространяется так же и на людей с ограниченными возможностями. Один из наглядных примеров защиты – запрет (в соответствии с положениями данной статьи Конституции) на привлечение к участию людей с ограниченными возможностями к научным исследованиям и экспериментам, если они (такие люди) не способны определить их суть и возможные последствия. В ст. 3 (1) Конституции Германии сформулирован общий принцип равенства: «все люди равны перед законом». Этот принцип считается нарушенным, если имеет место неравное обращение, для которого не может быть предоставлено никакой обоснованной причины. Льготы и привилегии, которыми, в соответствии с законодательством Германии, пользуются люди с ограниченными возможностями, не нарушают принципа равенства, потому что состояние инвалидности представляет собой в соответствии со ст. 3 Конституции Германии *обоснованную* причину для формального нарушения принципа равенства.

В 1994 г. в ст. 3 Основного закона Германии была внесена поправка: отныне ст. 3 (3) *предп.* 2 содержит запрет на дискриминацию на основе инвалидности, и суды Германии могут прибегать к Основному закону при толковании положений, связан-

ных с дискриминацией людей с ограниченными возможностями. Кроме того, в ст. 3 (3) *предп. 2* Конституции Германии сформулирован принцип равенства, специально сформулированный для людей с ограниченными возможностями, который является их центральным фундаментальным правом и способствует равному социальному участию людей с ограниченными возможностями. Положения данной статьи – конституционная основа и мерило любого регулирования, которое касается людей с ограниченными возможностями. Квалифицирующим признаком для применения ст. 3 (3) *предп. 2* Конституции Германии в интересах конкретного человека является наличие у этого человека инвалидности. Конституция не содержит определения инвалидности, оно закреплено в Социальном кодексе Германии (Раздел 2 (1) части IX), речь о котором пойдёт ниже. Статья 3 (3) *предп. 2* Конституции Германии запрещает, чтобы в одинаковых ситуациях с людьми, имеющими инвалидность, обращались хуже, чем с теми людьми, у которых её нет. Положения конституционных статей *обязательны* для законодательной, исполнительной и судебной власти, а ст. 3 (3) *предп. 2* Конституции Германии, кроме того, влияет, хотя и косвенно, на правоотношения между физическими лицами, поскольку решение законодателя о конституционном закреплении равенства людей с ограниченными возможностями принимается во внимание при толковании и применении гражданского права. Значение ст. 3 (3) *предп. 2* Конституции Германии состоит в том, что её появление в редакции 1994 г. ознаменовало *изменение парадигмы* законодательства о людях с ограниченными возможностями в этой стране.

Прямым следствием появления упомянутой выше поправки к Конституции Германии стало принятие двух важнейших источников законодательства о людях с ограниченными возможностями. *Первый из них* – Социальный кодекс Германии 2001 г., который занимает особое место в законодательстве, регулирующем положение людей с ограниченными возможностями в этой стране. Ч. III Социального кодекса Германии посвящена развитию возможностей для людей с ограниченными возможностями быть нанятыми на работу и получить профессиональную подготовку. Положения части IV – VII Социального кодекса Германии распространяются на вопросы социального страхования; ч. I Социального кодекса Германии раздел 10 закрепляет фундаментальные принципы для применения и толкования норм, касающихся людей с ограниченными возможностями. Отправной точкой этих принципов является равное участие людей с ограниченными возможностями в социальной жизни. В § 4 разделе 10 ч. I Социального кодекса Германии сформулирована главная цель политики государства в отношении людей с ограниченными возможностями, а именно: «продвинуть их развитие и сделать возможным или облегчить их участие в социальной жизни с возможностью жить в качестве независимых и самостоятельных людей, насколько это возможно». При этом вышеуказанные принципы не легли в основу создания личных прав или законных интересов представителей данной категории лиц.

Большинство законных интересов людей с ограниченными возможностями предусматриваются в ч. IX Социального кодекса Германии. Раздел 4 (1) этого нормативного акта перечисляет разнообразные льготы, которые люди с ограниченными возможностями могут востребовать. Все законные интересы, прописанные в Социальном кодексе Германии, делятся на 3 группы: *первая группа* (разделы 17–21 ч. IX Социаль-

ного кодекса Германии) допускают возможность медицинских льгот («Leistungen zur medizinischen Rehabilitation»). Разделы. 44–54 ч. IX Социального кодекса Германии допускают возможность льгот на средства обеспечения существования и другие «поддерживающие» льготы («unterhaltssichernde und andere ergänzende Leistungen»), и это *вторая группа* льгот. А *третья группа* льгот закреплена в разделах 33–34 ч. IX Социального кодекса Германии: это льготы при найме на работу («Leistungen zur Teilhabe am Arbeitsleben»), такие, как право на поддержку в поисках работы для людей с ограниченными возможностями (Раздел 33 (3) No 1 ч. IX Социального кодекса Германии). Раздел III Социального кодекса Германии не только содержит перечень льгот, требующих, впрочем, детализации, – он также закрепляет *требование равного социального участия* для людей с ограниченными возможностями. В отличие от предыдущих аналогичных актов, в Социальный кодекс Германии был включён раздел 46 «Федерального акта о социальном благосостоянии» 1950 г., в котором прописан ряд конкретных мер для обеспечения социальной интеграции.

Вторым по важности источником законодательства о людях с ограниченными возможностями в Германии стал «Акт о равных возможностях для людей с ограниченными возможностями» («Behindertengleichstellungsgesetz»), который был принят 01. 05. 2001 г. Этот закон стал следующим шагом в сторону самостоятельного социального участия людей с ограниченными возможностями. Он посвящён тому, чтобы позволить людям с физическими недостатками без ограничений использовать средства транспорта, здания, коммуникационные службы т. п., в том числе и для усовершенствования социального взаимодействия между людьми с физическими недостатками и теми, у кого их нет. Новая концепция политики в отношении инвалидов в Германии и новая расстановка акцентов в законодательстве о людях с ограниченными возможностями, получила в Акте дальнейшее развитие. В разделе 1 данного акта сформулированы две его основных цели. *Цель первая* – реализация свободы от барьеров («Barrierefreiheit»), которая состоит в том, чтобы дать людям с ограниченными возможностями полный и неограниченный доступ к социальной жизни. Раздел 8 «Акта о равных возможностях для людей с ограниченными возможностями» 2001 г. устанавливает обязательность требования, чтобы новые городские здания, публичное пространство и средства передвижения были сконструированы без барьеров, которые препятствуют доступу людей с ограниченными возможностями. Концепция «свободы от барьеров», вместе с тем, не ограничивается материальными обстоятельствами. Так разделы 9, 10 и 11 Акта обращены к проблеме «нематериальных барьеров». *Вторая цель* раздела 11 «Акта о равных возможностях для людей с ограниченными возможностями» состоит в том, чтобы помешать дискриминации и исключить её возможность посредством закона. Наконец, раздел 7 Акта устанавливает запрет на дискриминацию людей с ограниченными возможностями со стороны представителей любой публичной власти. Остаётся вопрос о том, распространяется ли запрет на дискриминацию также и на частные предприятия. Хотя соответствующих норм в законодательстве нет, законодатель, впрочем, с некоторыми исключениями, распространяет их действие также и на частных лиц, должно быть, *предполагая* правовое воздействие также и на частные предприятия. Подтверждением тому служит «Акт о гостиницах и ресторанах» 1998 г., в который (в раздел 4) была внесена соответству-

ющая поправка, обусловленная принятием «Акта о равных возможностях для людей с ограниченными возможностями» 2001 г. В новой редакции «Акт о гостиницах и ресторанах» 1998 г. содержится требование, в соответствии с которым при лицензировании владельцы обязуются перестраивать гостиницы и рестораны таким образом, чтобы в них не было препятствий для людей с ограниченными возможностями. В современной Германии проблема распространения запрета на дискриминацию частных лиц отдана на усмотрение судов.

Среди наднациональных источников права, посвящённых, прямо или косвенно, людям с ограниченными возможностями и оказавших существенное позитивное влияние на положение этих/таких людей в Германии, следует рассмотреть нижеследующие:

1) резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 48/96 от 20. 12. 1993 г., благодаря которой на свет появились Стандартные правила предоставления равных возможностей для людей с ограниченными возможностями. Данный международно-правовой акт предначертал появление целого ряда правовых актов для *эмансипации* людей с ограниченными возможностями. Несмотря на то, что Стандартные правила имеют лишь рекомендательный характер, они, тем не менее, являются *политическим обязательством* правительства Германии предпринимать определённые действия в отношении людей с ограниченными возможностями.

2) Конвенция МОТ № 159 от 09. 01. 1989 г., О профессиональной реабилитации и найму (в том числе – людей с физическими ограниченными возможностями). В ст. ст. 2 и 3 этого документа, подчёркивается обязанность государства поощрять возможности трудоустройства для всех категорий людей с ограниченными возможностями, а также устанавливается и укрепляется в ст. 4, *равенство возможностей* для людей с ограниченными возможностями. В Германии с принятием «Акта о равных возможностях для людей с ограниченными возможностями» 2001 г. появились условия для выполнения требований конвенции; так в нём содержится ряд принципов, которые обращены к установлению равных возможностей в жизненном пространстве для людей с ограниченными возможностями. Например, концепция «свободы от барьеров» изложена в разделах 4, 8 и 11 «Акта о равных возможностях для людей с ограниченными возможностями» 2001 г. Данная концепция заключается в том, чтобы здания, транспортные средства, равно как и публичные информационные системы (веб-сайты органов власти и управления, например), были обустроены таким образом, чтобы люди с ограниченными возможностями могли пользоваться ими беспрепятственно.

Европейская социальная хартия – это международное соглашение, подписанное ФРГ и другими государствами, членами Совета Европы, 18. 10. 1961 г. в Турине. Хартия является правовым инструментом, предназначенным гарантировать большой объём социальных прав. В соответствии с ч. I ст. 15 каждый человек с ограниченными возможностями имеет право на профессиональную и социальную интеграцию, вне зависимости от характера и причин инвалидности. Для того, чтобы эффективно гарантировать упомянутые права, государства – члены должны в соответствии со ст. 15 ч. II Европейской социальной хартии предпринимать соответствующие меры для обеспечения возможности профессиональной подготовки и рабочих мест для людей с физическими недостатками. Обеспечивает ли Европейская социальная хар-

тия законные интересы – не вполне ясно, но они должны учитываться при толковании правовых норм [2, с. 568].

Договоры Европейского Союза являются юридически обязательными для государств-членов и в качестве таковых способствуют созданию правового инструментария для борьбы *против* дискриминации и за наиболее полное удовлетворение прав, свобод и законных интересов людей с ограниченными возможностями.

Так в ст. 136, ч. 1 Договора о Европейском Союзе (Ниццкого договора 2001 г.) сказано: «Сообщество и государства – члены, помня об основных социальных правах, в том виде, как они изложены в Европейской социальной хартии 1961 г., а также в Хартии основных социальных прав трудящихся Сообщества 1989 г., считают своими целями содействие занятости, улучшение условий жизни и труда, чтобы сделать возможной их гармонизацию ..., а также содействие надлежащей социальной защите..., развитию человеческих ресурсов ради обеспечения высокого уровня занятости и борьбы с социальным отторжением»; а в ч. 3 этой же статьи сказано, что это будет «способствовать гармонизации социальных систем». В ст. 13 этого же договора речь идёт о дискриминации: «Совет, действуя единогласно, на основе предложений Комиссии и после консультаций с Европейским парламентом, может предпринять соответствующие действия для борьбы с дискриминацией».

Совет Европейского Союза, который входит в систему институтов законодательной власти Европейского союза, издаёт директивы, действия которых направлены на достижение соответствия национальных норм права в государствах – членах европейским стандартам. Такие директивы являются обязательными только с учётом их целей, а задача национального законодателя – принимать нормативные акты, которые будут имплементировать директивы в национальное законодательство. Директива 2000/78/ЕС от 27. 11. 2000 г. была принята Советом Европейского Союза для создания правовой основы борьбы с дискриминацией, в том числе, – дискриминации людей с ограниченными возможностями. Она была выдвинута в качестве законодательной базы для общей системы равного обращения в сфере занятости и профессиональной деятельности и содержит, среди прочего, меры по борьбе против дискриминации людей с ограниченными возможностями. Целью Директивы 2000/78/ЕС стало создание правового инструментария для борьбы с дискриминацией, в том числе и людей с ограниченными возможностями. Дискриминация распространяется на условия доступа к работе (включая самостоятельную предпринимательскую деятельность), на доступ к профессиональному руководству и подготовке, найму и условиям труда, а также к членству в организациях, связанных с наймом на работу. Для того, чтобы защита от дискриминации не превращалась в существующее на словах одолжение, Директива установила серию требований: ст. 9 обязывает национального законодателя обеспечивать необходимые законные средства для людей с ограниченными возможностями для проведения в жизнь их законных притязаний на равное с ними обращение. По той же причине ст. 10 Директивы устанавливает, что поскольку наличие дискриминирующего действия против людей с ограниченными возможностями стало достаточным поводом к судебному разбирательству, то именно ответчик должен доказывать тот факт, что дискриминации не было. Бремя доказательства, таким образом, смещено в пользу людей с ограниченными возможностями. Далее ст. 11 требует от государств-участников защи-

щать людей с ограниченными возможностями, стараясь обеспечивать их права на национальном уровне, имплементируя директиву против репрессивных мер работодателя, вроде увольнения. Ст. 13 (2) предписывает государствам-членам использовать своё влияние для осуществления соглашений между социальными партнёрами, касающихся антидискриминационных мер. В соответствии со ст. 17 государства-члены должны устанавливать режим санкций за нарушение норм национального права, имплементирующих данную директиву. Согласно ст. 18 Директивы государства – члены должны имплементировать директиву к 02. 12. 2003 г. К 2003 г. в Германии уже действовал Социальный кодекс Германии (01.07.2001 г.) и «Акт о равных возможностях для людей с ограниченными возможностями» (01.05.2001 г.), положения которых отвечают духу и букве вышеозначенной Директивы. Имея в виду её обязательную сущность и её влияние на национальное законодательство, директива 2000/78/ ЕС 2000 г. представляет собой *наиболее влиятельный из наднациональных источников законодательства Германии о людях с инвалидностью* [2, с. 571].

Лиссабонский договор, изменяющий Договор о Европейском Союзе и Договор об учреждении Европейского Сообщества от 13.12.2007 г. (2007/С 306/01) внёс свою лепту в дальнейшее улучшение положения людей с ограниченными возможностями. Так принципы политики Европейского Союза в отношении своих граждан, продекларированные в Маастрихском договоре о Европейском Союзе 1992 г. и в Ниццком договоре 2001 г., в Лиссабонском договоре определены *основополагающими задачами политики* Европейского Сообщества.

Представленный краткий обзор законодательства Германии о людях с ограниченными возможностями позволяет увидеть, что по мере своего развития оно прошло путь от оказания минимальной материальной поддержки для военных инвалидов до наиболее возможной социальной интеграции людей с ограниченными возможностями. В процессе совершенствования немецкого законодательства в данной сфере, качественно менялось отношение государства и общества к людям с ограниченными возможностями. В Германии XXI концепция государственной политики в отношении людей с ограниченными возможностями направлена на то, чтобы они полностью участвовали в повседневной жизни всего социума. В современной Германии правовым базисом политики государства в отношении людей с ограниченными возможностями являются источники внутреннего законодательства, источники права Европейского Союза, а также источники международного публичного права, которые находятся друг с другом во взаимном соответствии.

Список литературы:

1. Права человека и правовое социальное государство в России / отв. ред. Е. А. Лукашева. – М. : Норма : ИНФА–М, 2011. – 400 с.
2. Geist. F.; Petermann. B. ; Widhammer. V. Disability Law in Germany. COMPARATIVE LAW AND POLICY JOURNAL; 24, 4; 563–608. UNIVERSITY OF ILLINOIS COLLEGE OF LAW
3. Антропов В. В. Социальная защита в странах Европейского Союза. История, организация, финансирование, проблемы / В. В. Антропов. – М. : Экономика, 2006. – 271 с.
4. Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве / Под ред. В. А. Денисова, В. И. Евинтова. – К. : Наукова думка, 1992. – 241 с.
5. Основной закон Федеративной Республики Германии от 23.05.1949 г. : [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.legalportal.am/download/constitutions/83_ru.pdf

6. Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов (приняты Генеральной Ассамблеей ООН 20.12.1993 г.) : [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.un.org./russian/document/convents/disabled.htm>.

7. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 20.12.1993 г. (zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306)

8. Конвенция МОТ № 159 «О профессиональной реабилитации и занятости инвалидов (Женева, 20.06.1983) : [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://zakon.rada.gov.ua>.

9. Европейская социальная Хартия (пересмотренная) (Страсбург, 03.05.1996г.) : [Электронный ресурс] – Режим доступа : www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120807.

10. Договор, учреждающий Европейское Сообщество (Рим, 25.05.1957 г.) (консолидированный текст с учётом Ницских изменений (с изменениями от 16.04.2003 г.) : [Электронный ресурс] – Режим доступа : eu.law.ru/content/2001.

11. Лиссабонский договор, изменяющий Договор о Европейском Союзе и Договор об учреждении Европейского сообщества (Лиссабон, 13.12.2007 г.) (2007/C306/01)*(1) : [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.eu.law.ru/treaties/lisbon>.

Пономарьова О. П. Правовая основа положения людей с обмеженими можливостями в Германії / О. П. Пономарьова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 2. – С. 114-122.

Стаття присвячена законодавству Німеччини, призначеному людям з обмеженими можливостями. Зазначене законодавство представлено в історичній ретроспективі. Воно надано у взаємному зв'язку з джерелами права Європейського Союзу, а також із джерелами міжнародного публічного права аналогічної спрямованості. Дослідження, яке було проведено в рамках запропонованої статті, дозволяє побачити поступальний розвиток правового становища людей з обмеженими можливостями у Німеччині. Тут же наведена концепція сучасної політики Німеччини щодо людей з обмеженими можливостями.

Ключові слова: рівність, законодавство, обмежені можливості, інвалідність, дискримінація, соціальна емансипація, рівна соціальна участь.

THE LEGAL BASIS FOR THE PEOPLE WITH PEOPLE WITH DISABILITIES IN GERMANY

Ponomaryova O. P.

Kharkov National University of the Internal Affairs, Kharkov, Ukraine

The article has been devoted to one of the most important problems of the modern world, – it is the legal status of the individual; namely the legal status of the people with disabilities. In particular it was dedicated to the special legal status of the people with disability. In the article have been considered the German legislation devoted to the people with disabilities. The reason to refer to the German law for the people with disabilities is that the situation of people with disabilities in Germany can serve as a obvious positive example not only for European Union countries but also for many other countries of the world.

This legislation for the people with disabilities in Germany was presented in the historical retrospective from its very beginning to the present time. The first stage of this legislation began at the end of the 19th century with the introduction of the social security system of Chancellor Otto von Bismarck. Hereinafter the special legislation for the people with disabilities in Germany was developed quantitatively and qualitatively up to the legislative strengthening of the disability people rights in the Constitution of Germany in 1949. After that the aforementioned legislation has been developed and adopted in mutual interrelation with the sources of the European Union law and the sources of the public international law of comparable focus. The result of this has the fundamentally new attitude to the people with disabilities in Germany. In Germany in the 21st century the concept of the state politics in relation to people with disabilities is aimed to ensuring their full participation in the life of the whole society.

Key words: equality, legislation, the limited capacity, the disability, discrimination, the social emancipation, the equal social participation.

**ТРУДОВЕ ПРАВО: ПРИРОДНИЙ І ПОЗИТИВІСТСЬКИЙ ПІДХОДИ В НАУЦІ,
ПРАВОТВОРЧОСТІ І ПРАВОЗАСТОСУВАННІ**

Ротань В. Г.

*Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського,
м. Сімферополь*

У статті доводиться, що Конституція України увібрала в себе усі ідеї природного права і майже всі християнські цінності. За таких умов природне право в Україні стало співпадати з правом позитивним. Тому протиставлення природного і позитивного права в Україні стосовно правотворчості і правозастосування втратило сенс. Лише наука не може бути нормативно обмежена в пошуку істини, у тому числі Конституцією.

Ключові слова: трудове право; природне право; позитивне право; конституційне праворозуміння; соціальний контекст.

Постановка проблеми. Проблема природного і позитивістського підходів у юридичній науці, правотворчості і правозастосуванні переважно досліджується філософією і теорією права. При цьому у філософсько-правових і теоретико-правових дослідженнях не враховуються особливості того чи іншого підходів до наукових досліджень, до правотворчості і до правозастосування, а проблема вирішується в цілому, у той час як вона повинна вирішуватися стосовно науки, правотворчості і правозастосування по-різному і до того ж з урахуванням особливостей обставин, що цього часу існують в Україні. Тому і висновки, які робляться за результатами філософсько-правових і теоретико-правових досліджень, дедалі більше втрачають ознаки конструктивності і змістовності. Цю тенденцію можна подолати, якщо філософсько-правові і теоретико-правові дослідження проблеми, що стала темою цієї статті, будуть доповнюватися галузевими дослідженнями цієї проблеми. Насамперед це стосується трудового права, яке регулює відносини, у сфері яких відбувається самоутвердження особистості, відтворення і розвиток творчих якостей особистості, тобто галузі права, яка за визначенням має визнаватися людиноцентристською.

Викладене дає підстави для висновку про те, що звернення до проблеми природного і позитивістського підходів у трудовому праві є актуальним.

До проблеми природного і позитивістського праворозуміння звертались Головатий С. П., Козюбра М. І., Рабінович П. М., Шевчук С. В. та інші науковці.

Метою цієї статті є розробка теоретичних положень, які могли б бути певними орієнтирами світоглядного характеру при здійсненні наукових досліджень у сфері трудового права, при підготовці законодавчих актів, що регулюють трудові та пов'язані з ними відносини, при застосуванні актів трудового законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Долати позитивізм стало модою, прояви позитивістського підходу в юридичній науці Головатий С. П. висміяв як спадщину Вишинського А. Я. [1, с. 1571–1572]. Проте це не є підставою для беззастережного переходу правозастосовної практики на позиції природньо-правової теорії, хоч потреба у такому переході і визнається в науці нагальною. Необхідним, видається, є більш глибокий аналіз проблеми, перехід від загальних міркувань до дослідження емпіричних явищ. Так, суди, залишені без будь-яких наукових рекомендацій при застосуванні багатьох положень трудового законодавства, із якого для прикладу візьмемо частину першу ст. 117 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпПУ), згідно якої «в разі невиконання з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені в ст. 116 цього Кодексу, при відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку». Це законодавче положення не дає будь-яких підстав для зменшення розміру здійснюваних на користь працівника виплат залежно від розміру невиконаної працівникові суми та її частки у сумі, що підлягала виплаті на користь працівника, або її співвідношення із середньою заробітною платою. Тож, якщо при звільненні працівникові було виплачено 10000 грн, але в результаті помилки не було виплачено ще 10 грн, то є підстава для стягнення з працівника середнього заробітку за весь період затримки виплати цієї суми. Причому позовна давність до таких вимог не застосовується. Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України при вирішенні однієї зі справ дійшла висновку про те, що не ґрунтується на вимогах чинного законодавства «визначення розміру відшкодування за час затримки розрахунку» без урахування розміру невиконаної при звільненні заробітної плати, частки, яку вона становила у заявлених вимогах, істотності цієї частки порівняно із середньою заробітною платою та інших конкретних обставин справи [2, с. 142]. Проте в постанові Верховного Суду при цьому не зазначається на ті положення чинного законодавства, які дають підстави для зазначеного врахування.

Виникає думка вирішити питання, про яке йдеться, справедливо або, відповідно до термінології засновників школи відродженого природнього права, – шляхом вільного пошуку права. До цього нас підштовхує теорія природнього права. Інший варіант вирішення цього питання – жорстко позитивістський: частина перша ст. 117 КЗпПУ не передбачає врахування при визначенні суми, що підлягає виплаті на користь працівника, інших чинників, крім розміру середнього заробітку і тривалості затримки розрахунку. При виборі прийнятого тлумачення законодавчого положення, про яке йдеться, керуючись природньо-правовим підходом, можна зробити висновок про те, що вибраний варіант має забезпечити справедливість. Але ж Кельзен Г. не без підстав стверджує, що розуміння справедливості соціалістом і його опонентом, що відстоює інтереси власників засобів виробництва, істотно відрізняється [3, с. 451]. Тому природньо-правовий підхід до вирішення питання, що розглядається, приведе до висновку, що справедливого вирішення цього питання не існує, а тому слід застосовувати правову норму, встановлену частиною першою ст. 117 КЗпПУ (оскільки «вільний пошук права» заводить у кут).

Проте є ще один варіант тлумачення частини першої ст. 117 КЗпПУ та інших численних норм трудового права. Він полягає у застосуванні правових норм, що

встановлені Конституцією України. Конституція України увібрала в себе майже всі християнські цінності, а також ідеї природного права, що не відображені у християнському віровченні. Тому про природньо-правовий підхід стосовно сучасного українського права конструктивно можна говорити тільки в період, коли готуються і приймаються зміни до Конституції, оскільки при здійсненні цієї роботи реформатори не пов'язані нормативно. Правда, значення цього застереження значно зменшується чи зводиться нанівець заборонаю вносити такі зміни до Конституції України, які скасовують чи обмежують права і свободи людини і громадянина (ст. 157 Конституції України). Отже, природньо-правовий підхід і є підходом конституційним. І, можливо, що природньо-правовий підхід до правотворчості і правозастосування слід замінити підходом конституційним, бо за межами Конституції не залишилось будь-яких ідей природного права. Лише науку не можна, хоч би і Конституцією, обмежувати в пошуку істини, тому для неї можливість природно-правового підходу має залишатись завжди.

Але і застосування правових норм, що встановлені Конституцією України, вимагає вирішення певних проблем, близьких до того, щоб назвати їх світоглядними. Так, Конституційний Суд України в одному зі своїх рішень зазначив, що «верховенство права – це панування права в суспільстві» [4]. У цій цитаті розкрито значення першого зі слів, із яких складається термін «верховенство права». Що стосується другого слова цього терміну (права), то Конституційний суд зазначив, що право не обмежується законодавством, а включає до себе «й інші соціальні регулятори – ..., традиції, звичаї тощо» [4]. Тут зміст принципу верховенства права розкрито через тлумачення термінів «верховенство» і «право». Це відповідає певному науковому напрямку в юриспруденції.

Інший поборник природного права і ідеї верховенства права – Головатий С. П. дійшов висновку, що розуміння принципу верховенства права через тлумачення слів «верховенство» і «право» є проявом прямолінійно-механістичного сприйняття поняття верховенства права» [1, с. 1394]. Він запропонував шукати зміст принципу верховенства права у творах мислителів, що стали класичним надбанням людства, у досвіді держав, що внесли вирішальний вклад у становлення принципу верховенства права, у досвіді міжнародних (міжурядових і неурядових) організацій і органів [1, с. 1407].

Легко помітити, що Головатий С. П. є значно ближчим до позитивізму прихильником природного права, ніж науковці (а з ними і Конституційний Суд України), які будь-які норми відносять до права, якщо вони «легітимовані суспільством»: критерій «легітимованості суспільством» є не визначеним, а критерії, запропоновані Головатим С. П., значною мірою відсилають до відомих правових актів, а в решті відображені в широко відомих творах мислителів різних епох. Підхід Головатого С. П. є більш прийнятним, бо він є більш конкретним. Так, вище було зазначено, що спроба застосувати засаду справедливості при вирішенні спору, який виник із правовідносин, на які поширюється чинність частини першої ст. 117 КЗпПУ, не може бути успішною. Якщо ж ми звернемося до конкретизації засади справедливості у практиці Європейського Суду з прав людини як пропорційності, співрозмірності, справедливої рівноваги, то з'являється можливість дійти висновку, що не виплачена працівникові при звільненні сума, що становить 10 грн, ніяк не може бути підставою для стягнення

з підприємства, установи, організації, за період затримки виплати цієї суми 50000 грн, бо при цьому будуть порушуватись вимоги пропорційності, співрозмірності, справедливої рівноваги. Отже, з'являються можливості застосування частини першої ст. 117 КЗпПУ з урахуванням частини першої ст. 8 Конституції України. Це – суто позитивістський підхід, що дає реальні результати (на відміну від природньо-правового підходу, що завершується вільним пошуком права).

Здійснюючи застосування положень законодавства про працю з урахуванням правових норм, що встановлені Конституцією, переважно застосовуючи ці норми, суд не приймає рішення «*contra legem*», про які стали писати в науковій літературі стосовно подібних випадків [5, с. 211; 6, с. 162], бо йдеться про банальне дотримання правила про субординацію нормативно-правових актів. Згідно ст. 8 Конституції вона має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти повинні відповідати їй. При цьому на невідповідність закону чи іншого нормативно-правового акту необхідно прямо зазначити у судових рішеннях, а не прикривати наявність такої невідповідності. У зв'язку з цим, звернемо увагу на практику Конституційного Суду Російської Федерації, який уникає того, щоб визнати певне законодавче положення неконституційним, тлумачить такі положення з урахуванням положень Конституцій Російської Федерації, а результати тлумачення називає виявленням конституційного смислу законодавчих положень [7, 8].

Разом з тим слід врахувати, що положення Конституції України, в яких закріплюються ідеї природнього права і християнські цінності, за своїм характером є принципами, тобто такими нормативними положеннями, що містять у собі правову норму і декларацію конституцієдавця про його наміри. Тому застосування таких положень повинне здійснюватись з урахуванням соціального контексту. Конституційний Суд України соціальний контекст практично ігнорує і беззастережно посилається на положення ст. ст. 1, 3, 8 Конституції України. Дивує, що при цьому не враховується світовий досвід тлумачення і застосування конституційних положень, зокрема досвід Верховного Суду США.

Йдеться про рішення Верховного Суду США у справі «Лохнер проти Нью-Йорку» (1905 р.). Суть справи полягала в тому, що законом штата Нью-Йорк норма робочого часу працівників міських пекарень була обмежена десятьма годинами. Верховний Суд дійшов висновку, що цей закон порушує вимоги чотирнадцятої поправки до Конституції США, яка забороняє свавільні і несправедливі обмеження прав і свобод, а отже, – і свободи трудового договору. Через тридцять років у змісті чотирнадцятої поправки до Конституції нічого не змінилось. Проте змінився соціальний контекст, і в тридцять роки ХХ століття Верховний Суд США уже вважав, що чотирнадцята поправка до Конституції США не перешкоджає ні законодавчому обмеженню норми робочого часу, ні законодавчому визначенню мінімального рівня оплати праці [9, с. 152]. У цій практиці Верховного Суду США знаходиться ключ до тлумачення конституційних принципів. Неприпустимо було б заперечувати їх регулятивне значення. Але такою ж мірою неприпустимо і абсолютизувати таке значення конституційних принципів, бо в них поряд з правовою нормою закріплюється і декларація. Завдання будь-якого суду, що застосовує конституційні принципи (а не тільки Конституційного Суду), – виявити межу між правовою нормою і декларацією у змісті конституційних принципів з урахуванням соціального контексту.

Оскільки Конституція України увібрала до свого змісту усі ідеї природного права, нагальною практичною потребою стало утвердження не природно-правового підходу до тлумачення і застосування положень законодавства про працю, а конституційного підходу. Конституція України є актом позитивного права. Тому прибічники ідеї подолання позитивізму повинні були б усвідомити, що вони непрямо наполягають на подоланні конституційності. Ще одним проявом прагнення до такого подолання є твердження про те, що конституційні норми «сформульовані у вигляді відкритого тексту... являють собою «пусті судини», які треба заповнювати конкретним змістом у процесі реалізації Конституції» [6, с. 7]. Положення Конституції України переповнені юридичним змістом. А задачею юридичної науки є не підштовхувати суди до «вільного пошуку права, а допомагати їм виявити зазначений зміст не тільки і не стільки за допомогою семантичних прав, а з урахуванням світового досвіду утвердження Конституції як прямих регуляторів суспільних відносин вищої юридичної сили.

Висновки. Широта змісту і практична значущість проблеми співвідношення природного і позитивістського підходів у науці трудового права, при підготовці і прийнятті актів законодавства про працю і при застосуванні цього законодавства диктують необхідність ретельного аналізу усіх положень Конституції України, що стосуються трудових і пов'язаних з ними відносин, з метою виявлення усіх їх регулятивних можливостей. Це сприяло б утвердженню конституційності в трудових правовідносинах, а отже, – і пануванню природного права у цій сфері.

Список літератури:

1. Головатий С. Верховенство права. У трьох книгах : книга третя. Верховенство права: український досвід / С. Головатий. – К. : Фенікс, 2006. – С. 1277–1747.
2. Судові рішення Верховного Суду України у цивільних справах // Бюлетень законодавства і судової практики України. – 2013. – № 3. – 256 с.
3. Кельзен Г. Чисте правознавство. – К. : Юніверс, 2004. – 496 с.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі про смертну кару від 29.12.99 № 11-рп/99 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 4. – С. 126.
5. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права : [навч. посіб]. / за заг. ред. Куйбіди Р., Шишкіна В. – К. : Старий світ, 2000. – 412 с.
6. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / С. Шевчук. – Х. : Консул, 2002. – 296 с.
7. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации по делу о проверке конституционности положения пункта 2 статьи 1070 Гражданского кодекса Российской Федерации от 25.01.2001 № 1-П // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2001. – № 7. – С. 700.
8. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации по делу о конституционности ряда положений Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях и Гражданского кодекса Российской Федерации от 16.06.2009 № 9-П // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2009. – 27. – С. 3382.
9. Карапетов А., Савельев А. Свобода договора и ее пределы. – Т. 1: Теоретические, исторические и политико-правовые основания принципа свободы договора и его ограничений / А. Карапетов, А. Савельев. – М. : Статут, 2012. – 452 с.

Ротань В. Г. Трудовое право: природный и позитивистский подходы в науке, правотворчестве и правоприменении / В. Г. Ротань // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). № 2. – С. 123-128.

В статье доказывается, что Конституция Украины вобрала в себя все идеи естественного права и практически все христианские ценности. В таких условиях естественное право в Украине стало совпадать с правом позитивным. Поэтому противопоставление естественного и позитивного права в Украине,

применительное к правотворчеству и правоприменению, утратило смысл. Лишь наука не может быть нормативно ограничена в поиске истины, в том числе Конституцией.

Ключевые слова: трудовое право; естественное право; позитивное право; конституционное право-понимание; социальный контекст.

**EMPLOYMENT: NATURAL AND POSITIVIST APPROACH IN SCIENCE,
LAW-MAKING AND ENFORCEMENT**

Rotan V. G.

Taurian National University Vernadsky, Simferopol

In the article proved, that Constitutions of Ukraine absorbed in itself all ideas of absolute law and practically all christian values. In such terms an absolute law in Ukraine began to coincide with a right positive. Therefore contrasting of absolute and positive law in Ukraine as it applies to правотворчеству and apply right lost sense. Only science cannot normatively limit in the search of truth, including by Constitution.

The problem of natural and positivist approaches in jurisprudence, law-making and enforcement mainly studied philosophy and legal theory. Thus the philosophical and legal theory and legal studies did not take into account characteristics of the different approaches to research, to law-making and enforcement, and the problem is solved as a whole, while it should be addressed in relation to science, law-making and enforcement in different ways and also taking into account the peculiarities of circumstances that still exist in Ukraine. Therefore, the conclusions are made based on the results of philosophical and legal theory and legal research, more and more signs of losing constructive and meaningfulness. This tendency can be overcome if the philosophical and legal theory and legal research problem that was the subject of this article will be complemented by sectoral studies of this problem. First of all it concerns labor law that regulates relations in which the individual is self-affirmation, reproduction and development of creative personality traits, that branch of law which by definition must be recognized humanocentric.

Key words: labour right; absolute law; positive right; constitutional; social context.

**УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ;
УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО;
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС И КРИМИНАЛИСТИКА;
СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

УДК 343.123.12

КОНТРОЛЬ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ: ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ

Білічак О. А.

*Національна академія Служби безпеки України,
м. Київ, Україна*

На основі аналізу спеціальних наукових джерел, положень кримінального процесуального законодавства та практики його застосування, в статті висвітлено зміст контролю за вчиненням злочину як негласної слідчої (розшукової) дії. Проаналізовано співвідношення оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства у правовому регулюванні оперативної та контрольованої закупки, контрольованої поставки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки вчинення злочину.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, негласні слідчі (розшукові) дії.

Постановка проблеми. Із набуттям чинності Кримінальним процесуальним кодексом України до структури досудового розслідування запроваджено невідомий до того інститут негласних слідчих (розшукових) дій. Побіжний аналіз норм гл. 21 КПК України дає змогу дійти висновку, що переважним чином їх систему складають дії по негласному отриманню інформації про підготовлюваний чи вчинений злочин, які традиційно розглядалися як засоби ведення оперативно-розшукової діяльності. Водночас, результати компаративістського дослідження положень кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства свідчать, що деякі негласні слідчі (розшукові) дії дістали своє нормативне закріплення вперше, тому їх змістовне наповнення та особливості практичного застосування норм, що регламентують порядок їх проведення, потребують поглибленого наукового аналізу.

Науково-практичному дослідженню проблем взаємодії оперативних та слідчих підрозділів у розкритті та розслідуванні злочинів, використання у кримінальному провадженні відомостей, здобутих оперативним шляхом, присвячені низка праць вітчизняних і зарубіжних фахівців, серед яких Антонов К. В., Аркуша Л. І., Бандурка О. М., Бараненко Б. І., Гевко В. В., Глазков В. А., Глушков В. О., Горяїнов К. К., Грохольський В. Л., Дашко В. А., Дідоренко Є. О., Долженков О. Ф., Доля Є. А., Доронін І. М., Зажицький В. І., Захаров В. П., Козаченко І. П., Козьяков І. П., Никифорчук Д. Й., Овчинський В. С., Оргинський В. Л., Погорецький М. А., Поляков П. М., Розовський Б. Г.,

Рушайло В. Б., Селюков В. А., Сервецький І. В., Смирнов М. П., Тертишник В. М., Хараберюш І. Ф., Цветков А. Г., Шумило М. Є., Шумілов О. Ю. та інші. Проте із вступом в дію Кримінального процесуального кодексу України (2012 р.) проблеми використання на досудовому розслідуванні інформації, отриманої шляхом застосування негласних форм та методів діяльності, потребують наукового переосмислення та адекватного розв'язання, з метою задоволення практичних потреб діяльності уповноважених законом органів, що обумовлює *мету наукового дослідження*, поставленого у цій статті. Особливої уваги потребують питання змістовного наповнення та практичного застосування положень кримінального процесуального закону, що регламентують проведення у ході досудового розслідування контролю за вчиненням злочину.

Вклад основного матеріалу. У правоохоронній практиці нерідко виникають ситуації, за яких попередження та розкриття злочину можливе лише у разі, якщо підрозділи, що ведуть оперативно-розшукову діяльність чи здійснюють досудове розслідування, беруть безпосередню участь у діях, направлених на його підготовку та вчинення, контролюючи таким чином перебіг подій. З огляду на аналіз усталеної практики діяльності оперативних та слідчих підрозділів, установлення контролю за вчиненням злочину можливе лише тоді, коли вчинення протиправного діяння має підвищену суспільну небезпеку, а у осіб, що планують та підготовлюють його здійснення, сформувався стійкий намір у досягненні злочинної мети, який неможливо нейтралізувати шляхом проведення заходів профілактичного чи попереджувального впливу. Як приклад, можна вказати, що контролем над вчиненням злочину слід вважати досить поширену оперативно-слідчу практику документування фактів хабарництва, чи отримання уповноваженою посадовою або службовою особою неправомірної винагороди в будь-який інший спосіб [1, с. 6–15]. З метою запобігання вчиненню вбивств на замовлення оперативними підрозділами та органами досудового розслідування проводяться дії, направлені на створення умов, за яких виявляються справжні наміри особи щодо вчинення злочину (спеціальний слідчий експеримент), або ж відбувається імітування обстановки його вчинення, що також є контролем над вчиненням злочину. На перший погляд, такі дії з боку уповноважених співробітників оперативного підрозділу чи органу досудового розслідування становитимуть склад злочину. Але якщо уважно проаналізувати практику діяльності правоохоронних органів, в ході яких уповноваженими працівниками приймається безпосередня участь у проведенні таких заходів, можна дійти висновку, що практично завжди у таких випадках в уповноважених суб'єктів, які здійснюють контроль за вчиненням злочину, відсутній основний елемент його суб'єктивної сторони – мотив. Здійснюючи контроль за вчиненням злочину, уповноважені суб'єкти мають на меті передусім встановлення контролю за діями осіб, що планують та підготовлюють протиправні дії, з метою недопущення настання суспільно небезпечних наслідків, які б обов'язково мали місце внаслідок їх вчинення, якби відповідний контроль не було би встановлено. Отже, з огляду на аналіз положень законодавства та практики діяльності правоохоронних органів, можна зробити висновок, що контроль за вчиненням злочину полягає у системі дій суб'єктів досудового розслідування, направлених на перевірку інформації про підготовку окремими особами до вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а

також безпосередню участь у вчиненні окремих протиправних дій, з метою мінімізації чи відвернення суспільно-небезпечних наслідків їх вчинення, а також розкриття та ліквідації діяльності організованих злочинних груп та організацій. Правову основу таких дій утворюють положення ст. 271 КПК України, якою визначається порядок її проведення (за рішенням прокурора), а також, закріплюються форми контролю за вчиненням злочину (оперативна та контрольована закупки, контрольована поставка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину) [2, ст. 88].

До прийняття Кримінального процесуального кодексу України (2012 р.), проведення переважної більшості дій, які становлять окремі форми контролю за вчиненням злочину, відбувалося в межах оперативно-розшукової діяльності. Причому деякі з них дістали нормативне закріплення (оперативна та контрольована закупка, контрольована поставка), інші – існували як певні теоретичні категорії (оперативний експеримент). Абсолютною новелою КПК України є унормування підстав та порядку організації дій, направлених на імітування обстановки злочину, хоча практика діяльності оперативних підрозділів щодо попередження та розкриття протиправних діянь шляхом імітування обстановки та обставин їх вчинення є достатньо сформованою. Таким чином, усі представлені у ст. 271 КПК України форми контролю за вчиненням злочину є нормативно закріпленими моделями дій органів досудового розслідування, що мають на меті запобігання та розкриття тяжких, особливо тяжких злочинів, які здійснюються у особливий спосіб – шляхом безпосередньої чи опосередкованої участі у вчиненні протиправних діянь суб'єктами досудового розслідування. Безпосередньою слід вважати пряму участь особи, що здійснює досудове розслідування, у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії. Наприклад, під час проведення контролю за вчиненням злочину, слідчий, що веде досудове розслідування, виступає легендовою особою, яка проводить оперативну закупку товарів, предметів, речовин, вилучених з обігу, забезпечує імітування обстановки злочину тощо. Опосередкована участь органів досудового розслідування у контролі за вчиненням злочину, на наш погляд, полягає у системі дій, направлених на створення необхідних умов для його проведення (відстеження маршрутів руху об'єктів контрольованої поставки, виготовлення несправжніх (імітаційних), ідентифікованих (помічених) засобів, необхідних для проведення оперативної закупки або імітування обстановки вчинення злочину тощо). Причому, слід зауважити, що в жодному разі така участь не повинна сприяти досягненню реалізації злочинного задуму об'єктів контролю. Встановлюючи контроль за злочинними діями окремої особи (осіб), орган досудового розслідування має на меті розкриття усіх можливих спілників, місць зберігання матеріальних об'єктів, що виступали предметом або знаряддям злочину, встановлення свідків, виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, і, як наслідок, їх усунення.

Порівняльний аналіз норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і Кримінального процесуального кодексу України вказує на те, що окремі форми контролю за вчиненням злочину, а саме, оперативна та контрольована закупка, контрольована поставка до початку кримінального провадження можуть проводитись як оперативно-розшукові заходи. Спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину, відповідно положень діючого законодавства та ст. 271 КПК України, проводяться лише в межах кримінального провадження. На наш погляд,

подвійна правова природа оперативної та контрольованої закупки, контрольованої поставки обумовлюється існуванням усталеної практики організації відповідних заходів із протидії злочинності. Дії, що становлять спеціальний слідчий експеримент у кримінальному провадженні, в теорії та практиці оперативно-розшукової діяльності розглядаються як оперативний експеримент. Проте, незважаючи на широке застосування оперативного експерименту у діяльності уповноважених суб'єктів, що відбувається з метою виявлення підготовки та вчинення окремими особами кримінально караних діянь, нормативного закріплення ця категорія не одержала. Описи такої категорії, як оперативний експеримент, містяться у різного роду науковій літературі, опублікованій як на Україні, так і за кордоном. Спільність позицій авторів полягає в тому, що необхідними умовами проведення оперативного експерименту повинні бути відсутність провокацій з боку посадових та службових осіб уповноважених державних органів, що його здійснюють. Зокрема, Смірнов М. П. з цього приводу вказував, що умови проведення експерименту не повинні провокувати, підштовхувати особу до вчинення протиправних дій, ставити її в обставини, що утруднюють задоволення своїх потреб законними способами [4, с. 175].

Однією із форм контролю за вчиненням злочину, що проводиться в межах ст. 271 КПК України, є імітування обстановки його вчинення [2, ст. 88]. У Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», вказується, що імітування обстановки злочину полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створюють у оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та розкриття відомої чи невідомої особи, яка планувала чи замовляла його вчинення [5]. Із аналізу наведеної норми випливає, що імітування обстановки злочину полягає у системі дій, які не підлягають чіткому нормативному визначенню та детальному врегулюванню. Досвід практичної діяльності вказує, що сутність дій слідчого, інших суб'єктів, які залучаються до провадження такої негласної слідчої (розшукової) дії, залежить від того, на запобігання вчинення або розкриття якого саме злочину вона направлена. Наприклад, органами досудового розслідування може бути проведене імітування обстановки злочину з метою розкриття хабарництва та інших злочинів, вчинених у сфері службової діяльності, попередження вчинення вбивства на замовлення, незаконного перетину державного кордону України, контрабанди наркотичних речовин або прекурсорів, історико-культурних цінностей тощо. Безперечно, у кожному випадку дії суб'єкта досудового розслідування направлені на те, щоб створити у конкретної особи (осіб) стійке переконання, що вона діє в конкретних умовах, які забезпечать їй можливість досягти кінцевого результату, який охоплювався її умислом, суттєво відрізнятимуться за змістом. Також індивідуально обиратимуться засоби проведення негласної слідчої (розшукової) дії, в тому числі, несправжні (імітаційні). У зв'язку з тим, що імітування обстановки вчинення злочину, як негласна слідча (розшукова) дія може виражатись у великій кількості комбінацій оперативно-слідчих дій, тому цікавою та різномірною є практика їх здійснення у досудовому розслідуванні. Зокрема, наведене стосується використання результатів контролю за дачею хабара (ст. 364 КК України). У переважній більшості випадків приводом для її проведення є заява або письмове повідомлення зацікавленої осо-

би, а обов'язковими складовими – дотримання та належне посвідчення законності проваджуваних дій, в тому числі, шляхом застосування технічних засобів фіксації інформації.

Не менш цікавою та неоднорідною є практика проведення контролю за вчиненням злочину, передбаченого п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України. Імітування обстановки злочину іноді є єдиним шляхом попередження вбивств на замовлення, оскільки за наявності чітко сформованого умислу особа, що готує злочин, буде наполегливо шукати шляхи для досягнення своєї мети. Іншою ознакою убивств на замовлення є високий рівень латентності таких злочинів. Якщо їх не вдалося попередити на стадії підготовки – розкрити їх досить важко, оскільки вони, як правило, ретельно плануються, зацікавленими особами розраховуються усі можливі варіанти розвитку подій, відпрацьовуються алібі. Виконавцями, як правило, є особи, що не мають прямих мотивів до вбивства, тому розкриваються «замовні» вбивства досить важко. Обов'язковою умовою контролю за вчиненням злочину, передбаченого п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України, є участь осіб, які на негласній основі співробітничать з органами досудового розслідування, та використання імітаційних (несправжніх) засобів.

Імітування обстановки вчинення злочину може відбуватися не лише як негласна слідча (розшукова) дія, аналогічні за змістом заходи можуть проводитися в оперативно-розшуковій діяльності, проте на нормативному рівні їх здійснення не має достатнього правового підґрунтя. З викладеного можна зробити висновок, що контроль за вчиненням злочину як негласна слідча (розшукова) дія може відбуватися в межах кримінального провадження, поряд з тим, оперативно-розшукові заходи, що за своєю сутністю складають окремі форми контролю за вчиненням злочину, можуть здійснюватися оперативними підрозділами в ході ОРД. Проте недостатність нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності, зокрема, відсутність закріплених законом поняття та системи оперативно-розшукових заходів, значно утруднюють їх використання в оперативно-розшуковому провадженні. Нечіткість законодавства призводить до розбіжностей у тлумаченні його положень науковцями та практиками, в тому числі, не сприяє у нормотворчості. Наприклад, надаючи характеристику системі оперативно-розшукових заходів, відповідно положень ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову» діяльність, Грошевой Ю. М., Фомін С. Б. не розмежовують такі заходи, як оперативна закупка та контрольована закупка, що суперечить теорії і практиці ОРД [3 с. 39]. З огляду на сучасну практику діяльності оперативних підрозділів можна стверджувати, що сутність дій, покладених в основу оперативної та контрольованої закупки, досить чітко розмежовується. Критерієм розмежування виступає предмет закупки, у оперативній – це товари, предмети та речовини, вилучені з обігу або обмежені в обігу. На противагу українському, російським законодавством регламентується проведення перевіркової закупки, предметом якої є речі та предмети, що знаходяться в цивільному оброті, а також вилучені з нього [4, с. 127]. Не розмежовується оперативна закупка та контрольована закупка і оперативно-розшуковими законами низки країн СНД.

Обов'язковою умовою проведення контролю за вчиненням злочину є дотримання положень діючого законодавства. А саме, контроль за вчиненням злочину є допустимим за умов, якщо встановленими або невстановленими особами підготовлюється-

ся або вчиняється тяжкий або особливо тяжкий злочин, розкриття та розслідування якого шляхом провадження інших гласних та негласних слідчих (розшукових) дій неможливо; цей злочин є незакінченим, а також установлення контролю з боку органу досудового розслідування забезпечує можливість припинення злочинної діяльності на ранніх стадіях її вчинення. Крім перерахованих вище, умовами контролю за вчиненням злочину, за змістом ч. 2 ст. 271 КПК України, є те, що ця негласна слідча (розшукова) дія не проводиться, якщо внаслідок при цьому неможливо повністю запобігти:

- 1) посягання на життя або заповідянню особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень;
- 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей;
- 3) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини;
- 4) екологічній або техногенній катастрофі.

Вихідною передумовою контролю за вчиненням злочину, відповідно ч. 3 ст. 271 КПК України є те, що під час підготовки та проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії забороняється провокувати (підбурювати) особу на його вчинення з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Також, відповідно змісту цієї статті, як провокація розглядатимуться насильницькі дії щодо особи (фізичний примус) або психологічний тиск (погрози, шантаж), направлені на примушення особи до вчинення злочину. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Висновки. З огляду на об'єктивно існуючі проблеми правоохоронної діяльності в Україні, нормативне закріплення окремих форм контролю за вчиненням злочину є прогресивним кроком законодавця, направленим на створення достатньої правової основи для діяльності уповноважених законом органів щодо унормування порядку втручання контролюючого суб'єкта в особі представника оперативного підрозділу або слідчого в діяльність окремих осіб, направлених на підготовку або вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину з метою запобігання його вчиненню, відвернення загрози настання суспільно небезпечних наслідків. Поряд з тим, потребують удосконалення правові норми, що регламентують проведення відповідних дій у ході ведення оперативно-розшукової діяльності.

Список літератури:

1. Благодир В. С. Доказування у судових стадіях кримінального процесу у справах про одержання хабара : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В. С. Благодир. – Ірпінь : Національний університет Державної податкової служби України, 2012. – 17 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України КПК України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
3. Грошевой Ю. М. Кримінальне процесуальне доказування та оперативно-розшукова діяльність : [посібник] / Ю. М. Грошевой, С.Б. Фомін. – Х. : Право, 2010. – 112 с.
4. Смирнов М. Н. Комментарий к оперативно-розыскному законодательству РФ и зарубежных стран : [учебное пособие] / М. Н. Смирнов. – М. : Экзамен. – 2003. – 544 с.
5. Наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерством фінансів

України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1681/51 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

Біличак Е. А. Контроль над совершением преступлений: понятие и формы / Е. А. Біличак // Учёные записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). – № 2. – С. 129-135.

На основе анализа специальных научных источников, положений уголовного процессуального законодательства и практики его применения, в статье освещено содержание контроля над совершением преступления как негласного следственного (розыскного) действия. Проанализированы соотношение оперативно-розыскного и уголовного процессуального законодательства в правовом регулировании оперативной и контрольной закупки, контрольной поставки, специального следственного эксперимента, имитирования обстановки совершения преступления.

Ключевые слова: уголовное производство, досудебное расследование, негласные следственные (розыскные) действия.

CRIME CONTROL: CONCEPT AND FORMS

Bilichakh O. A.

National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine

The article is based on the analysis of special scientific sources, the criminal procedural law and practice of its realization, deals with a content control for the offense as a tacit investigative (detective) action. The ratio of operational and investigative and criminal procedural law in the legal regulation of timely and controlled purchases of controlled deliveries, special investigator of the experiment, simulate the situation of the crime is analyzed. It was determined that before the adoption of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the rapid and controlled purchases of controlled deliveries had been carried out only within the limits of operational activities. It is proved that expanding the list of investigator (detective) actions by putting covert forms is an essential achievement of national law, and will improve the efficiency of the public authorities in the sphere of combating crime.

With the introduction of the system of criminal proceedings institute covert investigative (detective) and controlling crimes actions particularly was proved that significantly are expanding pre-trial investigation in combating crime means, as an opportunity to directly influence the individuals actions who intend to commit serious and particularly serious crimes, and during this control distract or neutralize socially dangerous consequences that would occur in the absence of the steering influence of the controlling entity. The attention is focused on what assumptions control for the offense is a ban on provocative actions on the part of the pre-trial investigation on inciting a person to commit a crime or committing violent acts in relation to it, influence behavior by threats or blackmail.

On the basis of the study the author found that taking into account the state of the rule of law in Ukraine, legislator's increased attention need the problems requiring operational activities legal regulation improvement of the legal consolidation of searching operations system.

Key words: criminal proceedings, pre-trial investigation undercover investigation (investigative) action.

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 27 (66), 2014. № 2. С. 136-142.

УДК 343.98

**ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ВВЕДЕННЯ В ОБІГ
НА РИНКУ УКРАЇНИ НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ**

Качковський М. С.

*Навчально-науковий інститут права і психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна*

Розглянуті особливості огляду місця події у справах про умисне введення в обіг на ринку України небезпечної продукції в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу. Визначено специфіку проведення цієї слідчої (розшукової) дії при розслідуванні даного виду злочинів. Окреслено тактичні особливості такого виду слідчого огляду. Висвітлені дії слідчого на підготовчому, робочому та заключному етапах огляду місця події. Наведені тактичні прийоми, що можуть бути використані слідчим, під час огляду, пов'язаного з виявленням на ринку України небезпечної продукції.

Ключові слова: кримінальне провадження, небезпечна продукція, огляд місця події, сліди, слідчий.

Постановка проблеми. Введення у дію з 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) поклало відлік нового етапу розвитку науки криміналістики. Одне з окремих завдань криміналістики полягає у розробленні нових та вдосконаленні існуючих криміналістичних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій щодо збирання, дослідження, оцінки і використання доказів. Його виконання на сучасному етапі тісно пов'язане з потребою проаналізувати та врахувати нові вимоги норм КПК України до проведення слідчих (розшукових) дій, які є одним із основних засобів збирання доказової інформації у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У період з 2012 по 2014 роки значно підвищився науковий інтерес до проблем процесуального порядку та тактики проведення слідчих (розшукових) дій. Розкриттю питань процесуального характеру присвятили свої праці Благута Р., Захарко А., Кіпрач І., Когутич І., Колесник В., Максимова Л., Письменний Д., Сергєєва Д. та багато інших. Окремі питання тактики проведення слідчих (розшукових) дій висвітлювали Ващук О., Ольшевський О., Пряхін Є., Сибірна Р., Фінагєєв В. тощо. Найбільш поширеною з усіх слідчих (розшукових) дій, що проводиться практично у кожному кримінальному провадженні, є слідчий огляд. Йї присвячені як самостійні наукові праці, так і розділи усіх робіт, у яких розглядається методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Така увага є цілком закономірною, оскільки від своєчасності та результативності проведення слідчого огляду зазвичай залежить успіх всього провадження.

Безпосередньо про слідчий огляд як з кримінальної процесуальної, так і криміналістичної позицій з урахуванням вимог КПК України 2012 року писали Весельський В., Зарубенко О., Захарова О., Кринична Е., Лук'янчиков Є. Лук'янчиков Б., Мусієнко О. [1–6] та інші. Однак серед наукових доробок відсутні роботи, що висвітлювали б особливості тактики проведення огляду місця події, пов'язаного з виявленням небезпечної продукції, що вводиться на ринок України.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей тактики огляду місця події під час розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції з урахуванням вимог норм нового КПК України. Наукова новизна обраної теми полягає у розробці тактики підготовки, проведення та фіксації результатів огляду місця події таких кримінальних правопорушень.

Вклад основного матеріалу. У ч. 1 ст. 237 КПК України передбачено, що з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщень, речей та документів [7]. Варто зауважити, що саме про огляд місця події в цій статті не згадується. Проте посилання на такий вид слідчого огляду можна зустріти в інших статтях. Наприклад, у ч. 2 ст. 238 КПК України вказується, що огляд трупа може «здійснюватися одночасно з оглядом місця події...», а ч. 3 ст. 214 КПК України передбачається можливість проведення огляду місця події до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Тому можна стверджувати, що огляд місця події як один із видів слідчого огляду має відповідну правову регламентацію. У такому разі варто погодитися з пропозицією Лук'янчикова Є. та Лук'янчикова Б. включити огляд місця події до переліку видів огляду, який наведений у ч. 1 ст. 237 КПК України [5, с. 268].

Не вдаючись до детального опису процесуальних вимог проведення огляду місця події, зупинимося на тактиці його проведення під час розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції (ст. 227 КК України).

Значимо, що тактика огляду місця події, пов'язаного з виявленням небезпечної продукції, підпорядковується загальним правилам слідчого огляду, але має свої особливості, зумовлені видом кримінального правопорушення та способом його вчинення. У криміналістичній науці є загальноприйнятим умовний поділ проведення огляду місця події на підготовчий, робочий та заключний етапи. Такий поділ не має на меті порушити цілісність цієї слідчої (розшукової) дії. Зміст поділу на етапи полягає в тому, щоб систематизувати дії слідчого, встановити їх послідовність, забезпечити належну якість огляду.

Підготовчий етап починається з моменту прийняття слідчим рішення про проведення огляду місця події. Як вірно вказує Книженко С., основним завданням слідчого на цій стадії є інформаційно-тактичне і матеріально-технічне забезпечення проведення слідчої (розшукової) дії [8, с. 187]. На цьому етапі він повинен отримати інформацію про: 1) подію, що сталася; 2) наявність на місці події очевидців та самого правопорушника; 3) наявність на місці події працівників міліції та вжиті заходи щодо охорони місця події та збереження слідів; 4) наявність на місці події постраждалих осіб. На основі цієї інформації, слідчий вирішує: яким повинен бути склад учасників огляду (кого із спеціалістів чи інших осіб, наприклад, понятих слід залучити); які технічні засоби потрібні для огляду та їх готовність до використання [9, с. 226]. Вар-

то вказати, що законодавець не передбачає залучення понятих для проведення огляду місця події окрім тих випадків, коли проводиться огляд житла чи іншого володіння особи, де зберігається небезпечна продукція. У цьому разі огляд слід проводити за правилами обшуку, а залучення понятих є обов'язковим (ч. 7 ст. 223 і ч. 2 ст. 237 КПК України) [7]. Як нам видається, для проведення огляду місця події, пов'язаного із виявленням небезпечної продукції, слідчому понятим варто залучати.

Що стосується спеціалістів, то в першу чергу слідчому потрібно обов'язково залучити до огляду спеціаліста-криміналіста, який проведе вимірювання, фотографування чи відеозапис, складе план або схему, виготовить відбитки та зліпки, допоможе оглянути та вилучити речі і документи, що мають значення для кримінального провадження. Зважаючи на те, що оглядатиметься небезпечна продукція, яка може бути як харчовою, так і нехарчовою, можливі варіанти залучення і інших спеціалістів. Так, відповідно до ст. 4 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» до системи органів, що забезпечують розробку, затвердження та впровадження заходів щодо безпечності та якості харчових продуктів відносяться Державна санітарно-епідеміологічна служба України та Державна служба ветеринарної медицини України [10]. Стосовно нехарчової продукції, то відповідно до ст. 10 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» нагляд і контроль за якістю нехарчової продукції здійснюється органами ринкового нагляду [11]. Перелік органів ринкового нагляду та сфера їх відповідальності визначені постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 р. (наприклад, Держспоживінспекція, Держлікслужба, Пробірна служба тощо) [12]. Тому до огляду місця події варто запросити когось із спеціалістів цих служб або інспекцій (наприклад, ветеринарного чи санітарного інспектора).

До огляду місця події слідчому варто також залучати працівників оперативних підрозділів. Вони можуть допомогти в охороні місця події, обстеженні прилеглої території, спостереженні за поведінкою окремих осіб, опитуванні (допиті) присутніх осіб, проведенні оперативно-розшукових заходів.

На підготовчому етапі до проведення огляду слідчому варто також вирішити питання щодо подальшої долі виявленої небезпечної продукції. Якщо її багато, то як один із варіантів розглядається можливість її опечатати у виявленому приміщенні до вирішення питання по суті. Якщо такої можливості немає, то небезпечну продукцію потрібно буде опечатати та вивезти, а для цього з собою необхідно мати достатню кількість пакувального матеріалу та транспортні засоби відповідних габаритів.

На початку робочого етапу слідчий повинен зорієнтуватися на місці, вирішити питання про вихідну точку і спосіб огляду, дати вказівку спеціалісту-криміналісту провести орієнтуючу та оглядову фотозйомку (або зробити це самому). Робочий етап огляду складається із загальної та детальної стадій. Змістом тактики такого огляду є дослідження матеріальної обстановки місця події. У «чистому вигляді» виокремлюють декілька способів пересування на місці події під час огляду (їх також називають методами огляду): ексцентричний (рух по спіралі від центра до периферії), концентричний (рух по спіралі від периферії до центру), фронтальний (або лінійний – пересування від однієї межі до іншої). Останній застосовується при огляді значних за площею ділянок місцевості (наприклад, узбережжя річки, ліс, парк, поле, залізничне полотно, склади).

Серед тактичних прийомів, що зазвичай використовуються безпосередньо під час огляду місця події, можна назвати такі:

- 1) визначення меж огляду;
- 2) вибір послідовності огляду об'єктів, що знаходяться на місці події;
- 3) вибір методу огляду місця події;
- 4) залучення понятих до окремих дій під час огляду місця події та звернення їх уваги на виявлені об'єкти;
- 5) спостереження за поведінкою особи, яка повідомила про виявлення кримінального правопорушення чи є власником приміщення;
- 6) зіставлення слідів, виявлених на місці події, та отриманих даних з іншими вже відомими у справі доказами [9, с. 227–228].

Враховуючи специфіку кримінального правопорушення, як оптимальний метод огляду можна порекомендувати фронтальний (лінійний). Це пов'язано з тим, що зазвичай небезпечна продукція знаходиться у досить великих за площею приміщеннях (складах, цехах). У такому випадку доцільно також виокремити вузли, де можуть бути зосереджені сліди кримінального правопорушення, а саме: 1) місця, де знаходиться (зберігалася) небезпечна продукція; 2) місця, де знаходиться сировина для виготовлення небезпечної продукції; 3) місця, де встановлене устаткування, на якому виготовлялася небезпечна сировина чи упакувалася. З цього приводу варто згадати слова, сказані Гансом Гроссом. Він писав, що «у момент огляду нам добре відомо, що це за річ, що вона собою являє, де вона знайдена, як лежала та все інше, але скоро все це забувається, якщо ці дані зовсім не записані або, що ще гірше, записані неправильно. З цими речами будуть мати справи інші особи – експерт, прокурор, суддя і захисник, які при їх виявленні не були присутні, і саме для них потрібно їх описати [13, с. 91].

На робочому етапі слідчий повинен пам'ятати, що його діяльність повинна бути спрямована на вирішення таких завдань: 1) виявити ознаки, що свідчать про вчинення саме цього правопорушення; 2) встановити спосіб вчинення кримінального правопорушення; 3) встановити конкретний предмет кримінального правопорушення, його кількість, а також його власника (розповсюджувача); 4) організувати пошук і фіксацію слідів, які можуть вказувати на особу правопорушника чи про спосіб вчинення кримінального правопорушення; 5) встановити осіб, які могли бачити як відбувалося кримінальне правопорушення; 6) якнайповніше вивчити та зафіксувати в протоколі і додатках до нього обстановку місця події.

Як вірно зауважує Мусієнко О., під час огляду місця події слід обов'язково враховувати специфіку об'єктів, що оглядаються [6, с. 256]. Відповідно до сказаного вище, основними об'єктами огляду будуть виступати: 1) ділянка місцевості чи приміщення; 2) небезпечна продукція чи сировина для її виготовлення; 3) устаткування для виготовлення продукції; 4) елементи упакування продукції (контейнери, тара); 5) засоби, якими продукція транспортувалася; 6) документація. Під час огляду та опису самої небезпечної продукції слід особливу увагу звернути на наявність чи відсутність етикетки, маркування, інформації про дату виготовлення та кінцевий термін споживання. У цьому слідчому може допомогти залучений до огляду відповідний спеціаліст. Це ж саме стосується і огляду устаткування, на

якому виготовлялася небезпечна продукція чи упаковувалася. Необхідно вказати їх серійні номери, інші ідентифікуючі ознаки. Також варто звернути на наявність на частинах (агрегатах) такого устаткування залишків небезпечної продукції та вилучити її.

Під час огляду місця події можуть бути виявлені ветеринарні документи. Це ті документи, які видаються державними інспекторами ветеринарної медицини та підтверджують ветеринарно-санітарний стан харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі. До них відносяться: міжнародний ветеринарний сертифікат, ветеринарне свідоцтво, ветеринарна картка та довідки, експлуатаційний дозвіл тощо. Вказані та інші документи слідчий повинен зібрати та вилучити, попередньо описавши їх в протоколі. У процесі огляду документів, який, по-можливості, проводять як складову огляду місця події, слідчий повинен: 1) з'ясувати загальні дані, що характеризують документ; 2) вказати на його місце виявлення; 3) вказати на те ким і коли він виданий або виготовлений, кому адресований; 4) який основний зміст документа, від імені кого виконані підписи, які реквізити він має; 5) які факти чи події засвідчені підписами, печатками та штампами; 6) як виконано текст рукопису; 7) чи є ознаки, що вказують на підробку документа. Вся ця інформація повинна знайти своє відображення у протоколі огляду.

Слушну пропозицію висловлює Е. Кринична, говорячи про доцільність огляду прилеглої до місця події території [4, с. 120]. На ній можна виявити: небезпечну продукцію; залишки сировини для виготовлення небезпечної продукції та її упакування; предмети та речі, що належать злочинцям тощо.

Заключний етап огляду місця події полягає у підбитті підсумків і оцінці всіх встановлених даних з метою перевірки того, чи всі завдання огляду виконані. З метою контролю рекомендується ще раз оглянути певні місця чи конкретні об'єкти, перевірити чи всі вони були сфотографовані. Це дозволяє ліквідувати виявлені недоліки, які пізніше вже не можна буде виправити. Після оцінки отриманих результатів слідчий приступає до їх фіксації. На цьому етапі він: 1) складає протокол огляду місця події, плани, схеми; 2) упаковує виявлені на місці події об'єкти, що будуть вилучатися (для цього використовуються поліетиленові пакети встановленого зразка); 3) вживає заходів для збереження тих об'єктів, що мають доказове значення, але їх неможливо чи недоцільно вилучати з місця події; 4) ознайомлює зі змістом протоколу огляду його учасників і вживає заходів щодо вирішення заяв, які від них надійшли.

Висновки. Запропоновані нами наукові рекомендації щодо проведення огляду місця події при розслідуванні умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції не претендують на вичерпність, але мають певне практичне значення і можуть слугувати основою для подальших наукових розробок. На етапі підготовки до проведення такого огляду слідчий, виходячи з виду небезпечної продукції, може правильно зорієнтуватися кого з спеціалістів варто залучити. Ретельний огляд з урахуванням особливостей його проведення та специфіки об'єктів огляду надасть змогу слідчому виявити, зафіксувати та вилучити достатню кількість слідової інформації, яка в сукупності сприятиме висуненню версій, визначенні напряму розслідування та створить надійну доказову базу.

Список літератури:

1. Весельський В. В. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчого огляду, допиту, призначення і проведення судових експертиз) / В. В. Весельський // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією. – 2012. – № 2 (28). – С. 151–158.
2. Зарубенко О. Співвідношення огляду з іншими процесуальними діями за КПК України / О. Зарубенко // Закон и жизнь. – 2013. – № 3. – С. 45–48.
3. Захарова О. В. Особливості проведення огляду вилученої комп'ютерної техніки під час розслідування комп'ютерних злочинів / О. В. Захарова // Слідча практика. – 2012. – № 3. – С. 169–175.
4. Кринична Е. В. Особливості огляду місця події за фактами розкрадання вантажів на залізничному транспорті / Е. В. Кринична // Криміналістичний вісник. – 2013. – № 1 (19). – С. 117–120.
5. Лук'янчиков Є. Д. Слідчий огляд: поняття та види / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков // Юридичний часопис НАВС. – 2013. – № 1. – С. 264–269.
6. Мусієнко О. М. Особливості огляду місця події при розслідуванні шахрайства / О. М. Мусієнко // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 253–257.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Книженко С. О. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин / С. О. Книженко // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 186–190.
9. Слідчі (розшукові) дії : навч. посібник / [О. В. Авраменко, Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк та ін.] ; за заг. ред. Р. І. Благути, Є. В. Пряхіна. – Львів : ЛьвДУВС, 2014. – 416 с.
10. Про безпечність та якість харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції: Закон України від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
12. Про затвердження переліку органів державного ринкового нагляду та сфер їх відповідальності : постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 р. № 573 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. Гросс Г. Руководство к расследованию преступлений / Г. Гросс. – М. : Изд-во НКВД РСФСР, 1930. – 144 с.

Качковский М. С. Особенности осмотра места происшествия во время расследования умышленного введения в оборот на рынки Украины опасной продукции / М.С. Качковский // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66), № 2. – С. 136-142.

Рассмотрены особенности осмотра места происшествия по уголовным делам об умышленном введении в оборот на рынки Украины опасной продукции в условиях действия нового Криминального процессуального кодекса. Установлено специфику проведения этого следственного действия во время расследование данного вида преступлений. Очерчены тактические особенности такого вида следственного осмотра. Описаны действия следователя на подготовительном, рабочем и заключительном этапах осмотра места происшествия. Приведены тактические приемы, которые может использовать следователь во время проведения осмотра места происшествия, связанного с обнаружением на рынке Украины опасной продукции.

Ключевые слова: расследование, опасная продукция, осмотр места происшествия, следы, следователь.

**THE PECULIARITY OF THE VISUAL INSPECTION
OF THE CRIME SITE IN THE CASES ABOUT DELIBERATE INTRODUCTION
OF DANGEROUS PRODUCTS AT THE UKRAINIAN MARKET**

Kachkovsky M. S.

Institute of Jurisprudence and Psychology National University Lviv Polytechnic, Lviv, Ukraine

The article considers the peculiarity of the visual inspection of the crime site in the cases about deliberate introduction of dangerous products at the Ukrainian market under conditions of the operation of new Criminal Procedural code. The author stresses the excessive social danger of this crime with regard to the national economy and health of the population. The specificity and importance are determined of conducting this

Особливості огляду місця події під час розслідування...

investigative activity while considering this type of criminal offence. The article provides an insight into the tactical peculiarities of this type of investigative inspection. The article covers the investigator's actions at the preparatory, working, and final stage of inspection. The information scope is stated which the investigator shall clarify before his visit to crime site: what happened; any witnesses of the crime and presence of the delinquent at the crime site; presence of the policemen and their actions; victims of the crime. The list of specialists is provided to be engaged into the inspection process.

Working period of this type of inspection is conducted according to the general rules considering the tasks to be fulfilled by the investigator at the working stage. Taking into account the crime specificity, it is recommended to apply the linear method of crime site inspection. The key inspection objects will be as follows: sector of the terrain or premises where the dangerous products were found; dangerous products and their raw materials; production equipment; packaging elements; transportation means; documents. The attention was paid to the types of documents which may be found during the inspection, and the rules of their handling. It is recommended to inspect the territory adjacent to the crime site. At the final stage of inspection, the investigator's tasks are as follows: making protocol and attachments; packing of objects found at the crime site which are to be withdrawn; steps to preserve the objects which have the evidential significance but are impossible or unreasonable to withdraw from the crime site; acquaintance of participants with the protocol.

Key words: investigation, dangerous products, visual inspection of the crime site, traces, investigator.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Коваль О. В.

*Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Донецьк, Україна*

В статті розглянуто нормативно-правове забезпечення здійснення негласних слідчих (розшукових) дій. Також пропонується трьохрівневий розподіл нормативно-правових актів щодо забезпечення здійснення негласних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукова діяльність, нормативно-правове забезпечення, нормативно-правові акти.

Постановка проблеми. Згідно з вимогами Другого додаткового протоколу до Європейської Конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах передбачено проведення таємних розслідувань злочинів у межах національного кримінального судочинства. Тобто проведення негласних слідчих (розшукових) дій цілком узгоджується з міжнародними стандартами.

Мета статті. Метою статті є дослідження нормативно-правового забезпечення здійснення негласних слідчих (розшукових) дій та відповідність його сучасним умовам. Завданням даної статті є визначення особливостей застосування нормативно-правового застосування забезпечення безпеки та висвітлення шляхів та пропозицій по його вдосконаленню.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. Зважаючи на актуальність проблеми, визначенню нормативно-правового забезпечення здійснення негласних слідчих (розшукових) дій присвятили такі правники, як Берназ В. Д., Благута Р. І., Колесник В. А., Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б., Скуліш Є. Д., Татаров О. Ю., Фариник В. І., Яковенко М. О. та інші. Але це питання залишаються дискусійними в теорії кримінального процесу та набуло особливої актуальності з прийняттям КПК України 2012 р. Однак такі дослідження не мали комплексного характеру, нормативно-правове регулювання забезпечення безпеки, осіб, учасників кримінального судочинства потребує систематизації.

Викладення основного матеріалу. Для визначення нормативно-правового забезпечення здійснення негласних слідчих (розшукових) дій вважаємо потрібним систематизувати нормативно-правові акти, що забезпечують їх здійснення.

Вважаємо, що нормативно-правове забезпечення здійснення негласних слідчих (розшукових) дій доцільно розглядати за традиційною трьохрівневою схемою, яка складається із основного закону, законів та підзаконних та відомчих нормативно-пра-

вових актах.

До першого рівня нормативно-правового забезпечення здійснення негласних слідчих (розшукових) дій відноситься Конституція України, як основний закон держави.

У ст. 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Також у Конституції України є ряд статей, що гарантують право на приватність людини, так у ст. 32 Конституції України, вказано, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Також у Конституції передбачено захист окремих аспектів приватності. Так, ст. 30 захищає недоторканність житла (територіальну приватність), ст. 31 – таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (комунікаційну приватність), ст. 32 передбачає заборону збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (інформаційна приватність), а ст. 28 передбачає заборону піддавати особу без її вільної згоди медичним, науковим чи іншим до слідом (захищаючи певні елементи фізичної приватності) [1]. Але, на жаль, зацікавленість сучасної держави в отриманні конфіденційної інформації і не тільки про її громадян, переважає над вимогами внутрішнього законодавства і міжнародних договорів в галузі захисту прав людини. Звісно, це стосується не тільки України.

До другого рівня нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності, у тому числі при проведенні оперативно-технічних заходів, відносяться ратифіковані міжнародні договори та законодавчі акти.

Так, у чинному КПК України перелік негласних слідчих (розшукових) дій надається у гл. 21 яка має назву «Негласні слідчі (розшукові) дії». Згідно зі статтею 246 КПК НРСД є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню та проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Тобто з прийняттям КПК України 2012 р. оперативно-розшукові заходи треба називати негласними слідчими (розшуковими) діями. У КПК надано перелік всіх негласних слідчих (розшукових) дій, але, треба зазначити, що цей перелік майже повністю співпадає з оперативно-розшуковими заходами, що перелічені у ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Разом із новим КПК України було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» (13 квітня 2012 р. № 4652–VI). Зі змісту Закону «Про ОРД», із змінами від 13 квітня 2012 р., вбачається, що проведення оперативно-розшукових дій, передбачених вказаним законом, можливо і поза межами кримінального провадження, на підставі постанови про порушення оперативно-розшукової справи.

Згідно з п. 10 ст. 11 Закону України «Про міліцію» міліції надається право здійснювати на підставах і в порядку, встановленому законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи, фото-, кіно-, відеозйомку і звукозапис, прослуховування телефонних розмов з метою розкриття злочинів [6].

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», опе-

ративним підрозділам визначених відомств надається право:

– здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями ст. 260, 263–265 Кримінального процесуального кодексу України;

– накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виїмку згідно з положеннями статей 261, 262 Кримінального процесуального кодексу України;

– здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця згідно з положеннями статей 269, 270 Кримінального процесуального кодексу України;

– здійснювати установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно з положеннями статті 268 Кримінального процесуального кодексу України тощо [7].

У ст. 15 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» зазначається, що у боротьбі з організованою злочинністю спеціальним підрозділам органів внутрішніх справ і Служби безпеки України надається право використовувати спеціальні технічні засоби у випадках та порядку, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальним процесуальним кодексом України [8].

Ще до правової основи організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій треба віднести Закон України «Про державну таємницю» № 3855–ХІІ від 21 січня 1994 р. Згідно зі ст. 27, доступ до державної таємниці надається дієздатним громадянам України, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його за умовами своєї службової, виробничої, наукової чи науково-дослідної діяльності або навчання. Особи, які беруть участь у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії або у дослідженні матеріалів про результати її проведення і, таким чином, отримують доступ до державної таємниці, повинні мати відповідної форми допуск до державної таємниці. Однак питанню надання доступу окремим особам до таких даних не врегульовані ні процесуальним законом, ні відомчою Інструкцією.

Однак головним нормативним документом, який можливо віднести до третього рівня нормативно-правового забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій, що визначає загальні засади та єдині вимоги до організації НРСД, є Інструкція «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. Цей підзаконний акт встановлює загальні процедури, а також єдиний порядок організації проведення НРСД і використання їх результатів у кримінальному провадженні. У свою чергу, з метою забезпечення належної організації прокурорського нагляду за законністю у даній сфері правовідносин, Генеральною прокуратурою України затверджено Наказ № 4/1гн від 3 грудня 2012 р. «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність». Також необхідно додати, що окремі негласні слідчі (розшукові) дії проводяться із використанням спеціальних технічних засобів отримання інформації. Наказ Голови СБ України № 35 від 31 січня 2011р. «Про за-

твердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, торгівлі спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації» вказує, що спеціальні технічні засоби для зняття інформації з каналів зв'язку, інші засоби негласного отримання інформації – це технічні, програмні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої, препарати та інші вироби, призначені (спеціально розроблені, виготовлені, запрограмовані, пристосовані) для негласного отримання інформації. Також в цьому наказі зазначається, що спеціальні технічні засоби розробляються та виготовляються виключно на підставі ліцензій, отриманих від СБ України, як органу, що здійснює ліцензування цієї діяльності. Спеціальні технічні засоби мають різне призначення та можуть використовуватись при проведенні будь-якої із негласних слідчих (розшукових) дій з метою виявлення, обробки, фіксації інформації, необхідної для реалізації завдань кримінального провадження.

З вищевикладеного можливо зробити висновки, що деякі законодавчі акти містять не досить ясні формулювання, терміни. Різноманіття нормативних актів, велика кількість юридичної інформації потребує визначеного порядку й організованості в системному розподілі правого матеріалу, для подальшої зручності його використання на практиці.

Тому, враховуючи вищевикладеного ми дійшли висновку, що для полегшення в користуванні та ефективного застосування нормативно-правових актів, покликаних урегулювати нормативно-правове регулювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій доцільно розглядати за традиційною трьохрівневою схемою, яка складається із основного закону, законів та підзаконних та відомчих нормативно-правових актах. При цьому третій рівень нормативно-правового регулювання забезпечення прав і свобод громадян під час здійснення оперативно-технічних заходів треба поділити на гласні та негласні відомчі нормативно-правові акти.

Список літератури:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Резолюція 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України з постановними матеріалами // за ред. В. П. Шибіко. – К., Юрінком Інтер, 2005. – 840 с.
4. Положення про порядок придбання, видачі, обліку, зберігання та застосування вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, спеціальних засобів індивідуального захисту працівниками судів і правоохоронних органів, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві : затв. наказом МВС України від 24 липня 1996 р. № 523 // Довідник працівника міліції : Нормативно-правові акти з питань діяльності ОВС. – К., 2004. – Кн. 2. – Ч. 1. – С. 342 – 352.
5. Наказ Міністра внутрішніх справ № 130 затверджено «Порядок супроводження осіб, взятих під державний захист, під час забезпечення заходів особистої охорони» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>.
6. Інструкція про порядок здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в установах кримінально-виконавчої системи : Наказ Державного де-

партаменту виконання покарань від 04.04.2005 р. № 61 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 21. – Ст. 1160.

7. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 р. № 3341–XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>

8. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. № 2135–XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/>.

9. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : [підручник] ; 5-те вид., доп. і перероб. / В. М. Тертишник. – К. : А.С.К., 2007. – 848 с.

10. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 26 листопада 2012 р. – К. : «Центр учбової літератури», 2012. – 292 с.

11. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України 1996 р., № 30.

12. Смірський В. В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства / В. В. Смірський // Запорізький юридичний інститут. Вісник. – Запоріжжя, 2000 р. № 2. с. 152–155.

Коваль О. В. Нормативно-правовое обеспечение осуществления негласных следственных (розыскных) действий / О. В. Коваль // Учёные записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2014. – Т. 27 (66). – № 2. – С. 143-147.

В статье рассмотрены нормативно-правовое обеспечение осуществления негласных следственных (розыскных) действий. Также предлагается трехуровневое распределение нормативно-правовых актов по обеспечению осуществления негласных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: негласные следственные (розыскные) действия, оперативно-розыскная деятельность, нормативно-правовое обеспечение, нормативно-правовые акты.

THE LEGAL AND REGULATORY ENSURING OF THE IMPLEMENTATION OF THE COVERT INVESTIGATORY (SEARCH) ACTIONS

Koval O. V.

Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Donetsk, Ukraine

This article describes the legal and regulatory ensuring of the implementation of the covert investigatory (search) actions and its correspondence to the current requirements. The covert investigations of crimes under the national criminal proceedings are stipulated according to the Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters. That means that covert investigative (search) actions meet the international standards. The objective of this article is to determine the peculiarities of the application of the legal and regulatory ensuring of the implementation of the security and lighting ways and suggestions for its improvement.

Despite the rather short period of time since the new Criminal Procedure Code of Ukraine entered into force, a number of publications of researchers and practitioners are dedicated to the study of the question of conducting of the covert investigative (search) actions and among them are Bernaz V. D., Blahuta R. I., Kolesnik V. A., Pohoretsky M. A., Sergeev D. B., Skulish E. D., Tatarov O. Y., Farynyk V. I. But there are some issues regarding the legal and regulatory ensuring of the implementation of the covert investigatory (search) actions that require clarification and new scientific elaboration, taking into account the practical experience.

To determine the legal and regulatory ensuring of the implementation of the covert investigatory (search) actions we suggest to codify legal acts that ensure their implementation. The article offers a three-tiered distribution of the regulatory legal acts to ensure the implementation of the covert investigatory (search) actions, which consists of the Basic Law, subordinate legislation and departmental legal acts. Wherein the third level of the legal and regulatory ensuring of the implementation of the rights and freedoms of the citizens during the operational and technical measures should be divided into overt and covert departmental legal acts.

Key words: covert investigatory (search) actions, operative-investigative actions, legal and regulatory ensuring, regulatory legal acts.

РЕЦЕНЗИЯ
на монографію **Б. В. Змерзлого та Є. О. Вороніної**
«ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СОЗДАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАРАНТИННЫХ
УЧРЕЖДЕНИЙ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В КОНЦЕ XVIII –
НАЧАЛЕ XX ВВ. (НА МАТЕРИАЛАХ ТАВРИЧЕСКОЙ ГУБЕРНИИ)»

Копиленко О. Л.

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України,
академік Національної академії правових наук України

Надана до рецензії монографічна робота Змерзлого Б. В. та Вороніної Є. О. «Правовые основы создания и деятельности карантинных учреждений в Российской империи в конце XVIII – начале XX вв. (на материалах Таврической губернии)» присвячена дослідженню досить важливого питання розвитку антиепідеміологічних та санітарних служб держави, якими у свій час були карантинні установи у Російській імперії.

Ця наукова праця охоплює той період у житті європейських народів, коли епоха Просвітництва торкнулась не лише літератури та прикладних наук, але й були отримані, узагальнені та здобули широке розповсюдження й застосування перші важливі знання людства у галузі медицини, а говорячи більш конкретно, вміння попередження та боротьби з найбільш небезпечними інфекційними хворобами.

Звернення ж авторки саме до Півдня України тим більш вірне, що саме його кордони зі східним світом стали найбільш небезпечним регіоном імперії у сенсі епідеміологічної безпеки. Активний розвиток цих земель, їх торгівельні зв'язки з землями підвладними Туреччині, та майже повна відсутність у цій країні довгий час будь яких заходів боротьби з розповсюдженням епідемічних хвороб, змусило керівництво Російської імперії переосмислити раніше застосовувані підходи у цих питаннях. Саме тому консолідація досвіду у галузі боротьби з розповсюдженням епідемій, необхідність забезпечення безпеки населення призвели до необхідності створення окремої спеціальної служби у державі – системи карантинних установ, основу якої завжди складали саме установи, що розташовувались на Півдні України.

У вступі свого дослідження Борис Володимирович та Євгенія Олегівна загалом логічно окреслили актуальність роботи, мету і завдання дослідження, теоретичну основу роботи. Також важливим вважаю і те, що попередньо викладені у монографії матеріали були представлені широкому загалу науковців через низку наукових публікацій у часописах, затверджених ВАК, та зроблених Борисом Володимировичем та Євгенією Олегівною повідомлень на наукових конференціях різного рівня. Завдяки цьому основні положення рецензованої роботи пройшли необхідну апробацію та обговорення у колах наукової громадськості.

Звертають на себе увагу і опрацьовані авторами історіографія проблеми та досить потужна джерельна база роботи. У ході опрацювання та аналізу головних джерел автори детально розглянули фактично весь комплекс законодавчих та нормативно-правових актів, що торкаються безпосередньо проблеми дослідження, у тому

числі і такі найважливіші, як карантинні статuti. У цьому випадку Змерзлий Б. В. та Вороніна Є.О. не лише формально надають аналіз цих консолідованих актів, але й вказують на причини різного характеру, що призвели до появи кожного із них.

Звертає на себе і опрацьований авторами монографії масив архівних документів, а саме наступні фонди Державного Архіву Автономної Республіки Крим: ф. 195 «Управління губернським карантинним округом Феодосії, м. Феодосія Таврійської губернії»; фонд 242 «Керченське карантинне управління, м. Керч Таврійської губернії» та фонд 350 «Керченська піврота прикордонної карантинної варті, м. Керч Таврійської губернії». Використання саме документів архівосховища дозволило детально та на конкретних прикладах показати процес безпосереднього утворення, розвитку та діяльності карантинних установ, розкрити регіональні особливості їх роботи, зв'язки та співпрацю з іншими державними установами, особистий склад тощо. Загалом, джерельна база роботи є досить ґрунтовною та такою, що повною мірою дозволяє розкрити всі поставлені у роботі завдання.

У першому розділі роботи автори звертаються до проблеми розвитку карантинних заходів у Російській імперії та появи перших карантинів як самостійних установ у XVIII ст. Такий підхід дозволив вказати, що система карантинних установ як окрема державна служба, були утворені з урахуванням та консолідацією багатого вітчизняного та іноземного досвіду у цій галузі. Його розвиток та накопичення, спроби створення постійно діючих відповідних установ, та тимчасових, таких, що відкривалися лише під час безпосередніх загроз епідемії, поряд із нагальною необхідністю антиепідеміологічного захисту теренів держави, особливо нещодавно приєднаних на Півдні України та Криму, все це стало важливими передумовами як до розробки системного карантинного законодавства, так і до утворення потужної антиепідеміологічної прикордонної служби, основою якої і були карантинні установи.

Безумовно, необхідним є звернення авторів до дослідження карантинних статутів. Адже саме ці консолідовані законодавчі акти стали основою діяльності всієї мережі карантинних установ, регулювали склад кожної з них, завдання, напрямки праці, послідовність дій, обов'язки кожного службовця, розташування приміщень, взаємодію з іншими державними установами та службами, підпорядкування відповідним посадовим особам та органам. Складність у виконанні цього завдання для Бориса Володимировича та Євгенії Олегівни, передусім, було у тім, що прийняті послідовно карантинні статuti 1800, 1818, 1832 і 1841 рр. мають кожен досить значний об'єм, істотно різняться між собою за складом та логікою, засобами регулювання тощо.

Незважаючи на це, як на мій погляд, науковці відмінно справилися із цим завданням. Їм вдалося показати загальне і відмінне, логіку законодавця, вплив часу й медичної науки та інші важливі фактори, що впливали на зміни у цих статутах. При цьому дослідники зуміли відтворити у цьому підрозділі головне – структуру карантинної служби на кожному її етапі діяльності, основні напрямки діяльності та її внутрішню логіку.

Значну увагу автори приділили і розкриттю проблеми створення карантинних установ на Півдні України та Криму наприкінці XVIII – першій половині XIX ст.

Окремо прослідковується порядок утворення та особливості діяльності карантинних установ у Бессарабії. Цей підхід дав змогу показати карантинні установи Таврійської губернії як частину загальної системи, їх взаємодію та співпрацю тощо.

Важливим є, як на мою думку, і звернення авторів до дослідження особливостей створення та діяльності карантинних установ в інших регіонах імперії – Сибіру, Кавказі, Оренбурзькій губернії тощо. Яскравим доповненням цього є виклад дослідників з використаних російським урядом того часу засобів із забезпечення антиепідеміологічної безпеки у басейнах Балтійського та Білого морів. Саме тут вперше було збудовано міжнародну систему забезпечення відповідних заходів, знайшли своє застосування нестандартні підходи у відповідних галузях та непростих умовах регіону.

У окремому підрозділі автори з використанням широкого кола архівних матеріалів та на конкретних наочних прикладах виокремили такі основні напрямки діяльності карантинних установ Криму у першій половині XIX ст.: 1) очищення і огляд судів і їх команд; 2) контроль за судами, що розбилися, їх командами на місцях, лікарський огляд викинутих морем на берег мертвих тіл; 3) контроль за особами людей, що в'їжджали в межі імперії; 4) нормотворчість; 5) безпосередня боротьба з проникненням епідемій.

Дослідники справедливо вказують, що лише фахівці-практики могли скласти найбільш ґрунтовні та продумані документи у цій галузі, як це було із окремими карантинними статутами, інструкціями тощо.

Особливу увагу приділили автори ще одному малодослідженому інституту та проблемі, а саме такому процесу, як створення та подальша діяльність такого органу державної служби, як карантинна варта. Їм вдалося розкрити усю складність процесу її створення, коли довгий час державні діячі досліджуваної епохи не могли прийти до єдиної думки щодо співвідношення обов'язків та функцій карантинної та прикордонної варті, їх кількості та співпраці тощо.

У останньому розділі свого монографічного дослідження Борис Володимирович та Євгенія Олегівна звернулися до вирішення таких проблем, як підготовка й ухвалення карантинного статуту 1866 р.; розвиток інституту карантинних установ у другій половині XIX – на початку XX ст.; становлення та розвиток інституту карантинної варті у Криму на прикладі Керченських підрозділів; діяльність Керченського карантинного округу у другій половині XIX – початку XX ст.; організація карантинної служби в Кавказькому регіоні після прийняття статуту 1866 р; міжнародна співпраця Росії у справі боротьби з епідеміологічними захворюваннями в кінці XIX – на початку XX ст.

Однією з головних ідей цього розділу, поряд із виконанням інших важливих завдань дисертаційної роботи, як на мою думку, є те, що шановні Змерзлий Б. В. та Вороніна Є. О. вдало від першого і до останнього підрозділу цієї частини роботи наочно показали вплив міжнародних чинників на розвиток карантинних установ Півдня України, відмову Росії від політики самоізоляції, взяття курсу на колективні зусилля та взаємовигідну співпрацю з європейськими країнами у цьому питанні. Якщо починався цей процес для Російської імперії як необхідність з примусу, через поразку у Кримській війні, то своє логічне продовження він отримав у якості сві-

домих та ініціативних дій держави з забезпечення колективної санітарно-епідеміологічної безпеки населення, захист сталого економічного розвитку та міжнародної торгівлі. У цьому сенсі були спрямовані всі кроки керівництва держави і у випадку подальшого розвитку та ліквідації карантинних установ.

Незважаючи на вищезазначене, маю виказати такі зауваження щодо змісту роботи: 1) Авторам, як на мою думку, необхідно було б хоч би дотично розкрити основні засади організації карантинних установ у інших державах. Так можна було би з'ясувати, чи запозичила Російська імперія певні підходи у організації своєї карантинної мережі, якщо так, то у якому ступені; 2) Показати, наскільки це можливо, на які групи товарів карантинні службовці у різних регіонах імперії мали звертати особливу увагу у своїй роботі; 3) Надати власну оцінку ефективності досліджуваної системи карантинних установ, досконалості галузевого законодавства.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, слід вказати, що власне монографічна робота справляє досить позитивне враження, а її висновки цілком відповідають поставленим завданням та вирішують їх. Дослідження є вельми актуальним з погляду реорганізації санітарно-епідеміологічної служби України, дозволяє проаналізувати та використати вітчизняний та світовий досвід. До того ж, рецензована робота є першою науковою спробою комплексного дослідження правової бази та практичної діяльності карантинних установ як у Російській імперії загалом, так і на Півдні України зокрема.

РЕЦЕНЗИЯ

на монографію Б. В. Змерзлого та Є. О. Вороніної

«ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СОЗДАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАРАНТИННЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В КОНЦЕ XVIII – НАЧАЛЕ XX ВВ. (НА МАТЕРИАЛАХ ТАВРИЧЕСКОЙ ГУБЕРНИИ)»

Кузьменко В. Б.

доктор юридичних наук, професор

Розвиток сучасної санітарно-епідеміологічної служби України, як і загалом всієї системи охорони здоров'я, сьогодні переживає вельми критичний період. Все більше українське суспільство негативно та недовірко ставиться до їх діяльності, багато запитань викликало рішення щодо реформування інституту швидкої допомоги. При цьому звичайне реформування та «кадрові рішення», як на це вказує досвід років незалежності нашої держави, на жаль, не здатні вирішити ці глибинні проблеми, а заяви щодо приведення до вимог Євросоюзу українського законодавства більше орієнтовані на зовнішнє сприйняття. Саме тому звернення до історичного досвіду розвитку одного з важливих складових системи охорони здоров'я, якими були у свій час карантинні установи суди, на сьогоднішній день вважаю актуальним та необхідним, а можливе використання результатів подібних досліджень життєво важливим для майбутнього нашої держави, у ході її інтегрування до лав ЄС.

Структура роботи виглядає логічною та відповідає поставленій меті та завданням дослідження. Зрозуміло виокремлені хронологічні рамки дослідження. Ґрунтовними також є опрацьовані авторами історіографія та джерельна база дисертації.

Як зрозуміло зі змісту монографії, ця робота носить скоріше історично-теоретичний характер. Адже Борису Володимировичу та Євгенії Олегівні довелося, з огляду на значні лакуни в історіографії проблеми, вперше відтворити всю систему карантинних установ Російської імперії, що у своїй переважній більшості діяла на Півдні України. Саме це і обумовило зробити основний наголос у використанні переважно таких джерел, як законодавчі акти. Такий підхід є цілком слушним, адже найбільш важливими законодавчими актами, що регулювали діяльність карантинних установ півдня нашої держави були карантинні статuti.

При цьому автори добросовісно опрацювали і таку важливу частину джерельної бази роботи, якою є архівні матеріали. Це дозволило більш детально розкрити процес створення, розвитку та практичної діяльності карантинних установ Таврійської губернії, відтворити історію підрозділів карантинної варті тощо.

Дослідники переконливо зазначили, що створена на Півдні України система карантинних установ на протязі XIX ст. стала основним форпостом Російської імперії у галузі захисту найбільш заселених її регіонів від небезпеки проникнення морським та сухопутними шляхами небезпечних хвороб. Інші підрозділи карантинної служби в Росії були набагато менш потужними, отримали пристосований до місцевих умов устрій та відповідну нормативно-правову базу. Лише українські карантини діяли виключно за карантинними статутами.

Автори наочно підтвердили, що санітарно-епідеміологічна служба Російської імперії, яка існувала насамперед у вигляді карантинних установ та розташовувалась на кордонах

держави, була направлена, здебільшого, на забезпечення безпеки населення прилеглих регіонів, розвиток міжнародної та каботажної торгівлі, тощо. Крім того, карантинні установи, як такі, що першими зустрічали пасажирів та екіпаж суден, виконували певні поліцейські та митні функції із контролю пасажиропотоку, щодо ввезення певних категорій товарів, тощо. Розкриття цієї системи у всіх її проявах та еволюції і є головним досягненням Змерзлого Б. В. та Вороніної Є. О. Адже не дослідивши усіх складових державної системи, особливостей та правових засад їх формування й діяльності, взаємодії з іншими державними органами та структурами, ми не будемо мати можливості об'єктивно оцінити її рівень розвитку, направленість, здатність до еволюції та напрямки цієї еволюції.

При всіх очевидних досягненнях представленої до рецензії роботи, мушу зважити на те, що автори, як на мою думку, недостатньо торкнулися проблеми ефективності діяльності карантинних установ. Хоча, у той же час, Борис Володимирович та Євгенія Олегівна згадують у своїй роботі випадки їх активної боротьби з проникнення у центральні регіони країни низки епідемічних хвороб. На нашу думку, критерієм такої ефективності можуть слугувати не лише власне процес діяльності карантинних установ, але й відсутність, чи навпаки, випадки спалаху масових інфекцій у прикордонних та внутрішніх регіонах держави.

Більш детально необхідно було позначити й еволюцію об'єктів та предметів правового регулювання карантинного законодавства, зробити наголос на тому, що створена у другій половині XIX ст. система карантинних установ, з одного боку відповідала рівневі розвитку суспільства свого часу та завданням, що перед нею стояли; з іншого ж, стала відголоском поразки Росії у Кримській війні (Східній), та необхідністю пристосування вітчизняного законодавства у цій галузі до європейських та міжнародних стандартів. Підтвердженням тому є і те, що у повному обсязі карантин Керчі не було відновлено, через постійні зміни у міжнародних договорах, що стосувались діяльності карантинних установ.

Певно, Змерзлому Б. В. та Вороніній Є. О. потрібно було також зробити більший наголос на особливості діяльності карантинних установ Таврійської губернії у специфічних умовах регіону, важливості каботажного судноплавства для його нормальної життєдіяльності, виокремити військову специфіку діяльності карантинних установ, хоча б на прикладі Севастополя тощо.

Цілком слушною вважаю думку авторів щодо еволюції засад діяльності карантинних установ та інших державних органів за часів епідеміологічної небезпеки та власне під час боротьби з епідеміями. Дослідникам вдалося розкрити значну деталізацію послідовно прийнятих нормативно-правових актів, зміну підходів до діяльності карантинних установ та їх підрозділів, вплив розвитку техніки, економіки та медичних знань на цей процес. Не менш важливою та науково обґрунтованою вважаю думку авторки щодо провідного місця та ролі карантинних установ у системі санітарно-епідеміологічних служб та системи охорони здоров'я населення у Російській імперії.

Отже, зважаючи на вищезазначене, можна дійти висновку, що навіть з урахуванням вказаних зауважень, які здебільшого носять рекомендаційний характер, вважаю, що монографічне дослідження Змерзлого Б. В. та Вороніної Є. О. «Правовые основы создания и деятельности карантинных учреждений в Российской империи в конце XVIII – начале XX вв. (на материалах Таврической губернии)» не лише справляє позитивне враження, але й є важливим та вельми актуальним на шляху вивчення форм, підходів, правових актів, державних установ та їх підрозділів, що діяли на теренах нашої держави у різні історичні періоди.

Сведения об авторах

Білічак Олена Анатоліївна –	кандидат юридичних наук, професор кафедри оперативного-розшукової діяльності Національної академії Служби безпеки України
Воронцова Аліна Володимирівна –	викладач кафедри права Львівського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом
Дем'янчук Юрій Вікторович –	кандидат юридичних наук, Комунальний вищий навчальний заклад Київської обласної ради «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний коледж»
Слькін Сергій Володимирович –	кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського та екологічного права, заступник декана юридичного факультету з навчальної роботи Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Задорожний Олександр Вікторович –	кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Змерзлий Борис Володимирович –	доктор історичних наук, професор кафедри історії та теорії держави і права Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Качковський Михайло Сергійович –	здобувач кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права і психології Національного університету «Львівська політехніка»
Клименко Катерина Петрівна –	магістрант 2 року навчання, юридичний факультет Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Коваль Олена Василівна –	здобувач кафедри кримінального процесу Донецького юридичного інституту МВС України, старший оперуповноважений ВКР Макіївського ГУ ГУМВС України в Донецькій області
Корнейчук Сергій Петрович –	здобувач Дніпропетровського університету внутрішніх справ

Сведения об авторах

Мельник Костянтин Павлович –	студент 5 курсу Інституту прокуратури та слідства Національного університету «Одеська юридична академія»
Очкуренко Сергій Володимирович –	доцент кафедри фінансового права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Пасечник Ольга Святославівна –	викладач кафедри господарського та екологічного права юридичного факультету Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Пашуля Галина Ярославівна –	ад'юнкт кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ
Пономарьова Олеся Петрівна –	викладач кафедри загально-правових дисциплін факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ
Пузирий В'ячеслав Феодосійович –	кандидат юридичних наук, доцент, доцент Чернігівського національного технологічного університету
Ротань Володимир Гаврилович –	доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного і трудового права Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Федунов Володимир Володимирович –	кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та теорії держави і права Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Хмелева Ілона Євгенівна –	старший юрист ТОВ «Екотехпром», м. Київ
Циверенко Ганна Павлівна –	кандидат юридичних наук, доцент кафедри права, начальник міжнародного відділу Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля
Чижмар Катерина Іванівна –	кандидат юридичних наук, доцент, докторант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Шармоянц Артур Норайрович –	кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії та теорії держави і права Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

СОДЕРЖАНИЕ

**ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА;
ИСТОРИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ И ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ**

Воронцова А. В.	
Правовий прогрес та основоположні принципи права	3
Задорожній О. В., Хмельова І. Є.	
Питання правонаступництва у зв'язку з припиненням існування СРСР: аналіз концепції «нульового варіанта»	9
Змерзлий Б. В.	
Становление нормативно-правовой базы и развитие маячного дела в бассейнах Черного и Азовского морей в XVIII – первой половине XIX в.	13
Мельник К. П.	
Дихотомия права: понятие и особенности	24
Пасечник О. С.	
Державна діяльність Номана Челебіджихана в період утворення Курултаю кримськотатарського народу	30
Пашуля Г. Я.	
Проблема защиты государства органами внутренних дел в условиях глобализации	36
Федунов В. В.	
Историко-правовые аспекты становления Ялтинской думы по городской реформе 1870 года.....	42

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Клименко Е. П.	
Направления деятельности Содружества Независимых Государств по борьбе с инфекционными заболеваниями	49
Циверенко Г. П.	
Відповідальність держав у міжнародному праві.....	58
Шармоянц А. Н.	
Межгосударственные интеграционные процессы в Европе.....	64

Содержание

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС; ФИНАНСОВОЕ ПРАВО; ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО

Дем'янчук Ю. В.

Адміністративно-правові аспекти
регулювання державної таємниці 69

Корнейчук С. П.

Система заходів
адміністративного примусу, що застосовуються
органами державної виконавчої служби 73

Очкуренко С. В.

Субсидиарное применение положений гражданского
законодательства к финансовым отношениям 80

Пузирний В. Ф.

Класифікація адміністративної діяльності
в установах виконання покарань 91

Чижмар К. І.

Нормативно-правові засади взаємовідносин
інституту нотаріату та адвокатури 98

ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ; ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

Єлькін С. В.

Юридична природа «культурного ландшафту»
як складової інституту ландшафтного використання
та охорони земель 104

Пономарёва О. П.

Правовая основа положения людей
с ограниченными возможностями в Германии 114

Ротань В. Г.

Трудове право: природний і позитивістський підходи в науці,
правотворчості і правозастосуванні 123

Содержание

УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО; УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС И КРИМИНАЛИСТИКА; СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Білічак О. А.

Контроль за вчиненням злочину: поняття та форми..... 129

Качковський М. С.

Особливості огляду місця події
під час розслідування умисного введення в обіг
на ринку України небезпечної продукції..... 136

Коваль О. В.

Нормативно-правове забезпечення здійснення
негласних слідчих (розшукових) дій..... 143

Копиленко О. Л.

Рецензія на монографію Б. В. Змерзлого та Є. О. Вороніної
«Правовые основы создания и деятельности карантинных
учреждений в Российской империи в конце XVIII –
начале XX вв. (на материалах Таврической губернии)» 148

Кузьменко В. Б.

Рецензія на монографію Б. В. Змерзлого та Є. О. Вороніної
«Правовые основы создания и деятельности карантинных
учреждений в Российской империи в конце XVIII – начале XX вв.
(на материалах Таврической губернии)» 152